

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ
Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ЖИЕНБАЕВА С.Н., АДАМОВА М.Е., ЕРМАНОВА М.Н.,
САГАЛИЕВА Ж.К.

**МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУІН
ДАМУЫ ӨДІСТЕМЕСІ**

Әдістемелік құралы

Астана, 2025ж.

Әдістемелік құрал Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті 2023-2025 жылдары жүргізілетін АР19677736 ««Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытудың ғылыми педагогикалық негіздері» ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық жобаларды гранттық қаржыландыру шеңберінде дайындалды.

Әдістемелік құрал Балаларды ерте дамыту институтының Ғылыми-әдістемелік кеңесінде қаралып, 2025 жылғы 27 мамыр №6 хаттамалық шешіміне сәйкес ұсынылған.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту әдістемесі, Әдістемелік құралы. - Астана, 2025.- 80 б.

Пікір берушілер:

Салиева А.Ж.- педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент (Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті).

Таубаева Г.З. - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент (Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті).

Стыбаева А. Ш., – п.ғ.к., доцент, ҚР ПБ МО «Қарлығаш 1» балабақшасының меңгерушісі.

Әдістемелік құралда мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытудың теориялық негіздері, сөздік қорды дамыту, грамматикалық құрылымын қалыптастыру, байланыстырып сөйлеуін дамыту, тіл кемістіктерін түзету әдістемелері және ата-аналармен ынтымақтастық орнату жолдары берілген.

Әдістемелік құрал мектепке дейінгі ұйым басшылары мен әдіскерлерге, тәрбиешілерге, қазақ тілі педагогтеріне, логопед мамандарға, ата-аналарға, ЖОО мен колледждердің оқытушылары мен мамандарына, педагогика мамандығы бойынша білім алатын студенттеріне арналған.

КІРІСПЕ

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – баланың тұлғалық дамуын кешенді түрде қамтамасыз ету. Бұл ретте тілдік даму жетекші орын алады. Өйткені тіл – баланың ойлау, есте сақтау, қабылдау, қиялдау сияқты психикалық процестерінің қалыптасуы мен жетілуінің негізі болумен қатар, оның әлеуметтік ортаға бейімделуінің, қоршаған ортамен тиімді қарым-қатынас орнатуының басты құралы болып табылады.

Зерттеулер мен педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, тілдік қабілеті жоғары дамыған бала мектепке жеңіл бейімделеді, оқу материалын тез меңгереді, өз ойын еркін және жүйелі жеткізе алады. Ал сөйлеу тілі кештеу қалыптасқан балалар мектепте оқуда қиындыққа тап болады, өз ортасына толықтай сіңісе алмайды. Сондықтан мектепке дейінгі жаста тіл дамыту жұмыстары – болашақ оқу жетістіктерінің іргетасы болып саналады.

Осыған орай, ұсынылып отырған «Мектепке дейінгілердің тілін дамыту әдістемесі» атты оқу-әдістемелік құрал – мектепке дейінгі ұйымдардың тәрбиешілеріне, әдіскерлеріне, логопед мамандарға, ата-аналарға, сондай-ақ болашақ педагог мамандарды даярлайтын жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған. Бұл құрал тіл дамыту саласында заманауи, практикалық, қолданбалы және теориялық тұрғыда бағыт-бағдар беруді мақсат етеді.

Бұл әдістемелік құралдың мақсаты:

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілі дамуын кешенді түрде қамтамасыз ету үшін тәрбиешілерге, әдіскерлерге және ата-аналарға нақты, қолжетімді әдістемелік қолдау көрсету.

Қойылған мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу көзделеді:

- Мектепке дейінгі жастағы балалардың тілін дамытудың психологиялық-педагогикалық және лингвистикалық негіздерін ашу;
- Тілді дамытудың тиімді әдіс-тәсілдері мен технологияларын ұсыну;
- Балалардың сөздік қорын байыту, грамматикалық құрылымын қалыптастыру, байланыстырып сөйлеуін жетілдіру үшін арнайы жаттығулар мен ойын түрлерін ұсыну;
- Сөйлеу тіліндегі кемшіліктерді анықтау, алдын алу және түзету бойынша логопедиялық ұсыныстар беру;
- Баланың тілін дамытуда ата-аналармен тығыз ынтымақтастық орнату жолдарын көрсету.

Әдістемелік құрал келесі бөлімдерден тұрады:

1. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытудың теориялық негіздері.
2. Балалардың сөздік қорын дамыту әдістемесі.
3. Грамматикалық құрылымын қалыптастыру әдістемесі.
4. Байланыстырып сөйлеуін дамыту әдістемесі.

5. Тіл кемістіктерін түзету әдістемесі.
6. Ата-аналармен ынтымақтастық орнату жолдары.

Құралдың мазмұны қазіргі білім беру талаптарына, Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпыға міндетті мемлекеттік стандарты мен Үлгілік бағдарламаға, сонымен қатар мектепке дейінгі жастағы балалардың жас және жеке ерекшеліктеріне сай құрастырылған. Ұсынылған әдістемелік нұсқаулар, жаттығулар мен ойындар практикалық тұрғыдан қолжетімді, тиімді және баланың тілін жүйелі түрде дамытуға бағытталған.

Бұл құралды қолдану барысында тәрбиешілер мен ата-аналар тек нұсқаулықтарды орындап қана қоймай, өздерінің кәсіби және шығармашылық қабілеттерін де пайдалана отырып, балалармен жеке және топтық жұмыс түрлерін тиімді ұйымдастыра алады.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Тіл - адамдардың қарым-қатынас жасау, ойын білдіру және ақпарат алмасу үшін пайдаланатын ең маңызды құралдарының бірі. Тіл арқылы адамдар бір-бірін түсінеді, тәжірибелерімен бөліседі, мәдениетін сақтайды және ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді.

Қазақстанда тіл мәселесі өте маңызды, себебі елімізде көптеген ұлттар мен ұлыстар өмір сүреді. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, қазақ тілі - мемлекеттік тіл, ал орыс тілі - ресми тіл ретінде қолданылады.

Тіл - дыбыстардан, сөздерден және грамматикалық ережелерден тұратын жүйе, ол адамдарға ойларын, сезімдерін және ақпаратты білдіруге мүмкіндік береді.

- Тіл - бұл әлеуметтік құбылыс, ол қоғамда пайда болады және дамиды.

- Тіл - бұл таңбалар жүйесі, әрбір таңба белгілі бір мағынаны білдіреді.

- Тіл - бұл шығармашылық процесс, адамдар жаңа сөздер мен сөз тіркестерін құра алады.

Тілдерді әртүрлі белгілері бойынша жіктеуге болады.

1. Қолданылу аясына қарай:

- Мемлекеттік тіл: Конституциямен бекітілген және мемлекеттік органдарда, білім беру жүйесінде және басқа да салаларда қолданылатын тіл (қазақ тілі).

- Ресми тіл: Мемлекеттік тілмен қатар қолданылатын тіл (орыс тілі).

- Ана тілі: Адамның туған тілі, ол отбасында және жақын ортада қолданылады.

- Халықаралық тіл: Көптеген елдерде қарым-қатынас құралы ретінде қолданылатын тіл (ағылшын, француз, испан және т.б.).

2. Құрылымына қарай:

- Жасанды тілдер: Арнайы мақсаттар үшін жасалған тілдер (эсперанто, программирование тілдері).

- Табиғи тілдер: Тарихи даму процесінде пайда болған тілдер (қазақ, орыс, ағылшын және т.б.).

Тілдің функциялары - тілдің адамдар мен қоғам үшін атқаратын рөлі.

1. Қарым-қатынас (коммуникативтік) функция:

- Бұл тілдің ең маңызды функциясы, ол адамдарға бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, ойларын, сезімдерін, тілектерін және ақпаратты бөлісуге мүмкіндік береді.

- Қарым-қатынас функциясы тілдің барлық түрлерінде (ауызша, жазбаша, ым-ишара) көрінеді.

- Қарым-қатынас процесінде тіл ақпаратты беруші (адресант) және ақпаратты қабылдаушы (адресат) арасындағы байланысты қамтамасыз етеді.

- Қазақстандық контекстте қарым-қатынас функциясы әртүрлі ұлттар мен мәдениеттер арасындағы диалогты дамытуға және өзара түсіністікті нығайтуға ықпал етеді.

2. Танымдық функция:

- Тіл адамның ойлау қабілетін дамытады, қоршаған әлемді тануға және түсінуге көмектеседі.

- Тіл арқылы адамдар ұғымдарды қалыптастырады, категорияларға бөледі, талдау жасайды және қорытынды шығарады.

- Тіл адамның білім қорын кеңейтеді және оны жаңа ақпаратты қабылдауға дайындайды.

- Мектепке дейінгі жаста таным функциясы балалардың тілін дамытудың негізгі мақсаттарының бірі болып табылады. Балалар тіл арқылы қоршаған әлем туралы білім алады, заттардың қасиеттерін және қатынастарын түсінеді.

3. Ақпарат сақтау функция:

- Тіл адамзаттың тәжірибесін, білімін және мәдениетін сақтауға және ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді.

- Тіл арқылы ақпарат кітаптарда, қолжазбаларда, фольклорда және басқа да мәдениет нысандарында сақталады.

- Ақпарат сақтау функциясы тілдің тарихи рөлін көрсетеді және оның мәдени мұраны сақтаудағы маңыздылығын дәлелдейді.

- Қазақстандық контекстте ақпарат сақтау функциясы қазақ тілінің бай тарихын, әдебиетін және мәдениетін сақтауда маңызды рөл атқарады.

Қосымша қызметтері:

Жоғарыда аталған негізгі функциялардан басқа, тілдің басқа да функциялары бар:

- Эмоционалдық: Тіл адамның сезімдерін, көңіл-күйін және қарым-қатынасын білдіруге көмектеседі.

- Эстетикалық: Тіл көркем әдебиетте, поэзияда және басқа да өнер түрлерінде қолданылады және эстетикалық әсер тудырады.

- Регулятивтік: Тіл адамдардың мінез-құлқын реттеуге, бұйрықтар беруге, кеңестер беруге және келісімдер жасауға мүмкіндік береді.

Тілдің құрылымы - тілді құрайтын элементтердің жүйесі және олардың өзара байланысы. Тілдің құрылымын зерттейтін ғылым - лингвистика.

Тілдің негізгі құрылымдық деңгейлері:

1. Фонетика (дыбыстар):

- Фонетика - тіл дыбыстарын зерттейтін тіл білімінің бөлімі.

- Дыбыстар - тілдің ең кіші бөлшектері, олар сөздерді құрайды және мағынаны ажыратуға көмектеседі.

- Дыбыстар дауысты және дауыссыз болып бөлінеді.
- Әрбір тілдің өзіне тән дыбыстық жүйесі бар.
- Қазақ тілінде 37 дыбыс бар (12 дауысты және 25 дауыссыз).
- Мектепке дейінгі жаста балалар дыбыстарды дұрыс айтуды үйренеді және фонетикалық есту қабілетін дамытады.

2. Морфология (сөздер):

- Морфология - сөздердің құрылымын және түрленуін зерттейтін тіл білімінің бөлімі.
- Сөздер - дыбыстардан құралған және белгілі бір мағынаны білдіретін тілдің бірліктері.
- Сөздер түбірден, қосымшалардан және жалғаулардан тұрады.
- Сөздер сөз таптарына бөлінеді (зат есім, сын есім, етістік, сан есім, есімдік, үстеу, шылау, одағай).
- Қазақ тілі - жалғамалы тіл, яғни сөздерге қосымшалар арқылы жаңа мағыналар қосылады.
- Мектепке дейінгі жаста балалар сөздердің мағынасын түсінеді, сөздік қорын байытады және грамматикалық формаларын меңгереді.

3. Синтаксис (сөйлемдер):

- Синтаксис - сөздердің сөйлемде байланысуын және сөйлемдердің құрылымын зерттейтін тіл білімінің бөлімі.
- Сөйлемдер - сөздерден құралған және аяқталған ойды білдіретін тілдің бірліктері.
- Сөйлемдер жай және құрмалас болып бөлінеді.
- Сөйлемдер сөз тіркестерінен тұрады.
- Қазақ тілінде сөздердің орын тәртібі әдетте мынадай болады: бастауыш, толықтауыш, баяндауыш.
- Мектепке дейінгі жаста балалар сөйлемдерді құрауды үйренеді, сөздерді дұрыс байланыстырады және байланыстырып сөйлеу қабілетін дамытады.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУЫ ӨДІСТЕМЕСІ

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорымен жұмыс ана тілінің сөздік құрамын тиімді игеруді қамтамасыз ететін мақсатты педагогикалық әрекет болып табылады. Сөздік қорды дамыту балада игерген сөздердің әлеуметтік ортада қолданылуын, сөздің мағыналарын игеруді және оларды күнделікті қарым-қатынаста қолдануды, сөздер қатарының жинақталуын қамтитын күрделі процесс.

Сөз қарым-қатынастың мазмұнын қамтиды. Еркін ауызша (және жазбаша) сөйлеу, ең алдымен, баланың сөздік қорының жеткілікті болуына байланысты. Балалармен сөздік жұмысының мәні мен мағынасын, оның сөйлеуді дамытудың жалпы жүйесіндегі орнын анықтау үшін сөздің мағынасы, оның тілдегі және сөйлеудегі рөлі өте маңызды. Ғылыми әдебиеттерде сөз таным мен ойлаудың нәтижесін білдіретін белгі ретінде қарастырылады. Сөздер белгілі бір заттардың атауларын, ұғымдарды, сезімдер мен қарым-қатынастарды білдіретін құрал.

Мектепке жасына дейінгі балаларда сөздер санының артуына тоқталатын болсақ, осы жас кезеңі сөздік қордың жылдам ұлғаюымен ерекшеленеді. Балаларда сөздік қордың артуы олардың өмір сүру жағдайларына және қоршаған ортасына тығыз байланысты болғандықтан олардың саны туралы да мәліметтер әртүрлі соның ішінде бір жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорларының бір-бірінен өте ерекшеленеді. Алғашқы мағыналы сөздер балаларда бір жастың соңында пайда болады, ол кезде 10-12 сөзді түсінуі мүмкін. Бір жарым жаста белсенді сөздік қарқынды дамиды, екі жасқа толғанда 300 – 400 сөзді ден, ал үш жасқа қарай 1500 сөзге жетуі мүмкін. Сөздік қордың қарқынды дамуы қоршаған ортадағы заттарды, олармен іс-қимыл, сондай-ақ олардың жеке белгілерін білдіретін сөздер есебінен жүзеге асырылады. Бұдан кейінгі жылдары сөздік қордың дамуы бәсеңдейді, 4 жаста сөздер саны 1900 – ға дейін, 5 жаста – 2000-2500-ге дейін жетеді.

Баланың сөздік қорының сапасы мен саны көбінесе сөйлеудің даму деңгейін анықтайды. Сөздікті қалыптастыру және дамыту мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Бұл мәселе отандық және шетелдік ғалымдар мен практиктерді толғандырып жүрген өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бүгінгі күні балалардың кеш сөйлеуі, оның даму қарқынының бәсеңдеуі соның ішінде олардың сөздік қорының тапшылығы көп байқалады. Мұндай жағдайлардың орын алуы балалармен тікелей қарым-қатынастың болмауы, ата-аналардың әлеуметтік желілерге тәуелді болуы, баланың өзімен-өзі болып көбінесе мультфильдер немесе ғаламтордағы ойындаға тәуелді болуы сондай-ақ мектепке дейінгі сала педагогтері мен ата-аналардың мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту мәселелері бойынша

құзыреттілігінің жеткіліксіздігі салдарынан көрініс тауып отыр. Әдетте практикада сөздік жұмыс ерте және кіші мектеп жасына дейін қарқынды жүреді, бірақ ол балабақшаның ересек жас топтарында жүйелі түрде жалғасуы керек.

Сөздік қордың түрлері.

Баланың сөздік қоры екі түрге пассивті және белсенді сөздіктен тұрады. Пассивті сөздік-бұл бала мағынасын түсінетін, бірақ күнделікті сөйлеуінде қолданбайтын сөздер. Белсенді сөздікке бала түсініп қана қоймай, оларды ауызша сөйлеу мен жазуда қолданатын сөздер кіреді. Әдетте, саны жағынан пассивті сөздік әрқашан белсенді сөздіктен артық болады.

Осылайша, негізгі міндет-пассивті сөздікті кеңейту, сонымен қатар белсенді сөздікті белсендіруге көмектесу. Бала сөздердің ең көп санын игере бастайтын ең белсенді кезең-1 жастан бастап. Егер 12 айда бала шамамен 12 сөзді білсе, онда 4 жасында ол 2000 сөзге дейін меңгереді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың сөздік қорын дамыту күні бойы режимдік сәттерде, тәрбиелеу-білім беру процесінде іске асырылады. Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнындағы тәрбиеленушілердің коммуникативтік дағдыларын жас және ерекшеліктерін ескере отырып, түрлі әрекеттерді кіріктіріп, ойын түрінде дамыту көзделген.

Балалардың түрлі әрекеттері қызығушылықтар орталықтарында жүзеге асырылады. Демек, балаға өз бастамаларын іске асыруға мүмкіндік бере отырып, педагог олармен:

- дидактикалық;
- сюжетті-рөлдік;
- қимылды;
- ұлттық;
- үстел-үсті;
- театрландырылған;
- дамытушы т.б. ойындарды ұйымдастырады.

Аталған ойындарды тек ұйымдастырылған іс-әрекеттерде ғана емес, сондай-ақ, серуенде, режимдік сәттердің кез келген сәтінде ойнатуға болады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорларын дамытуда педагог міндеттері – балалардың сөздік қорларын дамыту; жаңа сөздерді меңгерту; үйренген сөздерін тиянақтап, анықтап, әрі байыту. Педагог балалармен сөздік жұмысын жүргізе отырып, оларды айналасындағы заттармен таныстырып, атын атай білуге, қасиеті мен сапасын, түрін, түсін және пішінін ажырата білуге, өмірдегі, қоршаған ортадағы түрлі құбылыстар жайындағы ұғым, түсініктерін дамыта отырып, белсенді түрде тілдік қарым-қатынас жасай білуге бағыттайды.

Балалармен ойынды (заттармен, үстел үсті және сөздік ойын) үш түрлі өткізуге болады. Заттармен ойналатын ойындарда ойыншықтарды,

табиғи заттарды қолдануға болады. Мысалы: «Ғажайып қапшық», «Дәл осындайды тауып ал», «Салыстыр да, атын ата», «Қай ағаштың жапырағы», «Бірдей ойыншықты тап», «Қайсысы көп, қайсысы аз», т.б.

Үстел үсті ойындарын ұйымдастыруда домино, лото, суреттер қолдануға болады. Мысалы: «Суретті құрастыр», «Қандай затқа ұқсайды?», «Қай сурет тығылды?», «Бір сөзбен ата», «Кім байқағыш», «Қиылған суреттер», «Ұқсасын тап», «Не артық?», «Есінде сақта», т.б.

Ал, сөздік ойын арқылы сөздерді орынды қолдана білуге, дұрыс жауап айтуға, сөз мағынасын түсінуге, мәдениетті сөйлеуге үйренеді. Мысалы: «Сөз ойла», «Сөз құра», «Жұмбақ ойла», «Жақсы-жаман», «Жалғастыр», «Үш сөз ата», «Сөз ойла, тез ойла», т.б.

Сонымен, сөздік қор – адамның тілдік дамуының маңызды көрсеткіші. Баланың тілі мен сөйлеу мәдениеті – оның жалпы дамуының көрсеткіші болып табылады. Әр жас кезеңінде баланың тілдік қабілеті, сөздік қордың көлемі мен сапасы өзгеріп, дамып отырады.

Осыған байланысты сөздік қорды дамытуда әр жас кезеңінің ерекшелігін ескеру – тиімді нәтижеге қол жеткізудің кепілі.

1. Бөбек жасындағы балалардың (1–3 жас) тілдік даму ерекшеліктері

Бұл кезеңде бала сөйлеуді енді үйреніп, алғашқы сөздерін айтуға талпынады. Бастапқыда бала тек жеке сөздермен шектелсе, уақыт өте келе екі-үш сөзден құралған қарапайым сөйлемдер құра бастайды. Бұл жастағы сөздік қор көбінесе жақын адамдардың аттарынан, күнделікті тұрмыстық заттар мен әрекеттерден тұрады. Сөздік қорды дамытуда ересектердің сөйлеу үлгісі маңызды рөл атқарады.

Даму жолдары:

- ❖ Заттарды атау арқылы сөз үйрету;
- ❖ Қайталау әдісімен бекіту;
- ❖ Суретті кітаптар мен тақпақтар арқылы танымын кеңейту.

2. Мектепке дейінгі жастағы балалар (3–6 жас)

Бұл кезеңде балалардың сөйлеуі айтарлықтай дамиды. Олардың сөздік қоры ұлғайып, сөйлем құрау мүмкіндіктері артады. Сөздердің мағынасы мен қолданыс аясын түсіну жақсарады.

Сонымен қатар, бұл кезең - баланың қиялы мен логикалық ойлау қабілеті дамитын уақыт.

Даму жолдары:

- ❖ Әңгімелесу және сұрақ-жауап әдістерін пайдалану;
- ❖ Мазмұнды суреттер бойынша әңгіме құрату;
- ❖ Әндер мен өлеңдерді жаттату;
- ❖ Танымдық ойындар мен театрландырылған көріністер ұйымдастыру.

Сөздік қорды дамыту – үздіксіз жүретін күрделі процесс. Әр жаста баланың қабылдау ерекшеліктерін ескере отырып, тиімді әдістерді қолдану қажет. Жас ерекшеліктеріне сай тілдік даму заңдылықтарын білудің

нәтижесінде балалардың коммуникативтік қабілеттері артып, тіл мәдениеті қалыптасады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын дамытудың жас ерекшеліктері

Ерте жаста белсенді сөздіктің қарқынды дамуы тән. Бұрын қалыптасқан артикуляциялық аппарат сөзді толық айту кезінде белсенді жұмыс істеп, өзгерістерге ұшырайды: нақтыланады, тұрақты болады. Баланың сөздің толық айтылуына саналы түрде еліктеу қабілеті дамиды, соның арқасында педагог баланың сөйлеуінің дыбыстық жағының дамуына айтарлықтай әсер ете алады. Сөйлеудің дыбыстық мәдениеті бойынша жұмыстың негізі түрлі еліктеу формаларын қолдану болып табылады.

Екі жаста сөздің фонетикалық және морфологиялық құрамы қалыптасады. Артикуляциялық аппараттың қимылын жетілдіру жалғасады. Бұл балаға ызың және сонорлы дыбыстарды шығаруға мүмкіндік береді.

Үш жастағы жұмыс балалардың сөздің дыбыстық жағына саналы түрде қатынасына және ана тілінің барлық дыбыстарын жүйелі түрде пысықтауға негізделген.

Төрт жастың басында күрделі оқшауланған артикуляциялық аппарат қимылдары қалыптаса бастайды, бірақ артикуляциялық немесе акустикалық белгілерге (с — ш, з — ж және т.б.) жақын дыбыстардың анық ерекшеленуі (сөйлеуде де, сөйлеуді есту кезінде де) маңызды. Мұндай дыбыстарды ажыратуды, саралауды жетілдіру бойынша арнайы жұмыс балалардың фонематикалық есту қабілетін одан әрі дамытуға, фонемаларды дыбыстық, мағыналық жағынан ажыратуды игеруге ықпал етеді (фу-су, кота-бота және т.б.).

Бес жаста сөйлеудің дыбыстық мәдениетін дамыту, осы кезеңде дыбыстардың негізгі жұптарын саралауға негізделген және сонымен бірге дикция, қарқын және интонациялық экспрессивтілік т. б. бойынша жұмысты қамтиды.

Сөздік қорды дамытудың әдістері

А) айналасындағылармен тікелей танысу және сөздікті байыту: заттарды қарау және оларды зерттеу, балабақша үй-жайларын бақылау, зерттеу, мақсатты серуендеу және экскурсиялар.

Б) қоршаған ортамен жанама танысу және сөздікті байыту: мазмұны таныс емес суреттерді қарау, көркем шығармаларды оқу, кино және бейнефильмдер көрсету, телешоуларды көру.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік бағдарламасына сәйкес 1 жаста сөздік қорды баланың қоршаған ортасындағы ойыншықтар, киімдер, ыдыстар, көлік түрлерін білдіретін зат есімдермен, тұрмыстық (киіну, жуыну), ойын (ойнау, салу, домалату, тебу) әрекеттерін білдіретін, қарама-қарсы мағыналы (ашу-жабу, бару-келу, алу-салу) етістіктермен,

заттардың түсін, пішінін, білдіретін сын есімдермен толықтыру ұсынылады.

Аталған дағдыларды игерту үшін баламен көбірек сөйлесу немесе тікелей қарым-қатынас жасау қажет.

Баламен үнемі қарым-қатынас жасау – бұл балаға жаңа сөздерді білуге, ересек адамнан өзі байқайтын заттар мен құбылыстар туралы сұрауға мүмкіндік беруге негіз болады.

Сөздік қорды дамытудың әдістері

Балалардың қоршаған орта туралы білімін нақтылауға және бекітуге бағытталған, балалардың құбылыстарды, заттарды қабылдауы іске асырылатын *бақылаулар жүргізу*.

Заттарды, ойыншықтарды қарау ерте, кіші және ортаңғы топтарда жүргізілетін мұндай жұмыстар балалардың сөздігіне заттардың атауларын, олармен іс-әрекеттерді енгізуге мүмкіндік береді.

Суреттерді қарау – балалардың түсініктері мен сөздіктерін нақтылауға бағытталған және әрдайым әңгімемен бірге жүреді. Бұл әдісте диалогтық сөйлеу дамиды, себебі әңгіме сұрақ-жауап түрінде жүреді.

Көркем әдебиет, ауызша халық ауыз әдебиеті шығармаларын оқып беру мәтінмен жұмыс жасау кезінде сөздік жұмыс маңызды болып табылады. Мәтінді түсіну сөздердің мағынасын түсіну арқылы іске асырылады.

Дидактикалық ойындарды қолдану – ойын әрекеттері балаларда қалыптасқан сөздігін бекітуге және нақтылауға мүмкіндік береді. Ойыншықтармен, заттармен, суреттермен (үстел - баспа), сөздік ойындар.

Дидактикалық жаттығулар мен ойындар белгілі бір құбылыс туралы білімді (көрнекілікпен және көрнекіліксіз) бекіту үшін сөйлеудің әртүрлі бөліктерін қолдануды белсендіру үшін қолданылады. Ересек жаста заттарды жіктеуге, топтастыруға, жалпылауға арналған сөздік – логикалық жаттығулар жасауға болады.

- Сөздік қорды дамытуға арналған ойындар (дидактикалық ойындар, сюжеттік-рөлдік ойындар, қимылды ойындар).

- Сөздік қорды дамытуға арналған жаттығулар (сөздерді қайталау, суреттеу, салыстыру, топтастыру).

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА ТІЛДІҢ ГРАММАТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Сауатты сөйлеу – балалардың жан-жақты жан-жақты дамуының маңызды шарты. Баланың сөйлеуі неғұрлым бай және дұрыс болса, оған өз ойын білдіру соғұрлым жеңіл болады, оның қоршаған шындықты танудағы мүмкіндіктері кеңейеді, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынасы мазмұнды және толыққанды болады. Сондықтан балалардың сөйлеу тілінің уақытылы қалыптасуына, оның тазалығы мен дұрыстығына назар аудару өте маңызды.

Сөйлеу – ең маңызды жоғары психикалық функциялардың бірі, ол ойлау мен эмоционалды-еріктік саланың дамуына, демек, жалпы баланың дамуына тікелей әсер етеді. Сөйлеудің маңызды жақтарының бірі – оның грамматикалық құрылымы. Грамматикалық жүйе – бұл сөз тіркестері мен сөйлемдердегі сөздердің өзара байланысуы.

Тіл білімінде грамматикалық жүйені морфологиялық және синтаксистік деңгейлерге бөлуге болады. Морфологиялық деңгейде сөзді өзгерту және сөзжасам, ал синтаксистік деңгейде грамматикалық тұрғыдан сәйкес келетін сөздерден сөйлем құрастыру пайда болады.

Грамматика біздің ойымызды жеткізуге көмектеседі, айтатын сөзімізді басқаларға түсінікті етеді.

Алдымен сөздің грамматикалық және лексикалық мағыналарын ажырататын болсақ, лексикалық мағынасы шындықтың қандай да бір элементі, оның қасиеттері, белгілері, күйі туралы түсінік береді, ал грамматикалық мағына сөздердің арасындағы байланысты білдіреді немесе сөйлеушінің аталған заттар мен құбылыстарға субъективті қатынасын білдіреді.

Сөздің белгілі ұғымды, мазмұнды белгілейтін мағынасы лексикалық мағына деп аталады. Лексикалық мағынасы бар сөздер сөздікте реестрге еніп, белгілі бір ұғымның атауы болады. Мәселен, бала, балалық, балапан, май, майлық, ақ, ақшыл, ақбөкен, аққу, кел, көр, қара, жаз, жүз, сары, бес, бір, үш, көк деген сөздер белгілі ұғымды белгілеп, нақты мағынасында жұмсалып тұр. Сөздің лексикалық мағынасы тура мағынасында да, ауыспалы мағынасында да жұмсалады. Профессор С. Исаев былай деп жазады: «Сөздің лексикалық мағынасы – нақты, ұғымдық мағына, яғни бір сөзден екінші сөзді айыратын реестрлік сөздік мағынасы болса, грамматикалық мағына – сөздің тым жалпы мағынасы, сол сөздің әр түрлі тұлғалар арқылы түрленуінің нәтижесінденемесе басқа сөздермен әр алуан қарым-қатынасқа түсу салдарынан пайда болатын және сөздердің бір-бірінен бөлмей, керісінше, белгілі бір грамматикалық топтарға ортақ

қасиеттер арқылы біріктіретін жалпы мағыналары болып табылады» деп көрсеткен.

Бала тілінің грамматикалық құрылымын уақытында қалыптастыру оның толыққанды сөйлеуі мен жалпы ақыл-ой дамуының маңызды шарты болып табылады, өйткені тіл мен сөйлеу, ойлау мен сөйлеу қарым-қатынасын дамытуда, баланың іс-әрекетін жоспарлау мен ұйымдастыруда, өзін-өзі ұйымдастыруда, мінез-құлық пен әлеуметтік байланыстарды қалыптастыруда жетекші қызмет атқарады.

Балабақшада грамматика заңдылықтарын зерделеу, оның категорияларымен және терминологиясымен танысу міндеті қойылмайды. Тілдің ережелері мен заңдылықтарын балалар күнделікті сөйлесу тәжірибесінде үйренеді.

Сөйлеуді меңгеру барысында бала білім беру және грамматикалық формаларды қолдану дағдыларын игереді. Мектеп жасына дейінгі балаларда грамматикалық күзінеттілікті қалыптастыру сөз ішіндегі грамматикалық мағыналарды зерттейтін морфологиямен жұмыс жасауды (саны, жағдайы бойынша өзгеру), сөзжасам (арнайы құралдарды қолдану арқылы басқа сөз негізінде жаңа сөз құру), синтаксисті (сөздердің үйлесімділігі мен реті, құрылысы жай және күрделі сөйлемдер) қамтиды.

Сөйлеудің грамматикалық жағын меңгеру заңдылықтарын белгілі лингвист А.Н. Гвоздевтің еңбектерінде тілдің морфологиялық және синтаксистік жүйелерінің тығыз байланысын ескере отырып, сөйлеудің грамматикалық құрылымын қалыптастырудың келесі кезеңдері ажыратылады.

- I кезең — аморфты түбір сөздерден құралған сөйлемдер кезеңі (1 ж. 3 айдан 1 ж. 10 айға дейін);
- II кезең — сөйлемнің грамматикалық құрылымын меңгеру кезеңі (1 ж. 10 ай — 3 жас);
- III кезең - морфологиялық жүйені одан әрі игеру кезеңі (3 жастан 7 жасқа дейін).

Тілдің грамматикалық құрылымын меңгеру танымдық даму негізінде, ересектермен және балалармен қарым-қатынаста сөз арқылы жүзеге асырылатын заттық іс-әрекеттерді, ойын, еңбек және басқа да балалар іс-әрекетін меңгеруге байланысты жүзеге асырылады.

Ұйымдастырылған іс-әрекет барысында мектеп жасына дейінгі балалардың грамматикалық мазмұнымен күнделікті қарым-қатынас жағдайында әдетте меңгеру қиын болатын дағдыларды меңгереді: сын есімдер мен есімдіктерді зат есімдермен (әсіресе бейтарап және өзгермейтін) үйлестіру; бұйрық райда етістіктердің күрделі формаларын, көпше түрдегі зат есімдердің формаларын және т.б. қалыптастыру.

Тілдің грамматикалық құрылымын қалыптастыру балаларда айналадағылардан естіген сөздеріне еліктеу арқылы өздігінен жүреді. Оның қалыптасуының негізі күнделікті баланың жақын ересектермен

қарым-қатынасы, олармен бірлескен іс-әрекеті болып табылады. Отбасында мұндай қарым қатынас өздігінен пайда болады және дамиды. Бұл ретте тәрбиенің қолайлы шарттары сөздікті, фонематикалық естуді дамытудың жеткілікті деңгейі, белсенді сөйлеу практикасы, баланың жүйке жүйесінің жағдайы болуы маңызды.

Шамамен 1 жарым 2 жаста баланың сөздігінде көбінесе алдымен зат есімдерге, екінші орында етістіктер басымдық беріледі де ал сын есімдер бола бермейді. Бұл кезеңде балаға олардың қасиеттерін көрсетуден гөрі олармен байланысты заттар мен әрекеттерді атау маңыздырақ.

Бұл кезеңде зат пен оның белгісін бала саналы түрде бөліп көрсете алмайды, тек белгілі затқа байланысты оның белгісін естігені бойынша мысалы «қызыл алма» деп атай алады да өз бетінше кейіннен ажырата бастайды. Тек 2 жасқа жақындағанда бала бірдей сөзді әр түрлі формада қолдана бастайды.

Бала айналасындағылардың грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлегенін естиді, естігенін ой елегінен өткізу арқылы өзі де сөйлеудің грамматикалық құрылымын белсенді меңгереді. Бұл жердегі педагогтің міндеті – балаға әртүрлі сөйлеу тәжірибесін ұйымдастыру, оны жаңа грамматикалық формалармен таныстыру және дұрыс қолданған күрделі формаларды бекіту.

Сөйлеудің грамматикалық құрылымының қалыптасуына келесі ерекше факторлар әсер етеді: үлкен әсер етеді, ол:

- балаға дұрыс ұйымдастырылған тілдік орта;
- баламен дұрыс сөйлеу үлгісін көрсететін айналасындағы ересектердің қарым-қатынасы;
- педагогтің өзі сауатты сөйлей білуі, баланың жақындарына, ұсыныстар бере білуі;
- педагогтің балалармен қарым-қатынас жасай білу стилі (балалардың жіберген грамматикалық қателіктерін орынсыз мазақ етуді болдырмау).

Сөйлеудің грамматикалық құрылымын қалыптастыру бойынша жұмыста бағыттарды айқындау және іске асыру үшін педагог мыналарды ескеруі қажет:

- балалардың жасын және олардың сөйлеу мүмкіндіктері немесе осы бөлім бойынша білім беру бағдарламасының талаптарын білу;
- топтағы әрбір баланың тілінің даму ерекшеліктерін білу;
- грамматикалық дұрыс сөйлеуге балаларды үйрету құралдары мен әдістерін меңгеру;
- балалармен айналысу үшін қажетті сөйлеу материалының болуы.

Балалардың сөйлеуін талдау нәтижесінде морфологиялық және синтаксистік бірліктерді меңгеруде бұзушылықтарды байқауға болады. Аталған бұзылыстар балалардағы морфологиялық және синтаксистік жалпылаудың дұрыс дамымау салдарынан, грамматикалық құрылымы жүретін тілдік операциялардың қалыптаспауынан, баланың санасында

бекітілген парадигмадан белгілі бір тілдік бірліктер мен элементтерді таңдауынан және олардың бірігуінен туындайды.

Тілдің грамматикалық құрылымын қалыптастыру бойынша жұмыстың міндеттері мен мазмұны

Бұл бөлімнің міндеттерін үш бағытта қарастыруға болады: морфологиялық жүйе, синтаксистік жағы (сөйлемдегі сөздерді дұрыс үйлестіруді, сөйлемдердің әртүрлі түрлерін құруды және оларды біртұтас мәтінде біріктіруді үйрету), сөз жасам.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуінің **морфологиялық** құрылымы барлық грамматикалық формаларды қамтиды. Мұнда зат есімдер мен етістіктерге маңызды болып табылады. Зат есімдер заттардың, адамдардың атауларын білдіреді, олардың жіктеуге, септеуге болатын грамматикалық категориялары бар.

Балаларды зат есімнің септік формаларын дұрыс қолдануға жаттықтыру, зат есімді сын есім мен етістікке сәйкестендірудің алуан түрлі тәсілдерін көрсету қажет.

Сөйлемде зат есім маңызды компоненттердің бірі болып табылады, ол етістікпен саны, септіктер бойынша байланысатынын, зат есімді сын есімдермен және етістіктермен үйлестірудің әртүрлі тәсілдерін көрсету керек.

Балаларға етістіктерді 1-ші, 2-ші, 3-ші жақ жекеше және көпше түрінде дұрыс қолдануды үйрету ұсынылады.

Етістіктің әр түрлі категориялары мен формаларын меңгеру балаларға сөйлемнің әр түрін құрастыру үшін қажет.

2 жаста балаларды зат есімнің көпше түрін қолдануға, сын есімді зат есіммен, етістіктің өткен шағымен байланыстыруға, сөз тіркестерін құра білуге (сын есім + зат есім, зат есім + етістік), зат есімдердің көпше түрде дұрыс қолданылуын ескеріп, сын есімдерді зат есімнің көпше түрімен сәйкестендіруге үйрету.

3 жаста сөздерді жіктелуіне, септелуіне қарай байланыстыру, зат есімдерді үстінде, астында, артында, жанында тәрізді көмекші сөздермен бірге қолдануға, зат есімдерді жекеше, көпше түрде, етістіктерді келер және өткен шақта қолдануға үйрету қажет.

4 жаста сөйлемдегі сөздерді байланыстыруға, көмекші сөздерді дұрыс қолдануға үйрету, зат есімдерді жекеше және көпше түрде, сан есімдерді ретімен атауға, оларды зат есімдермен септіктерде, жекеше және көпше түрде, зат есімдерді сын есімдермен байланыстыруға, етістіктерді бұйрық райымен қолдана білуге үйрету (отыр, жүр, жүгір) қажет.

5 жаста сөйлемдердегі сөздерді: зат есімдерді сан есімдермен және сын есімдерді зат есімдермен үйлестіре білуді жетілдіру, түбірлес сөздерді жасау және қолдана білу, етістіктерді жалғаулармен қолдану, сөйлеу әдебін, жай және жайылма сөйлемдерді қолдану дағдыларын қалыптастыруды үйрету қажет.

Интонациясы бойынша сөйлемдерді (хабарлы, сұраулы, лепті) ажыратып, сөйлегенде қолдана білуді жетілдіру.

Синтаксисте.

Балаларға сөз тіркестерін әр түрлі типтегі сөз тіркестері мен сөйлемдерге – қарапайым және күрделі етіп байланыстыру, сөз тіркестерін ой елегінен өткізу, содан кейін сөздерді сөйлемдерге дұрыс байланыстыру тәсілдері үйретіледі.

Сөзжасамда.

Сөзжасамдық мағына – туынды мағына. Ол екі сөз тудырушы тұлғалардың бірігуі не қосарлануы немесе негізге сөзтудырушы жұрнақтың жалғануы арқылы пайда болатын мағына. Сөзжасамдық мағына жасалу үшін сөзжасамдық тұлғалардың қосылуы, бірігуі, тіркесуі негізінде сөзжасамдық үдеріс жүруі қажет. Сөзжасамдық үдеріс негізінде туынды сөз жасалады.

Балаларды бір сөзді басқа түбір сөз негізінде қалыптастыруға жетелейді, ол оны ынталандырады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың грамматикалық қателіктері әртүрлі факторлармен анықталады:

- 1 баланың дамуының жалпы психофизиологиялық заңдылықтары (зейіннің, есте сақтаудың, ойлаудың дамуы, жүйке процестерінің жағдайы);
- тілдің грамматикалық құрылымын меңгерудегі қиындықтар (морфология, синтаксис, сөзжасам) және оны меңгеру деңгейі;
- қоршаған әлем туралы білімі және сөздік қоры, сондай-ақ сөйлеу аппараттарының жағдайы және сөйлеуді қабылдаудың фонематикалық даму деңгейі;
- қоршаған ортаның жағымсыз әсері (ата-аналар мен тәрбиешілердің дұрыс сөйлемейі);
- балалардың сөйлеген сөзіне педагогикалық дұрыс мін бермеу, немқұрайлылық.

Тілдің грамматикалық жағғының сипаттамалары

Қолайлы тілдік ортаны құру - балалардың сөйлеуінің сауатты болу шарттарының бірі болып табылады. Баланың айналасындағылардың сөйлеуі оған оң және теріс әсер қалдыруы мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Бала ересектерден тек дұрыс сөйлеуді ғана игеріп қоймайды, сонымен бірге сөздердің қате формаларын, жалпы қарым-қатынас стиліне де еліктейді. Сондықтан баламен сөйлескен кезде педагог сауатты және мәдениетті сөйлеуге алдымен өзі үлкен мін беруі қажет.

Педагог алдымен өзі сауатты сөйлеген кезде, айналасындағылардың сөйлеуіне назар аударып, балалардың қателіктерін байқап ескерту жасап жүйелі жұмыс жүргізген кезде ғана бала да дұрыс сөйлеу қабілетін игеретін болады.

Грамматикалық дұрыс сөйлеуді қалыптастыру әдістері мен тәсілдері

Грамматикалық дұрыс сөйлеуді қалыптастыру әдістеріне дидактикалық ойындар, драмалық ойындар, ауызша жаттығулар, суреттерді қарау, қысқа әңгімелерді қайталау және ертегілер жатады.

Дидактикалық ойындар мен драмалық ойындар кіші және орта жастағы балалармен өткізіледі, ал жаттығуларды ересек мектеп жасына дейінгі балалармен өткізуге болады.

Дидактикалық ойындар – бұл грамматикалық дағдыларды шоғырландырудың тиімді құралы, өйткені балалардың динамикасы, эмоционалдылығы мен қызығушылығының арқасында олар баланы бірнеше рет қажетті сөз формаларын қайталауға жаттықтыруға мүмкіндік береді. Дидактикалық ойындар ойыншықтармен де, заттармен де, суреттермен де, көрнекі материалдарсыз да – ойыншылардың сөздері мен іс-әрекеттеріне негізделген сөздік ойындар түрінде жүзеге асырылады.

Драматизация ойындары олардың ойыншықтармен ойналатын көріністерімен (мини-спектакльдер) ерекшеленеді. Бастапқыда режиссер тәрбиеші, кейінірек бала режиссер болатындай ұйымдастыру қажет. Осындай ойындар белгілі бір өмірлік жағдаяттарды, сәттерді қайталауға, мұнда балалар жалғауларды жалғауға, етістіктерді өзгертуге, зат есімдерді сын есімдермен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Суреттерді, соның ішінде сюжеттік суреттерді қарауды қарапайым және күрделі сөйлемдер құру үшін қолдануға болады.

Қысқа әңгімелер мен ертегілерді қайталау - балаларға сөйлем құрастыруды үйретудің құнды құралы, себебі көркем шығарманың өзі грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлеудің үлгісі болып табылады. Балаларды қайталап айтуға баулу, олардың тілін байытуға, ойлау мен сөйлеудің жүйелілігі мен логикасын дамытуға ықпал етеді.

Грамматикалық дағдыларды қалыптастырудың жетекші әдістеріне үлгі, түсіндіру, көрсету, салыстыру, қайталау жатады. Олар балалардың қателіктерін ескертеді, сөздің немесе сөйлемнің дұрыс формасына баланың назарын аударуға көмектеседі.

Проблемалық жағдайларды жасау, қажетті форманы ұсыну, қатені түзету, айтып көмектесу және бағалау сипатындағы сұрақтарды ұсыну, балаларды қателерді түзетуге тарту, қалай дұрыс айту керектігін еске салу және т. б. әдістер де қолданылады.

Морфология, синтаксис және сөзжасамда тек осы бөлімге тән балалармен жұмыс істеу әдістері қолданылады. Сөзжасамда сөзжасамдық мағынасы сөздер қолданылады, мысалы «балабақша осылай аталады, себебі мұнда бала тәрбиеленеді».

Грамматикалық формаларды игеру – күрделі интеллектуалды фактілерді жинақтауды және оларды жалпылауды қажет ететін қызмет. Әрбір ұйымдастырылған әрекетте бала өзіне жүктелген ақыл-ой міндетін

шешетін болғандықтан, аталған ұйымдастырыған әрекеттер мен жеке жаттығулар балаларды жағымды эмоцияларға баулып, қызықты және әсерлі болуы қажет.

Грамматикалық құрылымның ерекшелігі.

Балалардың тілінде грамматикалық құрылым бірнеше кезеңдер арқылы қалыптасады:

Еліктеу кезеңі (2-3 жас): баланың тілін дамытуда алғашқы қадам — еліктеу арқылы сөйлеуді үйрену. Балалар сөздерді көбіне ересектердің айтуы бойынша қайталайды. Бұл кезеңде зат есім мен етістіктер жиі қолданылады. Бала ересектердің сөзіне, интонациясына, сөз тіркестеріне еліктейді. Бұл кезеңде бала көбінесе бір сөзбен (атау сөздермен) ойын, ниетін білдіреді: «ана», «ата», «су», «бала». Грамматикалық құрылым әлі қалыптаспайды, сөздер өзара байланыспаған.

Әдістемелік ұсынымдар: сөздік қорды байыту үшін заттарды, әрекеттерді атау; ересектердің дұрыс, нақты сөйлеуі (баланың былдырлауына емес, нақты сөйлемдерге еліктеуі маңызды);

Қарапайым сөйлем кезеңі (3-4 жас): балалар екі-үш сөзден тұратын сөйлемдер құра бастайды. Бала екі-үш сөзден құралған сөйлемдерді құра бастайды: «Көлік кетті», «Анам келді», «Мен су ішем». Грамматикалық формаларды интуитивті түрде қолданады, бірақ жиі қателіктер жібереді (мысалы, «бардымдар», «кітапым»). Сөздердің орын тәртібі, септік, жіктік жалғаулары біртіндеп меңгеріле бастайды.

Әдістемелік ұсынымдар: сюжеттік ойындар, дидактикалық ойындар арқылы сөйлеуге үйрету; сурет бойынша әңгіме құрастыру; сұрақ-жауап тәсілдері, салыстыру, толық сөйлеммен жауап беруді ынталандыру; қарапайым ертегілер мен әңгімелерді тыңдатып, мазмұнын қайталау.

Құрмалас сөйлем кезеңі (4-6 жас): балалар сөйлемде күрделі грамматикалық құрылымдарды (шылаулар, жалғаулар, көпше түр, шақ категориясы т.б.) қолдана бастайды. Мысалы: «Егер күн ашық болса, біз далаға шығамыз». Грамматикалық нормалар жүйелі түрде қалыптасады: шақ, септік, көпше түр, етістіктерді дұрыс қолданып үйренеді. Сөйлем мүшелерінің байланысы толық дамиды. Жазбаша сөйлеуге дайындық жүреді (бала ойын жүйелі жеткізуге дағдыланады).

Әдістемелік ұсынымдар: диалогтық және монологтық сөйлеу дағдыларын қалыптастыру; сюжеттік-рөлдік ойындар, рөлдік әңгімелер; әңгіме құрастыру, кейіпкерге сипаттама беру; сөздерді түрлі грамматикалық формада түрлендіру жаттығулары (мысалы, «бала» — «балалар», «балаға», «баламен» т.б.).

Грамматикалық құрылымды дамытуда ойын технологиясының рөлі.

Ойын — мектепке дейінгі жастағы баланың негізгі әрекеті. Ойын арқылы бала қоршаған ортамен танысады, қарым-қатынас орнатады және тілді белсенді меңгереді.

Грамматикалық құрылымды қалыптастыруда интерактивті әдістерді қолдану — мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуда өте тиімді тәсілдердің бірі. Бұл әдістер баланың белсенді қатысуын, қызығушылығын және шығармашылығын арттырып, сөйлеу дағдысын табиғи түрде жетілдіруге ықпал етеді.

Заманауи цифрлық құралдар балалардың қызығушылығын арттырып, сабаққа белсенді қатысуына ықпал етеді.

Интерактивті тақтада суреттер бойынша сөйлем құру

Balapan TV мен YouTube платформаларындағы тіл дамытуға арналған мультфильмдермен жұмыс

Интерактивті әдістердің нәтижесі:

Дағды	Қалыптасу жолы
Сөйлем құрау	Рөлдік ойындар, сөйлемді жалғастыру
Сөз байлығы	Суретпен жұмыс, сипаттау
Грамматикалық құрылым	Сөз тіркесі, сөйлем жаттығулары
Тыңдау және жауап беру	«Сұрақ – жауап», «Микрофон»
Байланыстырып сөйлеу	Әңгімелеу, сипаттау тапсырмалары

Мониторинг және нәтижені бағалау.

Грамматикалық құрылымның қалыптасу деңгейін жүйелі түрде бақылау маңызды.

- Диагностикалық карталар
- Сөйлеу дамуының портфолиосы
- Ауызша және жазбаша сөйлеу үлгілерін салыстыру

Әріптестік байланыс (логопед, педагог, ата-ана) — мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуда маңызды рөл атқаратын жүйелі және мақсатты әрекет. Бұл байланыс логопед, тәрбиеші (педагог) және ата-аналар арасындағы өзара түсіністікке, ортақ жауапкершілікке, тұрақты кері байланысқа негізделуі тиіс. Баланың тілдік дамуы тек бір маманның немесе ата-ананың күшімен емес, барлық қатысушылардың бірлесе және бір бағытта жұмыс істеуі арқылы ғана нәтижелі болады.

Барлық тараптар — логопед, педагог және ата-ана — баланың сөйлеу тілін дамытудағы мақсатты бірдей түсініп, ортақ міндеттерді нақты белгілеп алғаны дұрыс. Бұл келесі бағыттарда көрініс табады:

1. Баланың сөйлеу кемшіліктері мен қажеттіліктерін бірлесе анықтау;
2. Жеке даму бағдарламасын жасау кезінде педагогтар мен ата-аналар пікірін ескеру;

3. Ортақ педагогикалық тәсілдерді келісіп таңдау.

Апталық жоспарларды келісу.

Логопед пен педагог әр аптаға арналған тілдік дамытушы іс-шараларды бірлесіп жоспарлап, үйлестіріп отыруы қажет. Бұл:

- Тақырыптық сабақтардың мазмұнын өзара байытуға;
- Бір тақырып аясында бірнеше тәсілмен (логопедиялық жаттығу, көркем сөз, ойын) жұмыс істеуге;
- Сабақта қолданылатын сөздік қорды қайталау мен бекітуді жүйелі жүргізуге мүмкіндік береді.

Мысал: егер логопед аптаның ішінде «Ж» дыбысына жұмыс жүргізсе, тәрбиеші ойын кезінде осы дыбысты қамтитын сөздермен жұмыс жүргізеді (жылқы, жеміс, жолбарыс).

Біріктірілген іс-шаралар өткізу.

Логопед пен педагогтің бірігіп сабақ өткізуі баланың тілдік дағдыларын кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай сабақтар:

- Қимылды, сөздік, ойын және шығармашылық элементтерін біріктіреді;
- Баланың танымдық, әлеуметтік және сөйлеу дағдыларын бір мезгілде дамытады;
- Тәрбиелеу мен түзету мақсатын қатар қамтиды.

Мысал: тақырыптық кеш: «Үй жануарлары» логопед – дыбыстық жаттығулар жүргізеді, педагог – сөйлем құрауға, сөз тіркесін жасауға бағытталған ойын ұйымдастырады.

Ата-анамен өзара әрекет және кеңес беру

Ата-ана – баланың негізгі тіл ортасын қалыптастыратын тұлға. Сол себепті ата-анамен тұрақты байланыс орнату маңызды. Бұл бағытта келесі жұмыстар жүргізіледі:

Үй тапсырмаларын бірлесіп орындау бойынша кеңестер: логопед баланың мүмкіндігіне сай тапсырмалар береді, ал педагог ата-анаға оны қалай қызықты әрі тиімді орындауға болатыны туралы кеңес береді;

Жетістіктерді бірге талдау: әр аптада немесе айда баланың жетістігі логопед, педагог және ата-ана арасында бірге талқыланады;

Жеке кеңес беру: бала сөйлеуінде қиындығы бар ата-аналарға арнайы әдістер мен жаттығулар ұсынылады.

Мысал: үйде логопедиялық айнамен жұмыс жасауға арналған кеңес – дұрыс дыбыстау жаттығуының әдісін ата-анамен бірге пысықтау.

Ақпараттық және психологиялық қолдау

1. Ата-аналарға арналған семинарлар, шеберлік сағаттары өткізіледі (мысалы, «Сөйлеу тілін дамытудағы ойындардың рөлі»);

2. Баланың жетістігі мен мүмкіндіктері жайлы үнемі оң пікір білдіру – ата-ананың сенімін арттырады;

3. Қиындықтарды бірге еңсеру туралы ашық және қолдау білдіретін тілде айту – отбасы мен педагогикалық ұжым арасындағы сенімді нығайтады.

Бала тілін дамытудың нәтижелі болуы – ересектер арасындағы үйлесімді қарым-қатынасқа тікелей байланысты.

- Апталық жоспарларды келісу.
- Біріктірілген жұмыс (логопед+педагог) арқылы сабақ өткізу.
- Үй тапсырмаларын ата-анамен бірлесіп орындау бойынша кеңестер.

Грамматикалық құрылым бойынша жаттығуларды атқара келе, мектепке дейінгі ұйымдарда сөздік қорды дамыту жұмыстары түсіндіру, сұрақ- жауап, сөйлесу, әңгімелесу, әңгіме, көрнекілік әдіс – тәсілдер арқылы жүзеге асады. Сөздік қорды дамытуға бағытталған әдістердің жалпы міндеті - сөздің мағынасын дұрыс түсініп, оны өз сөзінде дұрыс қолдану.

Түсіндіру әдісі - жаңа сөз, сөз тіркесі, сөйлемдерді түсіндіруде қолданады. Сабақ сайын үйретілетін жаңа сөздер бойынша, яғни сөздік жұмысында іске асады.

Көрнекілік әдісі – сабақ сайын жүргізілетін әдіс. Балаларға түрлі суреттер мен заттарды, ойыншықтарды көрсету арқылы сөздерді үйретуге болады. Көрнекілік тақырыпқа сай, көзге тартымды болуы керек. Мысалы : «Ұлттық заттар» тақырыбын өткен кезде киіз үйдің суретін көрсету арқылы немесе кәдімгі ойыншық киіз үйді көрсету арқылы жүзеге асырылып отырады.

Мысалы: Алма сөзін алманы көрсету арқылы түсіндіруге болады. Бұл әдіс – жеміс- жидектер, ойыншықтар, тағамдар, тақырыптарында жүзеге асады. Әр түрлі тірек кестелер және таблицалармен сөздерді, сөз тіркестерін үйретуге болады.

Мысалы, алманы сипаттау: алманың түсі қызыл, пішіні – домалақ, дәмі – тәтті. Ол ағашта өседі, жеміс. Мен алма жеймін.

Мысалы, жемістер – көкөністер тақырыбына байланысты «Дүкен» ойынын ойнауға болады. Үстел үстіне жемістердің муляждарын «сатуға» қойып, ойнау. Бала дүкен ойыны кезінде дүкенге кіріп амандасады, керек затын сұрайды. Маған алма беріңізші. Қандай алма аласыз? (түстерді ажырата білу). Мынау ащы, тәтті деген сөздер сөйлемде қолданылады.

Осы тақырыпқа байланысты мынадай ойындар өткізуге болады: «Дәмінен ажырат», «Не артық?», «Қанша жеміс көрдің, соншама қол шапалақта», балалардың назарын бақылау үшін кез келген сөзге емес тек қана жемістерді естігенде шапалақтау, жұмбақ жасыру, мысалы түсі қызыл, сары, дөңгелек тәтті ағашта өседі – бұл не? және де басқа да тақырыптарға келтіруге болады.

Дыбыстық жаттығуларды өткізуде балалар сөздердегі қазақ тіліне тән дыбыстарды дұрыс айтуға жаттығады, дауыстың ырғағы дамиды.

Мысалы: шақ – шақ – шақ – кішкентай құлыншақ.

Ыр- ыр – ыр – ырылдайды қасқыр.

Балалардың дүниетанымын кеңейтіп, ойын өрістетіп, тіл байлығын жетілдіруде көркем әдебиеттің алатын орны ерекше. Балабақшада балаларды дұрыс сөйлей білу мәдениетіне айнала қоршаған ортамен, сондай-ақ көркем әдебиетпен таныстыру арқылы жүзеге асыруға болады. Әрбір ұйымдастырылған іс-әрекетте дидактикалық ойындарды қолдану арқылы балалардың қиялын шарықтатып, ойлау қабілетін ұштауға болады.

Дидактикалық материалдармен балалар жаттыққан сайын олардың зейіні, тапқырлығы, ынталылығы, өзіндік ойлау жұмысы дами түседі. Балаға әңгімелеп айтуға, оқып тыңдауға, жаттауға арналған материалдар олардың даму деңгейіне, жас шамаларына лайықты болу қажет.

Балаларға топтардағы суретті кітапшаларды көрсетіп, мазмұнын айтып беру қолайлы. Бұл жастағы сәбилерге оқиғасы сәтті аяқталатын, қорқыныш сезімін тудырмайтын болу керек.

Оларға «Бесік жыры», «Бауырсақ», «Торғай» сияқты шығармалар арқылы дыбыстарды анық айту, байланыстырып сөйлеу, әңгімелей білуге үйретуге болады.

Ертегі сахналау арқылы балаларды рольге бөліп беру, әр кейіпкердің дауыстарын келтіріп айтуға машықтандыру қажет.

Шығармаларды оқыған кезде іс-әрекеттерге байланысты жаңа сөздердің мән-мағынасын түсіндіріп отырған жөн.

Дыбыстарды анық дұрыс айта білуге жаңылтпаштардың да орны ерекше. Ал жұмбақ баланың сөйлеу қабілетін дамытады. Жұмбақтың шешуін табу арқылы заттардың, жан-жануарлардың, киім-кешек аттарын есте сақтау қабілеті күшейеді. Бала тілін дамытуда мақал-мәтелдердің де алатын орны ерекше. Қазақтың мақал-мәтелдерінің көбісі елдікті, ынтымақты, жақсы мен жаманды ажыратуға мүмкіндік береді.

Балалармен ойналатын дидактикалық ойындар, сюжетті-рөлдік ойындары арқылы сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға болады. Әрбір сұрақтарға толық, әрі нақты жауап бере білуге дағдыландыру керек.

Естігендерін қайталап айтып, қандай кейіпкердің бар екенін балалар айтып береді. Сонымен қатар сөздік жұмыс жүргізу, сұрақ-жауап ала отырып, сөздік қорларын байытып, әңгімелей білуге үйрету.

Көркем шығармалармен балаларды ерте кезден таныстыру, тәрбиелеу-білім беру процесінде қолданып отыру арқылы балаларды еркін сөйлеуге, түсініп, мәнерлеп айтуға дағдыландыру керек.

Қорыта айтқанда, балабақшада балалардың тілін дамытуда әрдайым әдіс-тәсілдер іздеу керек. Ойын – балалардың негізгі іс - әрекеттерінің бір түрі. Бала өмірі ойынға байланысты. Сондықтан да сөйлеуді дамыту сабақтарында сөздік қорын байытуға ойын элементтерін пайдаланудың балалардың ой белсенділігін арттырудағы маңызы зор.

БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУДІ ДАМУ АДІСТЕМЕСІ

Байланыстырып сөйлеу-қарым-қатынас пен өзара түсіністікті қамтамасыз ететін мағыналы түрде сөйлеу (логикалық тұрғыдан үйлестірілген сөйлемдер). Демек, байланыстырып сөйлеудің негізгі ерекшелігі - айтылатын ойдың әңгімелесуші үшін түсінікті болуы.

Сондай-ақ, байланыстырып сөйлеу – белгілі бір ойды жүйелі, анық, грамматикалық тұрғыдан алғанда дұрыс жеткізу болып табылады.

Әдістемеде «байланыстырып сөйлеу» термині бірнеше мағынада қолданылады:

- 1) сөйлеушінің әрекеті;
- 2) өнім, осы әрекеттің нәтижесі, мәтін, айтып беру;
- 3) сөйлеуді даму бөлімінің атауы.

Синоним ретінде «айтып беру», «мәтін» терминдері қолданылады. Айтып беру-бұл тілдік әрекет және осы әрекеттің нәтижесі: сөйлемнен ауқымды белгілі бір сөйлеу түрі. Оның негізі - мағына болып табылады.

Байланыстырып сөйлеу-бұл бір-бірімен байланысты және тақырып бойынша біріктіріліп, аяқталған ойды қамтитын біртұтас мағыналы құрылым.

Байланыстырып сөйлеудің негізгі міндеті-коммуникативтік дағдыларды даму. Ол екі негізгі нысан: диалог пен монолог арқылы жүзеге асырылады.

Лингвистикалық және психологиялық әдебиеттерде диалогтік және монологтік сөйлеу бір-біріне қарама-қайшы тұрғысынан қарастырылады. Олар коммуникативтік, лингвистикалық және психологиялық бағытымен ерекшеленеді.

Диалогтік сөйлеу тілдің коммуникативтік функциясының ерекше көрінісі болып табылады. Ғалымдар диалогті тілдік қарым-қатынастың бастапқы шынайы түрі деп атайды. Диалогтің басты ерекшелігі-әңгімелесушілердің бір-бірінің сөзін тыңдауы және кезекпен сөйлеуі. Ауызекі диалогтік сөйлеу қимылдармен, ым-ишарамен және интонациямен сүйемелденеді.

Монологтік сөйлеу – логикалық тұрғыдан бірізді байланыстырып сөйлеу, яғни бір адамның сөйлеуі, оның құрылымы күрделі болып келеді, сөйлеуші толық ақпарат береді. Монологта ішкі дайындық, айтылатын ойды алдын-ала ойластыру, басты мәселеге көңіл бөлу қажет. Мұнда вербалды емес құралдарды (қимылдар, ым-ишара, интонация) қолдану, эмоциямен, мәнерлі сөйлеу маңызды.

Диалогтік және монологтік сөйлеудің өзара байланысын балаларға ана тілін үйретуде ескеру өте маңызды. Диалогтік сөйлеу дағдылары монологтік сөйлеуді меңгерудің негізі. Диалогтік сөйлеуге үйрету барысында әңгімелеуді, сипаттауды меңгеру үшін алғышарттар қалыптасады. Бұған диалогтің үйлесімділігі де ықпал етеді: әңгіме

тақырыбына байланысты ілеспе сөздердің реттілігі, жеке пікірлердің бір - бірімен логикалық-мағыналық байланысы. Мектепке дейінгі жаста диалогтік сөйлеу монологтік сөйлеуден бұрын қалыптасады, бұдан әрі сөйлеудің осы екі түрін дамыту бойынша жұмыс қатар жүргізілуі қажет.

Байланыстырып сөйлеудің диалогтік және монологтік формасының дамуы бала сөйлеуінің дамуында жетекші рөл атқарады және балабақшада сөйлеуді дамыту бойынша жүргізілетін жұмыста маңызды болып табылады. Байланыстырып сөйлеуге үйретуді мақсат ретінде және сөйлеуді практикалық меңгеру құралы ретінде де қарастыруға болады. Сөйлеудің әртүрлі нысандарын меңгеру байланыстырып сөйлеуді дамытудың қажетті шарты, сонымен қатар баланың жеке сөздер мен синтаксистік құрылымдарды өзбетінше қолдануына ықпал етеді. Байланыстырып сөйлеу баланың ана тілін, сөйлеудің дыбыстық мәдениетін, сөздік қорды, тілдің грамматикалық құрылымын меңгеруді қамтиды.

Психологтар байланыстырып сөйлеуде балалардың сөйлеуі мен ойлау қабілетінің тығыз байланысы айқын көрінетінін атап көрсетеді. Бала сөйлеуді үйрену арқылы ойлауды үйренеді, сондай-ақ ойлауды үйрене отырып, сөйлеуі дамиды (Ф. А. Сохин).

Байланыстырып сөйлеу маңызды әлеуметтік функцияларды атқарады: баланың айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасауына, қоғамдағы тәртіп нормаларын меңгеруіне ықпал етеді.

Байланыстырып сөйлеуге үйрету баланың өз ойын білдіруіне, тыңдалған көркем шығармалардың мазмұнын айтып беруіне, қойылған сұрақтарға толық жауап беруіне, образды бейнелеу үшін мәнерлілік құралдарын қолдануына септігін тигізеді.

Мектепке дейінгі жаста байланыстырып сөйлеуді дамытудың ерекшеліктері

Байланыстырып сөйлеуді дамыту ойлаудың дамуымен бірге жүреді, ол балалар әрекетінің күрделенуімен және айналасындағылармен қарым-қатынас жасауымен байланысты.

Бір жасқа дейінгі кезеңде ересектермен эмоционалды қарым-қатынас процесінде байланыстырып сөйлеудің негізі қаланады.

Эмоционалды қарым-қатынаста ересек пен бала түрлі сезімдерді (қуану немесе ренжу) білдіреді. Бірте-бірте ересек пен баланың қарым-қатынасы жетіледі, баланың қолданатын заттарының аясы кеңейеді, ал бұрын тек эмоцияларды білдіретін сөздер бала үшін заттар мен әрекеттерді білдіре бастайды. Баланың дауыс аппараты дамиды, айналасындағылардың сөзін түсіну қабілетіне ие болады. Сөзді түсіну баланың одан әрі дамуы үшін маңызды, ол қарым-қатынасты дамытудың бастапқы кезеңі болып табылады. Ересек сөйлейді, ал бала ым-ишарамен, қимылдармен жауап

беретін қарым-қатынастың ерекше түрі қалыптасады.

Сөзді түсіну негізінде алдымен балалардың өте қарапайым белсенді сөйлеуі дами бастайды. Бала ересек адамның айтқан дыбыстары мен дыбыстық тіркестеріне еліктейді, өзі ересек адамның назарын өзіне, қандай да бір затқа аударады. Мұның бәрі балалардың сөйлеуін дамыту үшін ерекше маңызды: дыбыстауы, оны басқа адамға бағыттауы, ересектердің сөздерін тыңдауы қалыптасады.

Екі жаста алғашқы мағыналы сөздер пайда болады, бірақ олар негізінен баланың қалаулары мен қажеттіліктерін білдіреді. Бала ересектерге жүгіну үшін сөздерді қолдана бастайды және сөйлеу арқылы ересек адаммен қарым-қатынасқа түсу мүмкіндігіне ие болады. Балаларды шағын әңгімелерді көрнекі сүйемелдеусіз тыңдауға, қарапайым сұрақтарға (Кім? Не? Не істейді?) және неғұрым күрделі (Не әкелді? Кімге әкелді? Неге әкелді? Қашан әкелді?) сұрақтарға жауап беруге, өз ойын айтуға үйретеді.

Үш жаста ересектердің сөзін тыңдау және түсіну жылдам қарқынмен дамиды, сөздік қор кеңейеді, сөйлем құрылымы күрделене түседі. Балалар диалог құрады, ол баланың практикалық әрекетімен тығыз байланысты және бірлескен заттық әрекетте ынтымақтастық орнату үшін қолданылады. Ол әңгімелесушіге тікелей жүгінуден тұрады, өтінішін, ырзашылығын білдіру мен ересектердің қойған сұрақтарына жауаптарды қамтиды. Балалар диалог құру кезінде құрдастары өзінің айтқан ойын түсінуі керек екенін ескереді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың жетекші әрекеті – сюжетті-рөлдік ойында сөйлеудің жаңа түрлері пайда болады: ойынға қатысушыларға нұсқау беру, ересектерге алған әсерлері туралы айтып беру.

Монологтік сөйлеу жетілдіріледі: балалар көрнекілікке сүйене отырып және көрнекіліксіз байланыстырып сөйлеуді (сипаттау және баяндау әңгімелерін құру; заттар, құбылыстар, оқиғалар туралы ақпаратты талқылау) меңгереді. Балалардың құрастырған әңгімелерінің құрылымы күрделене түседі, өз ойын жай және жайылма сөйлемдермен жеткізеді.

Байланыстырып сөйлеуді дамытудың міндеттері мен мазмұны

Диалог – әлеуметтік өзара қарым-қатынастың күрделі түрі. Диалогке қатысу кейде монолог құрудан қиынырақ болуы мүмкін. Өйткені, репликаларды, сұрақтарды ойластыру басқалардың сөзін қабылдаумен қатар жүреді. Диалогке қатысу дағдыларды қажет етеді: әңгімелесушінің айтқан ойын тыңдау және мағынасын дұрыс түсіну; жауап ретінде өз пікірін айту, оны сөйлеу арқылы дұрыс білдіру; қажет болған жағдайда тиісті өзгерістер мен түзетулер енгізу.

Ерте жас тобында айналасындағы адамдардың сөзін түсінуді дамыту және балалардың белсенді сөйлеуін қарым-қатынас құралы ретінде

қолдану міндеті қойылады. Балаларды өтініштер мен қалауларын сөзбен жеткізуге, ересектердің кейбір сұрақтарына жауап беруге үйретеді (Бұл кім? Не істейді? Қандай?).

Кіші топта тәрбиеші әр баланың ересектермен және балалармен оңай және еркін қарым-қатынас жасауына, балаларды өз өтініштерін сөзбен жеткізуге, ересектердің сұрақтарына түсінікті жауап беруге мүмкіндік беруі қажет. Әсерлерімен бөлісуге, не істегенің, қалай ойнағаның қарапайым түрде айтып беруге (амандасу, қоштасу), қоршаған ортаға қатысты сұрақтар қоюға ынталандыру (Кім? Не? Қайда? Не істейді? Неге?).

Ортаңғы топтарда балаларды ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас жасауға, сұрақтарға жауап беруге және заттар, олардың қасиеттері, заттармен орындалатын әрекеттер туралы сұрақтар қоюға үйретеді, бақылау кезінде алған әсерлерімен бөлісуге, өз ойын айтуға деген ұмтылысын қолдайды.

Тәрбиеші балалардың жауаптарының сапасына көбірек көңіл бөледі: сұрақтың мазмұнынан ауытқымай, қысқа және толық түрде жауап беруге үйретеді. Біртіндеп балаларды ұжымдық әңгімеге қатысуға тартады, онда сұрақ қойған кезде ғана жауап беру, құрдастарының сөзін тыңдау керек екенін түсіндіреді.

Ересек топтарда сұрақтарға дұрыс жауап беруге, құрдастардың репликаларын жалпы жауапта біріктіруге, бір сұраққа түрліше қысқа және толық жауап беруге үйрету. Ұжымдық әңгімеге қатысу, әңгімелесушіні мұқият тыңдау, оның сөзін бөлмеу, алаңдамауды ескеру. Сұрақтарды құрастыру және сұрақтар қою, естігеніне сәйкес жауап құру, әңгімелесушіні толықтыру, түзету, өз пікірін басқалардың пікірлерімен салыстыруға ерекше көңіл бөлу қажет. Шығармалардың, ертегілердің қызықты үзінділерін қайталап айтуға, бейтаныс заттар, құбылыстар мен оқиғалар туралы ақпаратты талқылауға баулу.

Барлық жас топтарында қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру маңызды. Балаларға ересектерді апай, ағай деп атау, құрдастарын есімімен толық, дұрыс атау және ересектерге «сіз» деп сыпайы түрде айту, әңгімелесу кезінде төмен немесе жан-жағына қарамау, әңгімелесушіге тіке қарау, айқайламай, әңгімелесуші еститіндей сөйлеу, ересектердің әңгімесіне араласпау керек екенін үйрету.

Атқаратын міндеттеріне байланысты монологтың төрт түрі бар: сипаттау және баяндау әңгімелері, талқылау және аралас әңгімелер. Мектепке дейінгі жаста негізінен аралас монолог көбірек қолданылады, онда барлық типтегі элементтер қолданылуы мүмкін. Тәрбиеші әр мәтіннің ерекшеліктерін жақсы білуі керек: олардың мақсаты, құрылымы, оларға тән тілдік құралдар, сондай-ақ сөз тіркестерінің арасындағы байланыс.

Сипаттау – бұл заттардың (ойыншықтардың) сипаттамасы. Заттар мен құбылыстардың белгілеріне, қасиеттеріне сипаттама беріледі. Сипаттама

затқа деген бағалауды білдіретін қорытынды сөйлеммен аяқталады. Сипаттау кезінде нысанды, оның белгілерін анықтауға бағытталған лексикалық және синтаксистік құралдар маңызды. Сондықтан эпитеттер, метафоралар, салыстырулар қолданылады.

Балабақшада балалар суреттерді, ойыншықтарды, заттарды, табиғат құбылыстарын сипаттайды.

Баяндау әңгімелері – бұл кейбір оқиғалар туралы байланыстырып құрылған әңгіме. Оның негізі - сюжет. Баяндау әрекеттер туралы әңгімелеуге негіз болады (оқиғалар, көңіл-күй туралы әңгіме). Ондағы оқиға өмірлік жағдаймен ұсынылған мағыналық байланыстар негізінде баяндалады. Оқиғалардың реттілігі олардың барысымен анықталады. Сондықтан баяндау әңгімелерінің құрылымы белгілі бір реттілікті қажет етеді, орындарын ауыстыруға болмайды (оқиғаның басталуы, оның дамуы және аяқталуы). Баяндау монологтарында әрекеттің дамуын жеткізетін құралдар қолданылады: етістіктер, әрекеттің уақытын, орнын білдіретін лексика, сөйлемдерді байланыстыратын сөздер, сөз тіркестері.

Мектеп жасына дейінгі балалар көрнекілікке сүйене отырып және көрнекіліксіз әңгіме құрастырады.

Талқылау – бұл дәлелдер арқылы логикалық тұрғыдан баяндау. Талқылауда кез-келген ақпарат түсіндіріледі, себеп - салдарлық байланыстар анықталады.

Мектеп жасына дейінгі балалар сөйлеу әдебінің тиісті формаларын дұрыс қолдануды меңгереді.

МДҰ-да балаларды монологтың екі негізгі түрі - әңгімелеу және мазмұнын айтып беруге үйретеді. Олардың бір-бірінен ерекшелігі - әңгімелеуде бала мазмұнды тандап, оны құрастырады, ал айтып беруде көркем шығарма мазмұны қолданылады.

Айтып беру – әдеби шығарманың мазмұнын мағыналы түрде жеткізу. Айтып беруде бала дайын авторлық мазмұнды жеткізеді және дайын сөйлеу формаларын (сөздік қорды, грамматикалық құрылымды) қолданады.

Әңгіме – бұл баланың белгілі бір мазмұнды өзбетінше айтуы. Әдістемеде дәстүрлі түрде «әңгіме» термині балалар өзбетінше құрастырған түрлі үлгідегі монологтарды (сипаттау, хабарлау, талқылау немесе аралас сипаттағы әңгімелер) білдіреді.

Монологтарды келесідей топтастыруға болады:

- 1) ойыншықтар мен заттар бойынша әңгіме құрастыру;
- 2) сурет бойынша әңгіме құрастыру;
- 3) тәжірибеге сүйеніп әңгіме құрастыру,
- 4) шығармашылықпен әңгімелеп беру.

Ойыншықтар мен заттар бойынша әңгіме құрастыру. Ойыншықтар, заттар мен суреттер әңгіменің мазмұнына негіз болатындықтан сөйлеуді дамыту үшін материал болып табылады. Сипаттау кезінде балалар көрнекі

материалды қабылдауға сүйенеді, заттар мен ойыншықтарға тән белгілерді бөліп көрсетеді. Көбінесе сипаттамада ойыншықпен немесе затпен орындалған немесе орындауға болатын әрекеттер және бұл заттардың балада қалай пайда болғандығы туралы әңгімелейді (яғни, бұл аралас әңгіме). Ойыншықтар мен сурет бойынша әңгімелеуде балалар сипаттау үшін заттық-логикалық мазмұнды тандауды, сюжет құруды, бөліктерді бір мәтінге байланыстыруды, тілдік құралдарды қолдануды үйренеді.

Тәжірибеге сүйеніп әңгіме құрастыруда бала бақылау процесінде алған білімге, сондай-ақ түрлі әрекеттерге сүйенеді. Монологтарда ұжымдық және жеке тәжірибелерден баяндау, сипаттау және талқылау дағдылары қалыптасады.

Шығармашылықпен әңгімелеп беру – бұл ойдан шығарылған оқиғалар туралы әңгімелеу. Әдістемеде шығармашылық әңгіме - балалардың белгілі бір ауызша формада логикалық тұрғыда құрастырылған түрлі образдары бар ертегілерді, әңгімелерді ойдан шығару деп көрсетілген. Шынайы әңгіме өмірде бар заттар мен құбылыстарды бейнелейді. Ертегілер көбінесе халық ертегілері мен әдеби ертегілерді қабылдау және айтып беру кезінде балалардың жинақтаған көркемдік тәжірибесінің көрінісі болып табылады. Сондай-ақ балалар өтірік өлеңдер құрастыруы мүмкін. Шығармашылықпен әңгімелеп беру тек баяндауды ғана емес, сонымен қатар сипаттауды қамтуы мүмкін.

Күнделікті қарым-қатынас барысында балаларға диалогтік сөйлеуді үйрету

Диалогтік сөйлеуді дамыту шарттарының бірі - тілдік дамытушы ортаны, ересектердің бір-бірімен, ересектер мен балалардың, балалардың бір-бірімен өзара қарым-қатынасын ұйымдастыру.

Күнделікті қарым-қатынаста диалогтік сөйлеуді қалыптастырудың негізгі әдісі – тәрбиешінің балалармен сөйлесуі (дайындықты қажет етпейтін диалог).

Тәрбиешінің балалармен сөйлесуі баланың мектепке дейінгі кезеңде қарым-қатынасқа қажеттілігін ескере отырып ұйымдастырылуы қажет. Диалог балалардың жас және жеке ерекшеліктері, қажеттіліктері, оның қызығушылықтары мен сөйлеуінің даму деңгейі ескеріліп, дұрыс құрылуы тиіс.

Тәрбиешінің балалармен әңгімелесуі топта мейірімді атмосфера орын алған кезде оларға оң әсер етеді. Бұл жағдайда қарым-қатынас кезінде баланы түсіну, құрметтеу және қабылдау маңызды. Егер бала ересектердің тарапынан көңіл бөлуді, мейірімділік пен ізгі ниетті сезінсе ересекпен қарым-қатынас жасауға ұмтылады.

Тәрбиеші балалармен күні бойы (режимдік сәттерде, түрлі әрекеттерде) сөйлесуі қажет. Әңгімелесу кезінде бала тәрбиешімен еркін

сөйлесетіндей, сұрақтар қоятындай, ойын жеткізетіндей жағдай жасалуы тиіс.

Әңгіменің тақырыбы мен мазмұны Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасында сөйлеуді дамыту ұйымдастырылған іс-әрекеті бойынша әр жас тобына берілген міндеттерге және балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес анықталады. Кіші топта әңгіме мазмұны балалардың айналасындағы заттар (ойыншықтар, көліктер) мен құбылыстарды бақылаумен байланысты болса, ортаңғы және ересек топта әңгіме мазмұны балалардың қоршаған ортадан, тыңдалған шығармалардан, көрген мультфильмдер мен ертегілерден алған жаңа білімі мен тәжірибесі арқылы кеңейеді. Баламен көргені, естігені туралы сөйлесуге, сондай-ақ, әңгіменің тақырыбын балалардың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне сәйкес таңдауға болады.

ТІЛ КЕМІСТІКТЕРІН ТҮЗЕТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Мақсаты: балалардағы тіл кемістіктерін түзетудің әдістемелік жолдарын көрсету.

Тіл кемістіктерінің түрлері. Мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу тілінің даму деңгейі олардың жалпы дамуына тікелей әсер етеді. Сөйлеу тіліндегі кемшіліктер баланың танымдық белсенділігін, қоршаған ортамен қарым-қатынасын, оқу әрекетіне деген дайындығын шектейді. Сондықтан тәрбиешілер мен арнайы педагогтардың сөйлеу тілі бұзылыстарының түрлерін білуі және оларды ерте кезеңде анықтауы өте маңызды.

Логопедия дегеніміз - сөйлеу тілінің кемістіктерін, оның бұзылу себептерін, болдырмау жолдарын, сонымен бірге осындай кемістіктерді әртүрлі жолдармен түзетіп жоюдың тәсілдерін зерттейтін арнайы педагогикалық ғылым.

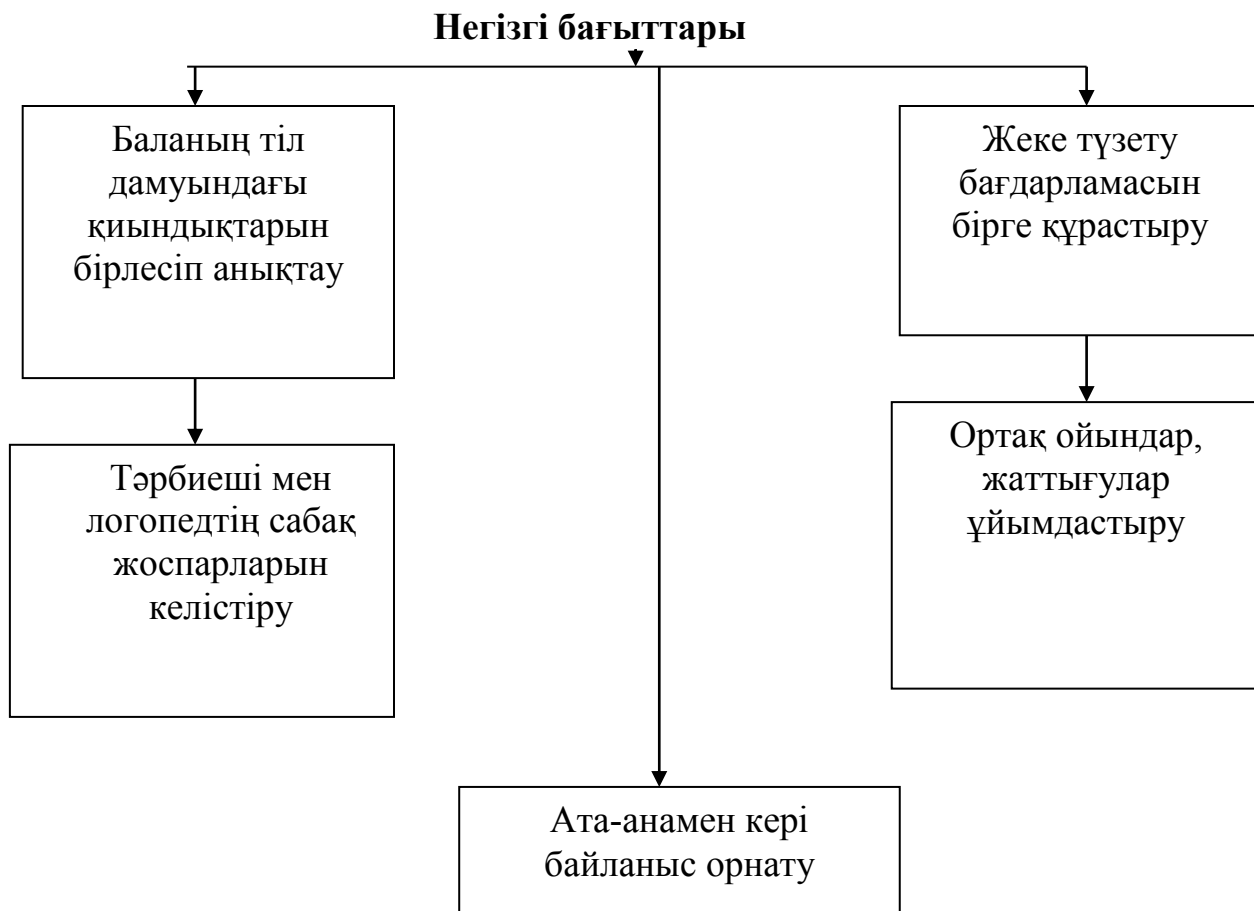
Логопедия пәні сөйлеу тілінің бұзылуы және сөйлеу тіл кемістігі бар балаларды оқыту және тәрбиелеу үрдісі болып табылады.

Логопед – сөйлеу тілінде ауытқуы бар балалар мен ересектерге көмек көрсететін педагогикалық маман. Ол сөйлеу мүшелерінің дамуын, дыбыстардың дұрыс айтылуын, сөздік қор мен грамматикалық құрылымның қалыптасуын зерттеп, түрлі жаттығулар мен әдістемелер арқылы тіл кемістіктерін түзетуге бағытталған жұмыстар жүргізеді.

Логопедпен ынтымақтастық. Мектепке дейінгі ұйымдарда тіл кемістіктерін түзетуде логопедпен тығыз ынтымақтастық — табысты коррекциялық жұмыстың негізі болып табылады. Бұл ынтымақтастық педагог, логопед және ата-ананың үйлесімді қарым-қатынасын, бірлескен мақсаттарды және жүйелі жұмысты талап етеді.

Логопедпен ынтымақтастық

Ынтымақтастық бағыты	Қатысушылар	Мақсаты	Нәтижесі
Жоспар құру	Логопед, тәрбиеші	Сабақ мазмұнын келістіру	Бірізділік, жүйелілік
Жаттығулар өткізу	Тәрбиеші	Дыбыстарды бекіту, сөйлеуді дамыту	Қайталау арқылы нәтижені күшейту
Бақылау және бағалау	Логопед, тәрбиеші	Баланың ілгерілеуін талдау	Дер кезінде түзету жасау
Ата-анамен жұмыс	Логопед, тәрбиеші	Үйде орындалатын тапсырмаларды түсіндіру	Үйдегі қолдауды күшейту

Логопед не істейді деген сұраққа, былайша жауап беруге болады:

1. Сөйлеу тілін тексереді.

Баланың сөйлеуінің даму деңгейін анықтайды (дыбыстарды айтуы, сөздік қоры, сөйлем құрауы).

Арнайы әдістемелік құралдар арқылы тіл кемшіліктерін диагностикалайды.

2. Түзету жұмысын жүргізеді.

Дыбыстарды дұрыс айтуға үйретеді (мысалы, «р», «ш», «л» дыбыстары).

Сөйлем құрау, байланыстырып сөйлеу, грамматикалық құрылымдарды қолдану дағдысын дамытады.

Жад, назар, ойлау сияқты психикалық процестерді де қатар дамытады.

3. Жеке және топтық сабақтар ұйымдастырады.

Әр баланың сөйлеу ерекшелігіне қарай жеке бағдарлама жасайды.

Логопедиялық ойындар мен жаттығуларды қолдана отырып оқытады.

4. Ата-аналармен жұмыс істейді.

Үйде қолдануға болатын жаттығулар мен әдістерді түсіндіреді.

Бала тілінің дамуы үшін ата-аналармен тұрақты байланыста болады.

5. Педагогтармен және медицина қызметкерлерімен бірлесе жұмыс істейді.

Балаға кешенді көмек көрсету мақсатында тәрбиешілермен, психологтармен, дәрігерлермен ынтымақтасады.

Логопед балада сөйлеу тілінің бұзылуының төмендегідей түрлері бойынша түзету іс-әрекеттерін атқарады:

Дислалия – есту қабілеті мен сөйлеу мүшелерінің инвервациясы дұрыс сақталғанда кездесетін тілдік дыбыстардың бұзылып айтылуы. Синонимдері: тіл мүкістігі, тіл дыбыстарын айту кемістігі, фонетикалық кемістік.

Ринолалия – сөйлеу мүшелерінің анатомиялық–функционалдық кемістіктерінің салдарынан дауыс әуезділігінің, тембрінің, дыбыстардың айтылуының бұзылуы. Синонимдері мұрынмен сөйлеу.

Дизартрия – жүйке тамырларының сөйлеу мүшелерінің жұмысын толық қамтамасыз ете алмауына байланысты сөйлеу қабілетінің бұзылуы. Дизартрияның ауыр түрі анартрия деп аталады. Ондай жағдайда адам дыбыс айту мүмкіншілігінен айрылады.

Тұтықпа- сөйлеу мүшелерінің бұлшық еттерінің тартылу салдарынан сөйлеудің ырғақтығының, жылдамдығының бұзылуы. Синонимдері: логоневроз.

Алалия - бас ми қабығындағы тіл аймақтары (зонасының) жастайынан зақымдануының әсерінен балада сөйлеу тілінің жетілмеуі немесе мүлдем дамымауы. Синонимі: мылқау.

Афазия - бұл сөйлеу тілінің толық немесе жартылай жоғалуы, жойылуы. Ми қорабының жарақаттануы, нейроинфекция, мидағы ісіктің салдарынан адамның сөйлеу қабілетінен айырылуы.

Брадилалия – сөйлеу жылдамдығының қалыптан тыс баяулауы. Тахилалия - сөйлеу жылдамдығының қалыптан тыс жылдам болуы.

Дисфония – дауыс шығару мүшелерінің(күші, биіктігі, тембрі) қалыптан тыс өзгеру себептерінен дауыстың жартылай бұзылуы. Афония- дауыстың толықтай жойылуы.

Дислексия – оқу процесінің жартылай бұзылуы. Алексия оқу процесінің мүлдем қалыптаспауы.

Дисграфия – жазу процесінің жартылай бұзылуы. Аграфия –жазу процесінің мүлдем қалыптаспауы.

Жалпы тіл кемістігі – есту қабілеті мен ой–өрісі әдеттегідей дамыған балалардың мағыналық жеке қатысты сөйлеу тілі құрамының компоненттерінің бұзылуынан болатын күрделі тіл кемістектері. Жалпы тіс кемістігінің үш деңгейі бар (1-2-3).

Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы алалия, афазия, ринолалия, дизартрия сияқты күрделі сөйлеу патологиялардың түрлерінде де байқалады

Баланың сөйлеу тілінің бұзылуын анықтап, зерттеп отырып онымен түзету –тәрбие жұмысы жүргізген дұрыс. Дәл уақытында қолайлы жағдай жасай отырып баланың тілінің дұрыс дамуына бағыт берген жөн.

Баланың тамаша сезімімнің дамуын тек қана дыбыс үндестігін айтуды пайдалана білуімен шектестіріп қоймай, оны мәнерлі сөйлеуге үйретіп отырған жөн. Тіл кемістігі көбінесе мектеп жасына дейінгі балаларда кездеседі. Тіл кемістігін уақытында жоймаса, ол барған сайын ұлғайып, нығаяды да баланың дұрыс сөйлеуіне кесірін тигізеді.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде сөйлеу тілі өте қарқынды дамиды. Бала 2 жастан бастап енжар және белсенді сөздіктерді тез жинайды, дыбыстарды айтуды және грамматикалық құрылымдағы сөйлемдерде меңгереді.

✓ 2 жасында -300-400

✓ 3 жасында -1000-1500

✓ 4 жасында -1600-1800

✓ 5 жасында -2000-2300

✓ 6 жасында -3000-3500 дейін сөздік қоры болады.

Бала дүниеге келісімен оны көптеген дыбыстар қоршайды. Олар ән – әуендер, құстардың дыбысы, иттің үруі, ыдыстың салдыры, адамдардың сөйлеуі. Бала түрлі дыбыстарды естісе де ең бастысы сөйлеу тілі қарым-қатынас үшін қажет.

Сөздерді түсініп айтуы үшін бала интонацияға мән береді. Егер балаға сүйсіне қарап, жылы сөздер айтсақ, ол сөздерге мән беріп күлімсірейді. Егер айғайлап, қатты сөйлесек бала қорқады, ренжиді. Біртіндеп бала сөздерді тыңдап, салыстырып, оларды қайталауға тырысады, сөздердің дыбыстық құрамына көңіл бөле бастайды, дыбыстарды қайталап, ойнайды.

Кейбір кезеңдерде бала үндемейді, дұрыс сөйлемейді. Бұл жағдайда ата-аналар әртүрлі көзқараспен қарайды. Бала сәби кезден бастап ана тілінде еркін сөйлей бастауға дағдыланады. Ал тіл мүкістігі бар бала еркін сөйлей алмай, айналамен қарым-қатынаста көптеген қиыншылықтарға кез келеді. Тіл мүкістігін түзету қазіргі таңда ең үлкен мәселе болып отыр. Оның пайда болу себептері әртүрлі. Егер тіл кемістігін уақытында мектепке дейін түземесе, баланың айналамен қарым-қатынасы қиынға түседі. Көп жылдық тәжірибе бойынша мектепке дейінгі тіл кемістігі бар баламен күнделікті тұрақты жұмыс жасалса, сөйлеу тілінің жақсаратыны дәлілденген. Сондықтан дер кезінде логопедиялық көмек көрсету қажет.

Сөйлеу тілінің бұзылуы төмендегідей сипатталады:

1. өз бетінше пайда болады, жоғалмайды, қайта бекиді.

2. сөйлеушінің жас мөлшеріне сәйкес келмейді.

3. баланың одан әрі дамуына жағымсыз әсер тигізеді.

4. тіл білмейтіндік – диалектизм тіл кемістігі болып саналмайды.

Дыбыстарды дұрыс, анық айту үшін алдымен түрлі дайындық жұмыстары, артикуляциялық жаттығулар, ауа ағымын дұрыс шығару үшін арнайы жаттығулар орындалады. Дыбысты дұрыс айтқызғаннан кейін, дыбыстың айтылу артикуляциясы еске түсіріледі. Дыбысты бекіту

жұмыстары сөздер, сөйлемдер, өлең жолдары, мақал – мәтелдер , шағын әңгімелер қолдану арқылы жүргізіледі.

Жүргізілетін жұмыстар барысында артикуляциялық жаттығулар арқылы балалардың тілдерінің, еріндерінің қимылдары жетіледі, ана тілінің барлық дыбыстарын дұрыс айтып үйренеді. Сөздік қоры толығып, байланыстырып сөйлейді. Сондықтан жоғарыда айтылған жұмыс түрлерін мектепке дейінгі 4 – 6 жас аралығындағы балалармен жүйелі түрде жүргізіп отырған жағдайда ғана тіл мүкістігін түзетуге болады.

Дыбыстарды дұрыс айтпау (фонетикалық-фонематикалық бұзылыстар). Бұл — мектепке дейінгі жаста жиі кездесетін тіл кемістігінің түрі. Балалар кейбір дыбыстарды тастап кетуі, ауыстырып айтуы немесе бұрмалап айтуы мүмкін. Мысалы, «р» дыбысын «л» деп айтуы, «с» орнына «ш» дыбысын қолдануы. Мұндай бұзылыстар келесі түрлерге бөлінеді:

Дыбыс алмастыру — бір дыбыстың орнына басқа дыбысты қолдану (мыс., «сап» орнына «шап»);

Дыбыс түсіріп айту — сөздегі дыбысты мүлде айтпау (мыс., «машина» орнына «маина»);

Дыбысты бұрмалап айту — дыбыстың дұрыс айтылмауы, артикуляциясының бұзылуы.

Бұл бұзылыстар бала сөзінің түсініксіз болуына, қарым-қатынас дағдысының қалыптасуына кедергі келтіреді.

Сөздік қордың тапшылығы – мектеп жасына дейінгі балаларда жиі кездесетін сөйлеу тілінің бұзылыстарының бірі. Бұл құбылыс баланың жас ерекшелігіне сай тілдік қорын толық меңгермеуімен сипатталады. Мұндай балалар заттардың, құбылыстардың, әрекеттер мен қасиеттердің атауларын біле бермейді, сөздерді сирек қолданады және өз ойын еркін жеткізуге қиналады. Олар көбіне сұрақтарға қысқа, мазмұнсыз немесе дұрыс емес жауап береді, жаңа сөздерді есте сақтауы және қолдануы қиынға соғады. Сөздік қордың аз болуының негізгі белгілері:

- Белсенді сөздік қордың шектеулі болуы (баланың өзі қолданатын сөздер саны аз);
- Жаңа сөздерді меңгеру қарқынының төмендеуі;
- Жалпылама немесе жалғыз сөздерді қолдану арқылы ой жеткізу («анау», «мынау», «сол» т.б.);
- Сөйлем құрылымының қарапайым болуы (3–4 сөзден аспайтын сөйлемдер, жиі үзу, ойланып қалу);
- Синонимдер, антонимдер мен жалпылау сөздерін қолданбауы;
- Кейбір сөздердің мағынасын түсінбеу немесе бұрмалап қолдану.

Сөздік қордың аздығының мүмкін себептері:

1. Отбасында баламен жеткілікті деңгейде сөйлеспеу. Баламен жиі әрі мазмұнды тілдік қатынас орнатылмағанда, оның сөйлеу тәжірибесі

шектеледі. Теледидар немесе гаджет қарауымен алмастырылған қарым-қатынас бала тілінің дамуына теріс әсер етеді.

2. Есту қабілетінің бұзылыстары. Бала айналасындағы дыбыстарды толық естімесе, сөздерді, сөйлем құрылымдарын меңгеруде қиындықтарға тап болады. Бұл жағдайда сөздерді дұрыс естіп, тану мүмкіндігі шектеледі.

3. Психоэмоционалды дамудың тежелуі. Тұйықтық, қорқыныш, зейіннің тұрақсыздығы немесе эмоциялық жарақат сөйлеу белсенділігін азайтады. Бала тілдесуден қашқақтайды немесе өзіне сенімсіздік білдіреді.

4. Қоршаған тілдік ортаның тапшылығы. Егер бала тілдік бай ортада өспесе – яғни, ересектер сөйлесіп, ертегі оқып, сұрақ қоймаса – онда ол сөздерді меңгеру және қолдану тәжірибесінен тыс қалады. Әсіресе тіл үйрену кезеңінде сөйлеу ортасының сапасы өте маңызды.

Грамматикалық қателер (морфологиялық және синтаксистік бұзылыстар). Бұл тіл кемістігі сөйлем құрылымының дұрыс болмауы, сөздерді жіктеу, септеу, сөйлемде орын тәртібін сақтамаумен сипатталады. Мысалы, «Мен барды» орнына «Мен бардым» деудің орнына дұрыс емес қолдану, «Үйге барды» орнына «Үй барды» деу.

Көріністері:

- Сөздерді дұрыс байланыстырмау;
- Жіктік, септік жалғауларын дұрыс қолданбау;
- Сөйлем құрылымының қарапайым болуы.

Тіл кемістіктерінің әр түрі баланың сөйлеу дамуына ғана емес, сонымен қатар психологиялық, әлеуметтік және танымдық дамуына да ықпал етеді. Сондықтан тәрбиешілер мен арнайы педагогтар баланың сөйлеу ерекшеліктеріне ерекше назар аударып, ерте кезеңде алдын алу және түзету шараларын қолдануы қажет. Әр балаға даралық тәсілмен келу – сәтті түзету жұмысының кепілі.

Тіл кемістіктерін түзетудің әдістері

Тіл кемістіктерін түзету жұмыстары кешенді түрде жүргізіледі. Бұл жұмыс сөйлеу мүшелерінің қызметін жетілдіруге, дыбыстарды дұрыс айтуға үйретуге, сөздік қорын байытуға және грамматикалық құрылымды меңгеруге бағытталады. Негізгі әдістерге артикуляциялық жаттығулар, логопедиялық массаж және түзету-дамыту ойындары жатады.

1. Артикуляциялық жаттығулар — сөйлеу мүшелерінің (тіл, ерін, жақ) қозғалысын дамытуға бағытталған жаттығулар. Бұл жаттығулар дыбыстарды дұрыс қоюдың негізі болып табылады.

Артикуляциялық жаттығуларды өткізуге арналған нұсқау:

1. Педагог жұмысты төмендегідей ұйымдастырады:

- ойын тәсілдерін қолдана отырып, алдағы орындалатын жаттығу туралы әңгімелейді;
- оның орындалу ретін көрсетеді;
- жаттығуды барлық балалар орындайды;

- педагог жаттығудың дұрыс орындалуын тексереді (жаттығуды отырып орындайды).

Балаға жаттығуды дұрыс орындамағанын айтудың қажеті жоқ, оған қалай дұрыс жасау керектігін көрсетіп, жетістігін айтып, көтермелеу қажет.

2. Күн сайын 2 - 3 жаттығуды 3 - 5 минуттан өткізу қажет.

3. Жеңілден күрделіге қарай жүргізіледі.

4. Ойын түрінде ұйымдастырылады.

Ең алдымен тіл бұлшықеттеріне, кейін ерінге арналған жаттығулар жүргізіледі. Артикуляциялық жаттығулардың басым бөлігі тіл бұлшықетін созуға есептелген, өйткені баланың дикциясының анықтығы тіл ұзындығымен байланысты.

Аталған жаттығулар сөздің дыбыстық құрамын анықтауға және анық айтуға көмектеседі, ұйқас пен ырғақ сезімін дамытады, анық дикцияны қалыптастырады, сөздің, сөйлемнің түрлі интонациялық сипаттамасын беру ептілігін жетілдіреді. Осы күрделі тілдік дағдыларды қалыптастыру үшін фонетикалық жаттығуларды жүйелі өткізу қажет.

Фонетика тіл дыбыстарының жасалу заңдылығын, ерекшелігін зерттейтін тіл білімінің бір саласы. Қазақ тілі фонетикасына тән тіл дыбыстарын дұрыс айтуға үйрету мақсатында алуантүрлі жаттығуларды қолдануға болады. Бұл жаттығуларды фонетикалық жаттығулар деп атаймыз.

Фонетикалық жаттығуды орындау барысындағы басты міндетіміз баланың нақты дыбыстарды дыбыстауы барысында дұрыс тыныс алуын және артикуляциясын қадағалау болып табылады.

Мәселен, тіл дамыту, сауат ашу сабақтарында «А», «Ә», «О» дауысты дыбыстарына көңіл бөле отырып, келесі жаттығуларды орындауға болады:

Әженің әлдиі. Әжеміз кішкентай бөбекті ұйқатарда «Ә... ә... ә... әлди - әлди ақ бөпем...» деп әндетеді. Кәне, бізде әндетейік.

Аюдың ақыруы. Аюдың тісі сарнап ауырды. Ол «А - А - А» деп аңырап отыр. Кәне, аю қалай дыбыстады?

Баудағы кім?

Ара болсаң, ызыңда

З - з - з, ж - ж - ж, з - з - з, ж - ж - ж

Жұмыс істе, тығылма.

- Ара қалай дыбыстайды?

(з - з - з) - қаттыжай

Жыланның ысылы.

Жылан қалай дыбыстайды?

Ыс - с — ыс - сссс....

Шалқан. Шалқан үлкен болып өсіп қалған екен. Оны көрген атай:
«О... о... о!» деп таң қалды.

Кім қалай дыбыстайды?

(баламен жеке жұмыс - түрліше тембрлік құбылыста айту)

- А, аа, аа, а, а, аааааа..... (қуанышты дауыспен).

- Ааа, аа, а, а, ааа.... (аянышты дауыспен).

- А, аа, аааа, а, ааа.....(таң қалған дауыспен). 1 минут жұмыс істеңіз.

Екінші баламен (и), үшінші баламен (о) дыбысымен жұмыс істеуге болады.

Фонетикалық жаттығуларды екінші тілді (орыс тілі, ағылшын тілі, француз тілі т. б) үйрету мақсатына қарай да қолдануға болады. Ол үшін педагог қандай дыбысқа аса мән беру қажет екендігін анықтап алуы тиіс.

Дикциялық жаттығу барлық жоғарыда аталған міндеттерді кешенді шешеді. Балалар қандай да бір сөйлемді, жаттамақты, жаңылтпашты айтқанда, дұрыс тыныс, дем ала білуі, дәл артикуляция жасауы және жеке дыбысты, сондай - ақ буынды, сөзді анық айтуы қажет.

Жаңылтпаш арқылы бала жылдам ойлауға, жаңылмай тез қайталап айтуға, кекештенбей, қысылмай, анық сөйлеуге үйренеді.

Халық ауыз әдебиетінде жаңылтпаштар топтамасы молынан жинақталған. Мәселен, бірқатар жаңылтпашты айтып көрелік.

Суда сең келеді,
Сегіз серке тең келеді.

Ақ тайлақ ақ па? Қара тайлақ ақ па?

Үміт түбіт түтті,
Түбітті түтіп бітті.
Есет атам ет асатар,
Ет асатса, бес асатар.

Торта қойдым,
Орта қойдым,
Орта қойдым
Жорта қойдым.

Тілалғыш Бек*
- Тіл алғыш, - деп
Мақтасақ біз
Біл алғыс деп.

Осы жаңылтпаштарды баланың жас шамасына, тіл үйрену деңгейіне қарай іріктеп алуға болады.

Барлық жаттығу түрін бір сабақ барысында өткізу міндетті емес және де қажет емес. Олардың біреуін не екеуін қолданса да жетіп жатыр. Жаттығуларды өткізу уақыты 3 - 5 минут, оны қай жерде қолдану қажеттігін тәрбиеші анықтайды.

Барлық жаттығулар топпен,...

2. Логопедиялық массаж – бұлшықеттердің, нервтердің, қан тамырларының және перифериялық сөйлеу аппаратының тіндерінің күйін өзгертетін белсенді механикалық әсер ету әдісі. Логопедиялық массаждың әсерінен бұлшықет талшықтарының серпімділігі, көлемі, күші мен жиырылу қызметі, бұлшықеттердің өнімділігі артады. Логопедиялық массаж - сөйлеудің айтылу жағын және сөйлеу қабілеті бұзылған адамдардың эмоционалдық жағдайын қалыпқа келтіруге ықпал ететін логопедиялық әдістердің бірі.

Логопедиялық массаждың негізгі міндеттері:

- дыбыстың айтылуын түзету;
- артикуляциялық аппараттың бұлшықет тонусын қалыпқа келтіру (аса ауыр жағдайларда артикуляциялық бұлшықеттердің қозғалыс ақауларының көріну дәрежесінің төмендеуі: спастикалық парез, гиперкинез, атаксия, синкинезия);
- бұлшықет синдромдарының көрінісін азайту;
- жиырылу қабілеті жеткіліксіз перифериялық сөйлеу аппаратының бұлшықет топтарын белсендіру (немесе бұрын ұйықтап жатқан бұлшықеттердің жаңа топтарын артикуляциялау процесіне қосу);
- артикуляция мүшелерінің ерікті, үйлестірілген қозғалыстарын қалыптастыруға жағдай жасау;
- қан айналымын, зат алмасу процестерін және жүйке өткізгіштігін жақсарту, кинетикалық және кинестетикалық сезімдерді ынталандыру;
- гиперсаливацияның төмендеуі;
- жұтқыншақ рефлексін күшейту;
- ми қыртысының сөйлеу аймақтарына афферентация (сөйлеуді қалыптастырудың кешігуімен сөйлеуді дамытуды ынталандыру үшін)
- сөйлеу тынысын қалыпқа келтіру;
- артикуляция мүшелерінің ерікті үйлестірілген қозғалыстарына алғышарттар жасау.

Логопедиялық массажға көрсеткіштер.

Массажды тағайындаудан бұрын дәрігер жүргізетін медициналық диагностика жүргізіледі. Медициналық қорытындыда неврологиялық симптомдардың бар екендігі туралы нұсқау бар.

Логопедиялық массажға арналған жалпы ұсыныстар.

Логопедиялық массаж таза, жайлы, жылы және жақсы желдетілетін жерде жүргізіледі.

Логопедиялық массаж – бұл курстық емдеу. Кем дегенде 10-15 сеанс.

3-ші күні күн сайын / күн сайын / 2 күн (*аптасына 3 рет*)

Үзіліс кем дегенде 10 күн. Бұл циклдарды екі аптадан екі айға дейінгі үзіліспен қайталауға болады. Бұлшықет тонусының айқын бұзылыстарымен массажды бір жыл немесе одан да көп уақыт бойы жүргізуге болады.

Процедураның бастапқы ұзақтығы әдетте 5 – 7 минутты, ал соңғы ұзақтығы 20 – 25 минутты құрайды.

Массаж курсын бастамас бұрын логопед мұғалім ата-аналарға оның қажеттілігі мен тиімділігін түсіндіруі керек. Массаж кезінде бала ауырсынуды сезінбеуі керек. Дегенмен, тіл мен ауыз қуысының бұлшық еттерін уқалау, әсіресе балалардағы ыңғайсыздықпен байланысты болуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Психотерапия мақсатында сіз осы процедурадан өткен басқа балаға массаждың орындалуын көрсете аласыз, сонымен қатар баланы жарқын ойыншықпен немесе ойын-сауық әңгімесімен қызықтыра аласыз. Егер бала шамадан тыс тежелсе немесе теріс күйге келтірілсе, алғашқы процедуралар өте қысқа болуы керек және тек тілдің, еріннің, жоғарғы және төменгі жақтың ұшын сипаумен шектелуі керек. Массажды ешқашан ең көп зардап шеккен аймақтан бастамау керек, бұл жерге біртіндеп жақындау керек. Тәжірибе көрсеткендей, ыңғайсыздық тез өтеді және балалар біртіндеп процедураға үйренеді. Қалай болғанда да, олар логопедтің мейірімді, мейірімді қарым-қатынасын сезінуі керек. Бұл, әдетте, баламен байланыс орнатудың шешуші факторы болып табылады.

Тұтықпа кезінде артикуляция және бет бұлшық еттерінің тонусы жоғары болады және әрбір массажды сипалау әдісімен аяқтау керек.

1,2 жаттығу – Жалпы қозғалыс-бет пен мойынды сипалау. Екі қолдың екінші, үшінші, төртінші саусақтарымен мұрыннан құлақтың қалқанына дейін сипалау.

3 жаттығу – бетті сипалау. Үшінші, төртінші саусақтың көмегімен ортаңғы иектен жоғары қарай және үстіңгі еріннен жоғары қарай массаждық сызықтармен құлақтың қалқанына дейін сипалау.

4 жаттығу – өтпелі. Екінші, үшінші, төртінші саусақпен төменнен яғни иектеп бастап, ерін мен мұрынның жанынан жоғары қарай массаждық сызықтармен маңдайдан самайға дейін сипалау.

5 жаттығу – толқын тәрізді сипалау. Екінші, үшінші саусақпен көздің айналасын астыңғы бөлігі мен доғары қасты толқын тәрізді сипалау. Самайларға дейін теріні жай қозғалыспен аяқтау.

6 жаттығу –көз айналасын шеңбер бойымен сипалау. Екі қолдың төртінші саусақтарымен бірдей көздің астыңғы бұрышынан самайға дейін сипалау. Асықпай көздің жоғарғы бұрышынан самайға дейін сипалау, көздің алмасын басып алмау керек.

7 жаттығу – маңдайды сипалау. Екі қолдың екінші, үшінші, төртінші саусақтарымен маңдайды төменнен жоғары, жоғарыдан төменге қарай самайға дейін сипалау.

8 жаттығу – өтпелі. Екі қолдың екінші, үшінші, төртінші саусақтарымен массаждық сызықтармен бетті бірдей сипалау.

9 жаттығу – сипалау. Жақтың аумағын қолдың сырт жағымен кезек-кезек, үздік-үздік соққылау. Екі қолдың тез-тез қозғалысын күшейтіп, массаждық сызықтар бойымен құлақ қалқанына дейін сипалау.

10 жаттығу – «СТАКАТТО». Екі қолдың саусақ жастықшаларымен бірдей бетті массаждық сызықтар бойымен құлақтың қалқанына дейін дірілдете тербеліс жасау.

11 жаттығу –тығыз қысу. Екі қолды салмақ салу арқылы бірдей қозғалысты төменнен жоғары қарай көтеру арқылы орындайды. Бұл қозғалыс иектен маңдайға дейін орындалады.

12 жаттығу – арнайы жаттығу. Тұтығуды болдырмауды ұсынылатын әдіс, еріннің айналасындағы бұлшық еттерін, еріннің сіңірі тартылуын болдырмау мақсатында еріннің айналасын сипалау. Ерін айналасы жоғары, төменгі бөлігі кезек-кезек уқаланады.

3. Ойын арқылы түзету әдістері

Ойын — мектепке дейінгі балалар үшін ең тиімді оқыту және түзету әдісі. Тіл кемістіктерін түзетуге арналған ойындар сөздік қорын байытуға, дыбыстарды дұрыс айтуға және сөйлеу белсенділігін арттыруға көмектеседі.

«Не өзгерді?» ойыны.

Мақсаты: Сөздік қор мен зейінді дамыту.

Барысы: баланың алдына бірнеше таныс заттар: ойыншық, сурет қойылады.

Бала көзін жұмады, тәрбиеші бір затты алып тастайды.

Бала қандай заттың жоғалғанын айтады.

Әрбір зат атауын дұрыс айтуға ынталандырады.

«Дыбысты тап!» ойыны.

Мақсаты: Дыбыс естуін, талдауын және дұрыс айтуын дамыту.

Барысы: педагог қандай да бір дыбысты айтады (мысалы, «с»). Бала сол дыбыстан басталатын суреттерді көрсетеді немесе сөз айтады.

Қате айтса, педагог дұрыс айтуға үлгі көрсетіп, қайталатады.

Тіл кемістіктерін түзетуге арналған жаттығулар (дыбыстарды қайталау, сөздерді дұрыс айту, сөйлемдерді құрау).

АТА-АНАЛАРМЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

Мақсаты: Балалардың тілін дамытуда ата-аналармен ынтымақтастық орнатудың жолдарын көрсету.

Ата-аналармен ынтымақтастықтың маңызы (баланың тілін дамытудағы рөлі, мұғалімге көмек).

Сөйлеуді дамыту мәселелері бойынша ата-аналармен өзара әрекеттесу бойынша барлық жұмыстарды 5 блокқа бөлуге болады:

1. Ақпараттық (буклеттер, парақшалар, жылжымалы папка, тестілеу, сенім телефоны)

Ата-аналар бұрышы тәрбиешілер мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың өте маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Топтың осы мақсатты бөлігінде ата-аналарды қызықтыратын немесе мұғалімдер оларға жеткізгісі келетін ақпарат әрдайым ілулі тұруы керек. Біздің жағдайда бұл балалардың сөйлеуін дамыту.

Ең көп тарағандары – буклет, парақша, жылжымалы папка.

Олардың дизайнында айырмашылық бар, айтыңызшы, қайсысы?

Буклет - екі немесе одан да көп бүктемелерде қолдан жасалған қағаз парағы, оның екі жағында мәтіндік және / немесе графикалық мәліметтер орналастырылған. Әдетте буклеттер А4 форматындағы парақтан немесе одан кішірек қағаздан жасалады

Флайер – бұл бір бүктелген немесе мүлдем жоқ баспа өнімі.

2. Ұйымдастырушылық (ата-аналар жиналысы, конференциялар, сауалнамалар)

3. Тәрбиелік (семинар-практикумдар, тақырыптық кездесулер, консультациялар, ата-аналарға арналған мектеп, әдебиеттердің тақырыптық көрмесі)

4. Бірлескен-белсенділік блогы (ересектер мен балаларды бірлесіп орындауға арналған үй тапсырмасы, шеберлік сыныптары, балалар мен ата-аналар құрастырған кітаптар жасау, бірлесіп орындауға арналған жобалар, жұмыстар көрмесі)

5. Педагогикалық процеске ата-аналардың қатысуы (ашық сабақтар, ата-аналардың қатысуымен театрландырылған қойылымдар, аукциондар, ашық есік күндері, шығармашылық ойындар, байқаулар)

Мектеп жасына дейінгі кезең — баланың тілдік дамуы үшін аса маңызды уақыт. Бұл кезеңде баланың сөздік қоры, дыбыстарды дұрыс айтуы, сөйлеу қабілеті қарқынды дамиды. Сондықтан педагог пен ата-ананың бірлесіп жұмыс істеуі — тіл кемшіліктерінің алдын алу мен түзетудегі басты факторлардың бірі.

Ата-аналармен ынтымақтастықтың негізгі бағыттары:

✓ Баланың сөйлеу дағдысын үй жағдайында дамыту бойынша нұсқау беру.

✓ Үйде қайталанатын логопедиялық жаттығуларды түсіндіру.

✓ Баланың сөйлеуіндегі өзгерістерге ата-ананың назар аударуын қадағалау.

✓ Бірлескен кездесулер, ата-аналарға арналған семинарлар, кеңестер ұйымдастыру.

✓ Баланың жетістіктерін бірлесе бақылау, марапаттау.

Ата-ананың рөлі:

Баламен жиі және сапалы қарым-қатынас орнату (ертегі оқу, сұрақ қою, әңгімелесу).

Баланың сөйлеуіндегі қателіктерді байқау және түзетуге көмектесу.

Педагог ұсынған жаттығуларды үйде қайталау.

Теледидар мен гаджеттердің шектен тыс әсерін азайтып, тілді табиғи ортада дамыту.

Тәрбиешіге ата-ананың көмегі:

Қиындықтар	Ата-ананың көмегі
Баланың сөйлеуге құлықсыздығы	Үйде күнделікті тілдік белсенділік құру
Жаттығуларды ұмытып қалу	Үйде еске түсіріп, бірге қайталау
Сөздік қордың аздығы	Күнделікті жаңа сөздерді бірге айту, жаттау

Сөйлеуге құлықсыздық – бұл баланың тілдік қарым-қатынасқа белсенді қатыспауы, сұрақтарға жауап бермеуі, сөйлеуден қашуы немесе өз ойын ауызша жеткізуден бас тартуы. Мұндай мінез-құлық көбінесе 3–6 жас аралығындағы балаларда кездеседі.

Себептері:

- Психологиялық жайсыздық (ұялшақтық, сенімсіздік);
- Үйде сөйлеуге жағдайдың болмауы;
- Сөйлеу дағдысының толық дамымауы;
- Ересектер тарапынан жиі түзету немесе сөгіс айту;
- Логопедиялық немесе неврологиялық ауытқулар.

Үй жағдайында ата-ана көмегінің үлгілері.

Сөйлеу жағдайын жасау

- Үйде баламен жиі сөйлесу;
- Оған сұрақ қою (ашық сұрақтар: «Қайда барамыз?», «Саған не ұнады?»);
- Баланың айтқандарын мұқият тыңдау.

Бірлескен ойын

- Рөлдік және сөздік ойындарды бірге ойнау («Дүкен», «Қонақ күту», «Телефонмен сөйлесу»);
- Сюжеттік суреттер бойынша әңгіме құрастыру.

Кітап оқу. Баламен бірге суретті кітаптарды оқу;

- Кейіпкерлерді сипаттау, әңгімені жалғастыру;
- «Не болады екен?» деп болжауға үйрету.

Артикуляциялық жаттығулар. Тәрбиешінің кеңесімен дыбыстарды анық айтуға арналған жаттығулар орындау (мысалы, «жылан сияқты ысылдау», «сағыз шайнау» имитациясы т.б.).

Ата-ана – баланың алғашқы және басты тәрбиешісі. Жаттығуларды ұмыт қалдырмау үшін баланың үйдегі сөйлеу ортасы, тәртібі және тілдік белсенділігі тәрбиеші ұсынған жоспармен сәйкес келуі қажет. Бұл жерде ата-ананың қолдауы шешуші рөл атқарады.

Жоғарыда айтылған қиындықтарды жеңу тек ата-аналардың тәрбиешіге көмегімен, бірлескен жұмыстардың орындалуында ғана әр іс алға басатыны сөзсіз. Төменде кестеде ата-ананың тәрбиешіге көмектесі жолдары берілген.

Ата-ананың тәрбиешіге көмектесу жолдары

№	Көмек түрі	Қысқаша сипаттама
	Күнделікті жаттығу уақыты	Ата-ана балаға арнайы уақыт бөліп, күнде бір мезгілде жаттығу орындауды әдетке айналдырады. Мысалы: таңертең 10 минут.
	Жаттығуларды ойын арқылы беру	Бала үшін қызық болу үшін жаттығуды ойынмен байланыстыру (мысалы, “Құпия сөзді тап”, “Жылдам айт”, “Кім бірінші дыбысты айтады?”).
	Көрнекі құралдарды қолдану	Суреттер, карточкалар, стикерлер арқылы жаттығуды есте сақтау оңайырақ болады.
	Стикерлік кесте жүргізу	«Жаттығу күнделігі» жасап, бала әр сәтті орындаған жаттығудан кейін стикер жапсырады. Бұл ынталандыру тәсілі есте сақтауға көмектеседі.
	Тәрбиешімен кері байланыс	Ата-ана тәрбиешімен аптасына бір рет байланысып, баланың үйдегі жетістіктері мен қиындықтары туралы ақпарат беріп отырады.

Үлгі сұхбат немесе ата-анамен байланыс формасы:

Педагог: "Сіздің балаңыз «р» дыбысын айтуда қиындық көруде. Біз балабақшада артикуляциялық жаттығулар жасап жүрміз. Сізге үйге арналған шағын тапсырма ұсынамын – айна алдында «қапшық», «ракетка» сияқты сөздерді айту жаттығуларын күнделікті 3-5 минут қайталап отыруды сұраймыз."

Педагог пен ата-ананың бірлескен жұмысы — мектепке дейінгі балалардың сөйлеу тілі дамуының кепілі. Ынтымақтастық неғұрлым жүйелі, сенімді және белсенді болса, соғұрлым балада тілдік даму кемшіліктері аз болады және мектепке дайындық сапасы жоғарылайды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуда ата-аналармен тиімді ынтымақтастық – баланың сөйлеу дағдыларын қалыптастырудағы маңызды факторлардың бірі. Бұл ынтымақтастық ата-аналардың бала тілін дамыту процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді және педагогпен бірлескен әрекет нәтижесінде жақсы нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Төменде ата-аналармен ынтымақтастық орнатудың негізгі формалары жан-жақты сипатталып берілген:

1. Ата-аналар жиналысы.

Мақсаты: Баланың жалпы дамуы, тәрбие мен оқытудағы жетістіктері, топтағы тәрбие жұмысы туралы ата-аналарды ақпараттандыру.

Мазмұны:

- Тілдік даму кезеңдері мен нормаларын түсіндіру.
- Баланың сөйлеуінде кездесетін қиындықтарды ата-аналарға түсінікті тілмен баяндау.
- Мектепке дейінгі ұйымдағы тіл дамыту әдістерімен таныстыру.

Ұсыныс:

- Жиналысты дәстүрлі баяндау форматында емес, сұрақ-жауап, пікір алмасу түрінде ұйымдастыру.
- Әр жиналыста бір маңызды тақырыпқа акцент жасау (мысалы, сөйлеу тілін дамыту, ойын арқылы тәрбиелеу).
- Қысқа бейнеролик немесе фото-көрме арқылы баланың балабақшадағы әрекетін көрсету.
- Жиналыс соңында шағын кері байланыс алу (мысалы, "не қызықты болды?", "қандай ұсыныс бар?").

2. Жеке кеңес беру (консультациялар).

Мақсаты: Балада байқалған тілдік немесе психологиялық ерекшеліктерді нақты ата-анамен жеке талқылау.

Мазмұны:

- Баланың сөйлеу диагностикасының нәтижелерін ата-анаға түсіндіру.
- Үй жағдайында сөйлеуді дамытуға арналған жаттығулар ұсыну.
- Психологиялық қолдау көрсету.

Ұсыныс:

- Алдын ала уақытты жоспарлау (ата-анаға ыңғайлы уақытты таңдау).
- Тілдік даму бойынша нақты мысалдар келтіру: қандай дыбыстарда қате бар, қандай жаттығу көмектеседі.
- Кеңес барысында балаға арналған үй тапсырмаларын, жаттығу үлгілерін ұсыну (қағазға жазып беру жақсы әсер етеді).

- Жұмсақ және қолдау көрсету стилінде сөйлеу – ата-ананың сенімін арттырады.

3. Семинарлар.

Мақсаты: Ата-аналарға баланың тіл дамуы, логопедиялық жаттығулар, дұрыс сөйлеу ортасын құру туралы теориялық және практикалық білім беру.

Мазмұны:

- Тіл кемістіктері мен олардың алдын алу жолдары.
- Үйде қолдануға болатын әдістер мен құралдар.
- Баламен дұрыс сөйлесудің маңызы.

Ұсыныс:

- Тақырыптарды ата-ананың сұранысына қарай таңдау (мысалы: "Үйде сөйлеу дағдысын дамыту", "Балаға ертегі оқудың маңызы").
- Қатысушыларды белсенді ету үшін интерактив элементтер қосу (викторина, ойын, топтық талқылау).
- Семинар соңында материалдарды буклет немесе жадынама түрінде тарату.

4. Тренингтер.

Мақсаты: Ата-аналарды бала тілін дамыту әдістерімен тәжірибелік түрде таныстыру, олардың өз рөлін сезінуге көмектесу.

Мазмұны:

- Қарым-қатынас орнатудың тиімді тәсілдері.
- Сөйлеу ойындарын бірге орындау.
- Ата-ана рөлін сезіну және бала тілін түсінуге бағытталған жаттығулар.

Ұсыныс:

- "Ата-ана – бала – педагог" үштік байланысына арналған рөлдік ойындар ұйымдастыру.
- Артикуляциялық жаттығуларды бірге жасап көру.
- Психолог пен логопед қатысқан тренингте ата-аналарға баланың ерекшелігін түсінудің жолдарын көрсету.
- Тренинг соңында қатысушылар өз әсерлерімен бөлісуге мүмкіндік алу (ауызша немесе стикер арқылы).

5. Көрмелер мен ашық есік күндері.

Мақсаты: Ата-ананы балабақша өміріне тарту, баланың дамуын көрсететін нақты дәлелдермен таныстыру.

Мазмұны:

- Балалардың суреттері, шығармашылық жұмыстары.
- Сөйлеуді дамыту сабақтарының үлгілері.
- Логопедиялық құралдар мен әдістердің таныстырылымы.

Ұсыныс:

- Баланың суреттері, қолдан жасаған бұйымдары, тақырыптық альбомдар ұйымдастыру.

- Баланың сөйлеу жетістіктері жазылған немесе жазбаша кері байланыс қалдырылған жұмыстар көрсету.

- Ашық сабаққа ата-аналарды шақырып, баланың әрекетіне куә ету.

6. Цифрлық байланыс формалары,

Мақсаты: Ата-анамен күнделікті, жедел байланыс орнату.

Мазмұны:

- WhatsApp, Telegram, электронды пошта арқылы кеңес беру.

- Аудио/бейне нұсқаулықтар жіберу.

- Онлайн вебинарлар, ZOOM арқылы жиналыстар ұйымдастыру.

Ұсыныс:

- WhatsApp, Telegram топтарын тек ақпарат тарату емес, диалогтық платформа ретінде қолдану.

- "Апталық жетістік" немесе "Бүгін не үйрендік?" сияқты шағын фото/бейне есептер жіберу.

- Цифрлық сауалнама мен кері байланыс құралдарын пайдалану (Google Form, онлайн тест).

Ата-аналармен тиімді ынтымақтастық — бұл *сенім, үздіксіз байланыс* және *ортақ мақсатқа* ұмтылу. Әртүрлі формадағы жұмыстар ата-ананың педагогикалық мәдениетін көтеріп қана қоймай, баланың тілдік және тұлғалық дамуына үлкен серпін береді.

Ата-аналарға кеңестер: Баланың сөйлеу тілін дамытуға көмектесіңіз.

Балаларымыздың сөйлеуі қалыпты түрде дамуы үшін балабақшада қандай қызықты нәрселер жасаймыз?

1. Ең алдымен, әңгімеге көп көңіл бөлеміз:

- Шығармашылық әңгімелер құрастыру

- Суреттер бойынша, суреттер топтамасы бойынша әңгімелер құрастыру

- Қайталау

2. Балалармен өлең жолдарын үйрену өте маңызды - бұл мәнерліліктің дамуына ықпал етеді, есте сақтау қабілетін дамытады. Бір-бірінің алдында сөйлеу ("Мәнерлеп оқу сайысы") мектептегі балалар енді сабақта жан-жақты болмайды. Жақында біз "Сәуір" өлеңін үйренеміз (өлеңді жаттауға арналған сызбаны көрсету)

3. Дыбыстың айтылуын жақсартуға ықпал ететін нәрсе - тілдің бұралуы, тіл тазалығы.

4. Балалар жұмбақтарды болжауды және шешуді өте жақсы көреді - бұл іс-әрекет балаларды қорытынды жасауға, талдауға үйретеді, ойлау қабілетін дамытады. Міндетті түрде баладан "қалай болжадың?", "неге?" деп сұрау керек.

5. Сонымен қатар, ғалымдар ойын арқылы баланың білімді тезірек меңгеретіндігін дәлелдеді.

Үйде не істеу керек:

1. Ең алдымен, баламен сөйлескенде үнемі өз сөйлеуіңізге назар аударыңыз: ол түсінікті және түсінікті болуы керек. Әрқашан сабырлы үнмен сөйлеңіз. Бала ең алдымен сізден сөйлеуді үйренетінін ұмытпаңыз, сондықтан өз сөзіңізді, оның дұрыстығын қадағалаңыз

2. Екіншіден, балаңызбен мүмкіндігінше жиі сөйлесіңіз. Егер сіз баланың сөйлеуінде қиындықтар туындағанын байқасаңыз, мамандарға жүгінуден қорықпаңыз (*логопедке, психологқа, дефектологқа*)

3. Балаға жиі оқыңыз. Түнде оқу баланың сөйлеуін дамытуда маңызды рөл атқарады, ол жаңа сөздерді, сөз тіркестерін меңгереді, есту қабілетін дамытады. Есіңізде болсын, сіздің айтылуыңыз анық және түсінікті, мәнерлі болуы керек және оқығандарыңызды талқылауды ұмытпаңыз

4. Балаңызға осы сөз тіркестерін қаншалықты жиі айтатындығыңызды ойлаңыз:

- Сен ең сүйіктісің!
- Сіз көп нәрсені жасай аласыз!
- Сенсіз біз не істер едік?!
- Маған кел!
- Бізбен бірге отырыңыз!
- Мен саған көмектесемін.
- Мен сіздің жетістіктеріңізге қуаныштымын
- Маған не болғанын айтшы

1. Балаңызбен жиі сөйлесіңіз

Ұсыныс:

• Күнделікті тұрмыстық жағдайларды пайдаланып, балаңызбен әңгімелесіңіз (мысалы: "Бүгін балабақшада не істедің?").

• Сұрақтарды нақты және ашық түрде қойыңыз: «*Саған қандай ойын ұнады?*», «*Қандай ертегі тыңдадың?*».

• Бала сөйлегенде бөлмеңіз, тыңдаңыз, жігерлендіріңіз («*Керемет айттың!*», «*Тағы айтып берші*»).

Нәтиже: Бала өз ойын еркін жеткізуге, сөйлеу қорын байытуға үйренеді.

2. Бірге кітап оқыңыз

Ұсыныс:

• Кешкі уақытта 10–15 минут балаға ертегі, өлең немесе қысқа әңгіме оқыңыз.

• Суреттері бар кітаптарды таңдаңыз – ол баланың ойлау қабілетін және сөздік қорын дамытуға көмектеседі.

• Оқығаннан кейін сұрақ қойыңыз: «*Ертегідегі кейіпкер не істеді?*», «*Саған ұнады ма?*».

Нәтиже: Тыңдау, есте сақтау, сөйлеу, сөз тіркестерін дұрыс қолдану қабілеті артады.

3. Сөйлейтін, дамытушы ойындар ойнаңыз

Ұсыныс:

- «Бұл не?» ойыны (үйдегі заттарды көрсетіп, атын айтқызу).
- «Суретті сипатта» ойыны (суреттен не көріп тұрғанын сипаттау).
- «Қай дыбыспен басталады?» ойыны (сөздің бірінші дыбысын табу).
- Артикуляциялық ойындар (мысалы, тілді "сағат" секілді айналдыру, ерінді "жаяу" ат секілді қозғалт).

Нәтиже: Фонематикалық есту, дыбыстарды дұрыс айту және байланыстырып сөйлеу дамиды.

4. Өз сөйлеуіңізге назар аударыңыз.

Ұсыныс:

- Балаға қысқа, нақты және дұрыс сөйлеммен сөйлеңіз.
- Диалект, шала сөздерден аулақ болыңыз – бала еліктеп солай айтуы мүмкін.

- Күрделі сөздер мен сөйлем құрылымдарын біртіндеп енгізіңіз.

Нәтиже: Бала дұрыс сөйлеу үлгісін қабылдайды, сөйлеу дағдысы қалыптасады.

5. Ұсақ моториканы дамытыңыз.

Ұсақ моторика мен тіл арасында тығыз байланыс бар. Саусақпен жасалатын жаттығулар: мүсіндеу, қиып-жапсыру, түйме тағу, бау байлау – баланың қол қимылын жетілдіре отырып, сөйлеу дамуына оң ықпал етеді.

Ұсақ моториканы дамытудың пайдасы:

- Саусақ бұлшықеттерін нығайтады;
- Қолдың бұлшықетін жазуға дайындайды;
- Зейін, есте сақтау, ойлау қабілеттерін жақсартады;
- Сөйлеу орталықтарының белсенділігін арттырады;
- Баланың сөздік қоры мен сөйлеу белсенділігін дамытады.

6. Баланың көкжиегін кеңейтіңіз.

Табиғатқа, зообаққа, мұражайға, серуенге барып, бірге бақылау жасаңыз. Жаңа әсерлер жаңа сөздер мен түсініктерді игеруге көмектеседі. Жаңа сөздер енгізіп, олардың мағынасын түсіндіріңіз және баланы сол сөздерді қолдануға ынталандырыңыз.

Неліктен баланың көкжиегін кеңейту маңызды?

- Жаңа ұғымдармен, сөздермен танысады;
- Әр түрлі тақырыпта әңгіме құрастыра білуге дағдыланады;
- Байланыстырып сөйлеуі дамиды;
- Сұрақ қойып, жауап беруге үйренеді;
- Шығармашылық және ойлау қабілеті артады.

7. Тіл дамытуға арналған ойындар мен жаттығулар қолданыңыз.

Сөздерді дұрыс айтуға, сипаттауға, сұрақтарға жауап беруге бағытталған ойындар баланың сөйлеу дағдысын ойын арқылы жетілдіреді. Мысалы: «Бұл не?», «Не үшін керек?», «Сипатта» ойындары, сурет бойынша әңгіме құрау, сөз тіркесін табу, рифмамен сөз табу т.б.

Неліктен ойын тиімді құрал болып табылады?

- Баланың қызығушылығы артады;

- Белсенді тыңдап, жауап беруге тырысады;
- Қимыл мен сөйлеу әрекеттері қатар дамиды;
- Қиялы мен ойлау қабілеті жетіледі;
- Еркін және сенімді сөйлеуге машықтанады.

8. Балаңыздың ойын тыңдаңыз және бөлмеңіз.

Бала сөйлеу кезінде ойланып қалса да, қателессе де, сөзін аяқтауға мүмкіндік беріңіз. Бұл оның өзіне деген сенімін арттырып, сөйлеуге деген қызығушылығын күшейтеді.

9. Тілдік үлгі болыңыз

Бала көбіне ересектердің сөйлеуіне еліктейді. Сондықтан өзіңіз де дұрыс, анық, әдеби тілмен сөйлеңіз. Баламен «бала тілімен» сөйлеспей, нақты әрі түсінікті тіл қолдануға тырысыңыз.

Тілдік үлгі болу үшін не істеу қажет?

- Баяу және анық сөйлеңіз. Баламен сөйлескенде сөздерді асықпай, дұрыс айтуға тырысыңыз. Бұл баланың естіп, түсінуін жеңілдетеді.
- Қарапайым, бірақ толық сөйлемдермен сөйлеңіз. Мысалы, «Су іш» деудің орнына: «Сен су ішіп жатырсың ба? Су салқын ба?» деп сөйлеңіз.
- Сөздерді нақты әрі дұрыс қолданыңыз. Тілдегі қате сөздерді, қысқарған нұсқаларды қолданбауға тырысыңыз. Мысалы: «машина» орнына «көлік», «мяу» орнына «мысық» деу.
- Сөйлеуге ынталандырыңыз. Бала сөйлеген кезде оның сөзін бөлмей тыңдаңыз, толық жауап беруге бағыттаңыз: «Бұл не?» – «Бұл доп. Ол қызыл түсті. Онымен ойнаймыз.»
- Жаңа сөздер үйретіңіз. Күнделікті тұрмыстық жағдайларда жаңа сөздерді енгізіңіз: «Бұл — шәйнек. Ол шай қайнатады. Қолыңды күйдірме!»
- Суреттермен, кітаптармен жұмыс жасаңыз. Бірге оқып, талқылап, балаға сұрақ қойып отырыңыз. Мысалы: «Қоян не істеп жатыр? Ол қайда бара жатыр деп ойлайсың?»
- Сезім мен пікір білдіруге үлгі көрсетіңіз. Баланың эмоциясын тануға көмектесіңіз: «Сен қуанып тұрсың ба? Саған бұл ойын ұнады ма?»
- Диалог жүргізіңіз. Сұрақ қойып, жауабын күтіңіз. «Саған бүгін балабақшада не ұнады? Кіммен ойнадың?»

10. Қарым-қатынас жағдайларын жасаңыз

Балаға достарымен, ата-анасымен, туыстарымен сөйлесуге мүмкіндік беріңіз. Үйде рөлдік ойындар ұйымдастырыңыз: «Дүкенде», «Қонақта», «Дәрігерде» сияқты. Өңгімелесу үшін жағдай жасалған сайын баланың тілі де белсендірек дамиды.

11. Бала денсаулығына назар аударыңыз.

Тілдің дамуы есту, көру, есте сақтау, зейін сияқты қабілеттермен тығыз байланысты. Егер балада сөйлеуде айтарлықтай кешеуілдеу байқалса, логопедке немесе маман дәрігерлерге көріну қажет.

Бала денсаулығы мен тіл дамуы арасындағы байланыс:

- Есту қабілеті — баланың жаңа сөздерді қабылдауы мен сөйлеуін дамытудың басты шарты. Естуінде ақауы бар бала сөйлеуді нашар меңгереді, дыбыстарды дұрыс ажырата алмайды.

- Көру қабілеті — суретпен жұмыс, ертегі оқу кезінде маңызды. Көру арқылы бала визуалды ақпарат алып, оны сөзбен байланыстырады.

- Жүйке жүйесінің күйі — сөйлеу баланың орталық жүйке жүйесі арқылы басқарылатындықтан, жүйке жүйесіндегі ақаулар сөйлеу дамуында кідіріс тудыруы мүмкін.

- Ауыз қуысы және сөйлеу аппаратының құрылысы — тіл, ерін, таңдай, тіс сияқты сөйлеу мүшелерінің қалыпты дамуы дыбыстарды дұрыс айтуға ықпал етеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мектеп жасына дейінгі кезең – баланың тілдік дағдылары қарқынды дамиды, сөйлеу қабілетінің негізі қаланатын маңызды кезең. Бұл жаста жүргізілетін мақсатты әдістемелік жұмыстар баланың сөздік қорының, грамматикалық құрылымының, байланыстырып сөйлеуінің дамуына, сонымен қатар сөйлеу кемшіліктерінің алдын алуға және түзетуге зор ықпал етеді.

Балалардың сөздік қорын дамыту әдістемесі – олардың лексикалық байлығын кеңейтуге бағытталған жұмыс жүйесін қамтиды. Мұндай әдістемеді күнделікті тұрмыстық және танымдық тақырыптар аясында сөз үйрету, сөздік ойындар, көрнекілік пен әрекет арқылы жаңа сөздерді меңгерту тәсілдері қолданылады. Баланың заттарды, әрекеттерді, белгілерді атай алуы – оның сөйлеуінің мазмұнды әрі нақты болуына жағдай жасайды.

Ал грамматикалық құрылымын қалыптастыру әдістемесі балалардың сөз тіркестері мен сөйлемдерді дұрыс құра білуін дамытуға бағытталады. Бұл бағытта балаларды сөздерді жіктеп, септеп қолдануға, сөйлем ішіндегі сөздердің байланысын сақтауға, әртүрлі грамматикалық формаларды орынды пайдалануға үйрету маңызды. Еліктеу кезеңінен бастап, қарапайым және күрделі сөйлеу кезеңдеріне дейін жүйелі жұмыс қажет.

Байланыстырып сөйлеуді дамыту әдістемесі – баланың ойын жүйелі, түсінікті жеткізе алуына, хронологиялық және логикалық тәртіппен сөйлеуіне мүмкіндік береді. Өңгімелеу, сипаттау, пайымдау сияқты сөйлеу түрлері арқылы бала тілінің мазмұндық жағы байып, танымдық көкжиегі кеңейеді. Өңгіме құрастыру, ертегіні аяқтау, оқиғалар тізбегін баяндау сияқты жаттығулар бұл бағытта тиімді нәтиже береді.

Тіл кемістіктерін түзету әдістемесі – сөйлеу тілінің түрлі бұзылыстарын ерте анықтап, арнайы логопедиялық тәсілдер арқылы түзетуге бағытталған. Мұндай әдістеме дыбысты дұрыс айтуға үйрету, тілдің артикуляциялық қозғалысын дамыту, сөйлеу тынысын, есту қабілетін жетілдіру, сондай-ақ сөздік қор мен сөйлем құрылымдарын қалыптастыру жұмыстарын қамтиды. Жеке және топтық логопедиялық сабақтар жүйелі түрде жүргізілуі тиіс.

Аталған бағыттардың барлығы өзара тығыз байланысты және ата-аналармен бірлескен жұмыс арқылы ғана тиімді жүзеге асырылады. Ата-аналар – баланың алғашқы тәрбиешісі және тіл үйренудегі негізгі серіктесі. Сондықтан педагог пен ата-ана арасындағы ынтымақтастық бала тілін дамытудағы шешуші факторға айналады. Бұл ынтымақтастық ата-аналар жиналысы, кеңестер, тренингтер, семинарлар, ашық сабақтар мен сандық платформалар арқылы жүзеге асырылады.

Сонымен қатар, ата-аналарға үй жағдайында бала тілін дамытуға арналған нақты ұсыныстар мен жаттығулар берілуі тиіс. Олармен тұрақты байланыста болып, баланың жетістіктері мен қиындықтарын бірге талқылау – педагогикалық қолдаудың маңызды аспектісі.

**Байланыстырып сөйлеуді қалыптастыруға арналған
дидактикалық ойындар мен жаттығулар**

"Әңгіменің басы қайда?"

Мақсаты: Сериялық суреттер арқылы оқиғаның дұрыс уақыттық және логикалық реттілігін жеткізуге үйрету.

Ойын барысы. Баладан әңгіме құрастыруды сұрайды. Суреттерге сүйене отырып. Суреттер сюжеттің өзіндік жоспары ретінде қызмет етеді, сюжетті басынан аяғына дейін дәл жеткізуге мүмкіндік береді. Әр сурет үшін бала бір сөйлем құрастырады және олар бірігіп біртұтас әңгіме құрастырады.

"Қандай сурет қажет емес?"

Мақсаты: берілген оқиғаға қажет емес бөлшектерді табуға үйрету.

Ойын барысы. Баланың алдына суреттер тізбегі дұрыс ретпен орналастырылады, бірақ бір сурет басқа жиынтықтан алынады. Бала қажет емес суретті тауып, оны алып тастап, содан кейін әңгіме құрастыруы керек.

"Жетіспейтін бөлшектерді іздеу"

Мақсаты: берілген суреттің фрагменттері негізінде суреттің сипаттамасын құрастыруға үйрету.

Ойын барысы." Фотосурет нашарлады, үлкен суреттен кейбір үзінділер өшірілді. Кішкентай суреттердің сақталғаны жақсы. Әр фрагментті дұрыс жерге қойып, фотограф түсірген суретті сипаттаңыз ".

"Қатені түзет"

Мақсаты: іс-әрекеттің дұрыс реттілігін орнатуға үйрету.

Ойын барысы. Суреттер тізбегі баланың алдына қойылады, бірақ бір сурет өз орнында жатпайды. Бала қатені тауып, суретті керекті жерге қояды, содан кейін суреттер топтамасы бойынша әңгіме құрастырады.

"Ал мен..."

Мақсаты: шығармашылық қиялын дамыту, еркін әңгімелеуге үйрету.

Ойын барысы. Балаңызға ертегіні оқығаннан кейін, егер ол осы ертегіге түсіп, басты кейіпкерлердің біріне айналса, не істейтінін айтуға шақырыңыз.

"Бесті жина"

Мақсаты: жеке заттарды белгілі бір тақырыптық топтарға жатқызуға үйрету.

Ойын барысы. Ойын үшін тақырыптық топтардың саны бойынша бірнеше адам ойнайтын бірнеше тақырыптық топтардан (киім, ыдыс-аяқ, ойыншықтар, жиһаз және т.б.) тұратын тақырыптық суреттер жиынтығын дайындау қажет. Суреттер суреттері төмен қаратылған үстелде жатыр. Әрқайсысы бір суретті алады, оны және жалпы ұғымды атайды, бұл сурет қайсысына жатады. Осылайша, әр қатысушы қай топты жинайтыны анықталады. Егер бірдей топтар таңдалса, тағы бір суретті ашыңыз. Содан кейін жүргізуші ойыншыларға бір-бірден суретті көрсетеді, олар өздеріне бір немесе басқа суретті сұрауы керек: "Маған қуыршақ керек, өйткені мен ойыншықтарды жинаймын". Суреттер тобын бірінші болып жинаған жеңеді (әр топтағы суреттер саны бірдей болуы керек, мысалы, алты сурет).

"Төртінші қосымша"

Мақсаты: объектілердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын маңызды белгілері бойынша анықтауға, жалпылама сөздерді бекітуге үйрету.

Ойын барысы. Үстелге төрт сурет қойылады, оның үшеуі бір тақырыптық топқа, төртіншісі басқа топқа жатады. Балаларға тапсырма беріледі: суреттерді қарап, қайсысы артық екенін анықтаңыз. Ойынға арналған суреттер қатары:

1. Көйлек, аяқ киім, шалбар, куртка.
2. Алма, қарлыған, қарақат, таңқурай.
3. Теледидар, шкаф, орындық, кереует.
4. Көкек, үкі көбелек, қырық.
5. Табақ, нан, қазан, қасық.
6. Түймедақ, қайың, шырша, терек.
7. Қызанақ, қияр, сәбіз, қара өрік.
8. Шляпа, бөрік, қалпақ, шұлық.
9. Балта, ара, қалам, ұшақ.
10. Аю, түлкі, қонжық, қоян.

"Бұл рас па?"

Мақсаты: есту зейінін дамыту, сөздік қорын белсендіру.

Ойын барысы. Балаларға күлкілі жағдайларды қамтитын өлең оқылады. Бұл рас па? – әр сөйлемнен кейін және олардың неге бұлай ойлайтынын дәлелдендер. бұл рас па?

Бұталардан ірімшік жиналады.

Сиырлар қояндармен жайылады.

Шалғында өгіздер сауылады.

Аю билей бастайды.

Асқабақтар ән айта бастады.

Орман орақтары шабылады.

Қардың үстінде шық жатыр.
Бұл бір кездері рас па
Қолшатыр бізді жаңбырдан құтқарды ма?
Түнде ай бізге не жарқыратады?
Балаларға қандай тәттілер ұнамайды?

"Санды көтер"

Мақсаты: сөйлемдегі сөздердің санын құлақ арқылы анықтауға үйрету.

Ойын барысы. Жүргізуші сөйлемді дауыстап айтады, ал балалар сөздердің санын санап, сәйкес цифрды көтереді. Бастапқыда талдау үшін көсемшесіз, жалғаулықсыз сөйлемдер қолданылады.

Ойынға арналған ұсыныстар:

1. Алеша ұйықтап жатыр.
2. Петя тауықтарды тамақтандырады.
3. Дәрігер науқас баланы емдейді.
4. Анам Наташаға әдемі қуыршақ сатып алды.
5. Мықты спортшы ауыр штанганы оңай көтерді.

"Қосымша сөз тап"

Мақсаты: жалпылау, зейінін аудару, маңызды белгілерді бөліп көрсету арқылы ойлау процестерін дамытуға жаттықтыру.

Ойын барысы. Балаңызды артық сөзді анықтауға шақырыңыз.

Сөздер қатарының тізімі:

1. Кәрі, кәрі, кішкентай, тозығы жеткен.
2. Батыл, зұлым, батыл, батыл.
3. Алма, қара өрік, қияр, алмұрт.
4. Сүт, сүзбе, қаймақ, нан.
5. Сағат, минут, жаз, секунд.
6. Қасық, табақ, қазан, сөмке.
7. Көйлек, жемпір, бас киім, көйлек.
8. Сабын, сыпырғыш, тіс пастасы, сусабын.
9. Қайың, емен, қарағай, құлпынай.
10. Кітап, теледидар, радио, магнитофон.

"Сөз тіркесін құрастыр"

Мақсаты: сөздерден сөйлем құрай білу қабілетін бекіту.

Ойын барысы. Балаларды келесі сөздерді қолдана отырып сөйлемдер құрастыруға шақырыңыз:

көңілді күшік толық себет
піскен жидек көңілді ән
тікенді бұта орман көлі

"Бізге бұлар не үшін керек"

Мақсаты: күрделі сөйлемдерді сөйлеуде мақсатты қолдануға үйрету.

Ойын барысы. Ойыншылардың алдында әртүрлі заттар жатыр: доп, қарындаштар, кітап, қуыршақ, жүк көлігі, арқан және басқа ойыншықтар. Балалар кез-келген тақырыпты өздері үшін таңдауы керек, бірақ оның не үшін қажет екенін түсіндіруі керек. Сөйлемде жалғаулықты қолдану керек: "Мен сурет салу үшін қарындаш алдым".

"Эстафета"

Мақсаты: сөздік қорды белсендіру.

Ойын барысы. Ойыншылар шеңбер бойымен тұрады. Жүргізушінің таяқшасы бар-эстафета. Ол бір сөз айтып, эстафетаны қасындағы балаға береді. Ол іс-әрекеттің дұрыс сөзін таңдап, таяқшаны тез әрі қарай беруі керек. Эстафета жетекшіге оралғанда, ол жаңа сөз қояды, бірақ таяқшаны басқа бағытқа жібереді. Егер біреу сөзді айтуға қиналса немесе орынсыз сөзді таңдаса, оған айыппұл ұпайы беріледі. Ойыншы үш айып ұпайын жинағаннан кейін ол ойыннан шығады. Ойын соңында айып ұпайлары аз болған адам жеңеді.

Ойын барысы: ит – үреді, тістейді, жүгіреді, күзетеді, қыңсылайды, улайды; мысық – үреді, аң аулайды, ойнайды, ұйықтайды, мияулайды, тырналады.

"Керісінше"

Дидактикалық тапсырма: Балалардың ойлау қабілетін, ойлау жылдамдығын дамыту.

Ойын ережесі. Мағынасы жағынан тек қарама-қарсы сөздерді атаңыз.

Ойын әрекеттері. Допты лақтыру және ұстау.

Ойын барысы. Балалар мен мұғалім орындықтарға шеңберге отырады. Мұғалім сөзді айтады және балалардың біріне допты лақтырады, бала допты ұстап алып, мағынасына қарама-қарсы сөзді айтып, допты Тәрбиешіге қайтадан лақтыруы керек. Мұғалім: "Алға" дейді. Бала "Артқа", (оңға - солға, жоғары-төмен, астына - жоғары, алыс - жақын, жоғары - төмен, ішке - сыртқа, әрі қарай - жақынырақ) жауап береді. Үстеулерді ғана емес, сын есімдерді, етістіктерді де айтуға болады: алыс - жақын, жоғарғы - төменгі, оң - сол, байлау - шешу, сулау - кептіру, т.б. Егер доп лақтырылған адамға жауап беру қиын болса, тәрбиешінің ұсынысы бойынша балалар хормен керекті сөзді айтады.

"Басқаша айт"

Дидактикалық тапсырма. Балаларды синонимді- мағынасы жағынан жақын сөзді таңдауға үйрету.

Ойын барысы. Мұғалім бұл ойында балалар мағынасы жағынан өзі атайтын сөзге ұқсас сөздерді есте сақтауы керек дейді.

"Үлкен" - мұғалім ұсынады. Балалар сөздерді атайды: алып, үлкен, алып, алып.

"Әдемі" - "сымбатты, жақсы, әдемі, сүйкімді, керемет".

"Ылғал" - "дымқыл, дымқыл" және т.б.

"Сіз қалай үйрендіңіз?"

Мақсаты: маңызды белгілерді таңдай отырып, әңгіме құрастыру кезінде дәлелдемелерді таңдауға үйрету.

Ойын барысы. Балалардың алдында суреттелетін заттар немесе суреттер бар. Бала кез-келген затты таңдап, оны атайды. Жүргізуші: "Бұл теледидар екенін қайдан білдің?" - деп сұрайды. Ойыншы затты сипаттауы керек, тек осы затты басқалардан ерекшелендіретін маңызды белгілерді таңдайды. Әрбір дұрыс аталған атрибут үшін ол чип алады. Кім көп чип жинаса, сол жеңеді.

"Қосымша суретті тап"

Суреттер топтамасы таңдалады, олардың ішінде үш суретті жалпы белгілері бойынша топқа біріктіруге болады, ал төртіншісі – артық.

Балаңызға алғашқы төрт суретті ұсынып, артығын алып тастауын сұраңыз. Сұраңыз: "Неге олай ойлайсың? Сіз қалдырған суреттер бір-біріне қалай ұқсайды?"

"Екі әңгіме құрастыр"

Мақсаты: әр түрлі әңгімелердің сюжеттерін ажырата білуге үйрету.

Ойын барысы. Сериялық суреттердің екі жиынтығы баланың алдына бір-біріне қойылып, бірден екі серияны орналастыруды сұрайды, содан кейін әр серияға әңгімелер құрастырады.

"Тірі сөздер"

Мақсаты: Құрылымдық сұлба бойынша сөйлем құрауға жаттықтыру.

Ұйымдастыру. Әр бала сөзді бейнелейді. Тәрбиеші: - Даңқ "аюдың күшігі" сөзін бейнелесін; Аня – "сүйеді" сөзі. Біз қандай үшінші сөзді таңдаймыз? (Бал) Сөйлемді оқыдық: "Кішкентай аю балды жақсы көреді". Екінші және үшінші сөздерді ауыстырайық. Не болды? (Кішкентай аю балды жақсы көреді). Енді бірінші сөз соңғы болып қалсын. Не шығады? (Аюдың күшігі аюды жақсы көреді). "Бал" сөзін басқасына ауыстырайық. Катя енді "құлату" сөзі болады. Сөйлемді оқы (Кішкентай аю құлағанды жақсы көреді). Ал енді? (Кішкентай аю құлағанды жақсы көреді).

Сөйлемдеріңізді "кішкентай аю" сөзімен құрастырыңыз. (Кішкентай аю аяқты, Кішкентай аю таңқурайды жақсы көреді, Кішкентай аю ұйықтайды...)

"Бұлыңғыр хат"

Мақсаты: Жалпы жаттығуларды құрастыруға жаттықтыру.

Материал. Ойыншық қонжық.

Ұйымдастыру. Тәрбиеші:

- Кішкентай аю ағасынан хат алды. Бірақ жаңбыр кейбір сөздерді бұлдыратып жіберді. Біз оған хатты оқуға көмектесуіміз керек. Бұл хат: "Сәлеметсіз бе, Мишутка. Мен саған хайуанаттар бағынан жазып отырмын. Бірде мен анамның айтқанын тыңдамай, соншалықты алысқа кетіп қалдым ... мен орманда ұзақ кезіп жүрдім, ... Далаға шығып, құлап түстім ... Мен шұңқырға түстім, өйткені ... Соншалықты терең болды... Аңшылар келді, ал ... Қазір мен тұрамын... Бізде ойын алаңы бар ... Жас жануарларға арналған ойын алаңында көп нәрсе бар ... Біз ойнаймыз ... Оларға қамқорлық жасалады... Олар бізді жақсы көреді, өйткені... Жақында бізге жаттықтырушы келеді... Кіруге үміттенемін ... Білу қандай керемет... Келесі хатты күтіңіз ... Қош бол. Топтыгин".

Хатты оқи отырып, мұғалім балаларды сөйлемдерді интонациямен толықтыруға шақырады.

"Қуыршаққа хат жазайық"

Мақсаты: көмекші құралдар негізінде сөйлемдегі сөздердің санын анықтауға үйрету.

Ойын барысы. Ойын үшін сөйлемдерді білдіретін ұзын жолақтарды және сөздерді орналастыруға арналған қысқа жолақтарды дайындау керек. Жүргізуші сөйлем айтады, балалар ұзын жолақты жайып салады – "қуыршаққа хат жазады". Екінші рет олар бір сөйлемді тыңдап, ұзын жолақтың астына сөйлемдегі сөздер сияқты қысқа жолақтарды қояды. Содан кейін екінші және үшінші сөйлемдер де талданады.

"Жазудан" кейін еріксіз есте сақтау қабілетін дамыту үшін біреуден бірінші сөйлемді, екіншісін және т.б. "оқуды" сұрауға болады.

"Жасырынбақ"

Мақсаты: кеңістіктік мәні бар предлогтарды (ішінде, жанында, жанында, алдында, астында) сөйлеуде түсінуге және дұрыс қолдануға үйрету.

Материал. Жүк көлігі, аю, тышқан.

Ойын барысы. Балаларға қонақта Аю мен тышқан. Жануарлар жасырынбақ ойнай бастады. Аю айдайды, тышқан жасырады. Балалар көздерін жұмады. Кішкентай тышқан жасырынып қалды. Балалар көздерін ашады. Аю іздейді: "Тышқан қайда? Ол, әрине, жазу машинкасының астында. Жоқ. Ол балалар қайда? (Кабинада) т.б.

"Бір және көп"

Мақсаты: сөздерді сан бойынша өзгертуге үйрету.

Ойын барысы. "Енді біз келесі ойынды ойнаймыз: мен сөзді бір зат деп атаймын, ал сендер сөзді көптеген заттар болатындай етіп атайсыңдар. Мысалы, мен "қарындаш" деймін, ал сендер "қарындаштар" деп айтуың керек.

Ойынға арналған сөздер:

Кітап қалам шам үстелінің терезесі

қалалық орындық құлақ ағасы туы

бала адам шыны трактор көлі

аты-жөні көктемнің досы қарбыз тұқымы

"Енді керісінше тырысайық. Мен көп нәрсені білдіретін сөз айтамын, ал сен жалғызсың".

Ойынға арналған сөздер:

бұлт толқындарының жапырақтары тырнақтары

ара гүлдері жақсы жасалған сабақтар

"Сөздерді қос"

Мақсаты: жалпы сөйлем құрауға үйрету.

Ойын барысы. "Енді мен сөйлем айтайын. Мысалы, "Анам көйлек тігеді". Сіздің ойыңызша, көйлек туралы не айтуға болады, ол не? (жібек, жаз, өкпе, қызғылт сары). Егер осы сөздерді қоссақ, сөз тіркесі қалай өзгереді?" Анам жібек көйлек тігеді. Анам жазғы көйлек тігеді. Анам жеңіл көйлек тігеді. Анам сарғыш көйлек тігеді.

Ойынға арналған ұсыныстар:

Қыз итті тамақтандырады.

Ұшқыш ұшақты басқарады.

Бала шырын ішеді.

"Сөздерді шеш"

Мақсаты: берілген сөздерді қолдана отырып сөйлем құрауға үйрету.

Ойын барысы. Сөйлемдегі сөздер шатастырылған. Оларды өз орнына қоюға тырысыңыз. Не шығады?

Ойынға арналған ұсыныстар:

1. Түтін, түтін, түтін.

2. Сүйеді, қонжық, бал.

3. Стендтер, вазалар, гүлдер, б.

4. Жаңғақтар, в, тиін, қуыс, жасырады.

"Дұрыс па, жоқ па?"

Мақсаты: грамматикалық қателерді табуға үйрету.

Ойын барысы. "Қалай ойлайсыз, бұлай айтуға бола ма?"

1. Анам үстелге гүл вазасын қояды.

2. Олар бірдеңе сатып алғысы келгенде, ақшаларын жоғалтады.

3. Ата-әжелер үйдің шетінде шетінде тұрады.

4. Еденде әдемі кілем жатыр.

"Сөйлемдер неге дұрыс емес? – мұғалім балалардан қосымша сұрайды.

"Қатені тап"

Мақсаты: сөйлемдегі мағыналық қатені табуға үйрету.

Ойын барысы. "Сөйлемдерді тыңдап, олардағы барлық нәрсенің рас-өтірігін айтыңыз. Сөйлемді қалай түзетуге болады?"

1. Бақшада қыста алма гүлдеді.
2. Төменде олардың үстінен мұзды шөл жайылды.
3. Жауап ретінде мен оған бас изеймін.
4. Ұшақ адамдарға көмектесу үшін осында.
5. Көп ұзамай мен машинамен үлгердім.
6. Бала допты әйнекпен сындырды.
7. Саңырауқұлақтардан кейін жаңбыр жауады.
8. Көктемде шалғындар өзенді су басты.
9. Қар жайқалған орманмен жабылды

"Сөйлемді толықтыр"

Дидактикалық тапсырма: Балалардың сөйлеу белсенділігін, ойлау жылдамдығын дамыту.

Ойын ережелері. Толық сөйлем шығатындай сөз тауып айту керек. Сізге тек бір сөз қосу керек.

Ойын әрекеттері. Допты лақтыру және ұстау.

Ойын барысы. Мұғалім сөйлемнің бірнеше сөзін айтады, ал балалар толық сөйлем құрау үшін оны жаңа сөздермен толықтыруы керек, мысалы, "Анам сатып алды... - ... кітаптар, дәптерлер, портфельдер", - деп жалғастырады балалар.

"Сөйлем құрастыр"

Дидактикалық тапсырма: Балалардың сөйлеу белсенділігін, ойлау жылдамдығын дамыту.

Ойын ережесі. Қиыршық тасты басқа ойыншыға аталған жетекші сөзбен сөйлем құрағаннан кейін ғана беруге болады.

Ойын барысы. Балалар мен Мұғалім шеңберге отырады. Мұғалім ойын ережелерін түсіндіреді:

- Бүгін біз ұсыныстар ойлап табамыз. Мен бір сөз айтайын, сен тез арада осы сөзбен сөйлем ойлап табасың. Мысалы, мен "жақын" деген сөзді айтып, Дашаға қиыршық тас беремін. Ол қиыршық тасты алып, "Мен балабақшаға жақын тұрамын" деп тез жауап береді. Содан кейін ол сөзін атайды да, қасында отырған адамға қиыршық тасты береді. Сөйлемдегі сөз жұмбақшы ұсынған формада қолданылуы керек. Сонымен, кезек-кезек

шеңбер бойымен қиыршық тас бір ойыншыдан екіншісіне ауысады. Егер балаларға жауап беру қиын болса, мұғалім оларға көмектеседі.

"Ертегі сал"

Мақсаты: тестке сурет салу жоспарын құруға, оны әңгімелеуде қолдануға үйрету.

Ойын барысы. Балаға ертегінің мәтіні оқылады және оны суреттер арқылы жазып алу ұсынылады. Осылайша, баланың өзі дәйекті суреттер тізбегін жасайды, соған сәйкес ертегіні айтады. Ертегі қысқа болуы керек.

Әрине, сіз балаға көмектесе аласыз, адамды, үйді, жолды сызбалық түрде қалай салу керектігін көрсете аласыз; онымен бірге ертегінің қандай эпизодтарын бейнелеу керектігін анықтаңыз, яғни. сюжеттің негізгі бұрылыстарын бөліп көрсетіңіз.

"Фотограф"

Мақсаты: берілген суреттің фрагменттері негізінде суреттің сипаттамасын құрастыруға үйрету.

Ойын барысы. Ересек адам баладан үлкен суретті, сондай-ақ оның жанындағы шағын тақырыптық суреттерді қарауды сұрайды. "Фотограф бір парақтың көптеген суреттерін түсірді. Бұл жалпы сурет, және бұл сол суреттің бөліктері. Бұл фрагменттердің жалпы суретте қай жерде орналасқанын көрсет. Енді бұл суреттің не туралы екенін айтыңызшы. Фотограф бөлек түсірген бөлшектерді сипаттауды ұмытпаңыз, бұл олардың өте маңызды екенін білдіреді".

"Дүниеде не болып жатқан жоқ"

Мақсаты: суретті қарау кезінде қателіктерді табуға және талқылауға үйрету - абсурдтар.

Ойын барысы. Күлкілі суреттерге қарап, баладан тек дұрыс емес жерлерді тізіп қана қоймай, берілген кескіннің неге қате екенін дәлелдеуін сұраңыз. Сонда сіз суреттің толық сипаттамасын, тіпті пайымдау элементтерімен бірге аласыз.

Тіл кемістіктерін түзетуге арналған жаттығулар.

Тіл кемістіктерін түзету жұмысында дыбысты дұрыс айтуға машықтандырумен қатар, баланың сөздік қорын байытып, байланыстырып сөйлеуін дамыту да маңызды. Төменде сөйлеу дамуын түзетуге бағытталған тиімді жаттығулар келтірілген.

1. Дыбыстарды қайталау жаттығулары

«Айнамен жұмыс».

Мақсаты: Бала өз артикуляциясын көріп, дұрыс айтуға тырысады.

Барысы: бала айна алдында тұрып, логопедтің айтуымен жеке дыбыстарды (мысалы: «с», «ш», «р») дауыстап қайталайды.

Дыбыстың дұрыс айтылуын логопед қадағалайды және қажет болған жағдайда түзетеді.

«Дыбыс буындар».

Мақсаты: Дыбысты сөздің басында, ортасында, соңында дұрыс айтуға үйрету.

Барысы: логопед немесе тәрбиеші балаға мынадай буындарды қайталатады:

«са – со – су – сы – си»

«ас – ос – ус – іс – ис»

Кейін сол дыбысы бар сөздер айтылады (мысалы: «сабын», «сағат», «ас»).

Сөздерді дұрыс айту жаттығулары.

«Түзет және қайтала».

Мақсаты: Бала дұрыс емес айтылған сөзді түзетіп, қайта айтуға машықтанады.

Барысы: педагог сөздерді бұрмалап айтады («сабын» орнына «шабын» дейді).

Бала қателікті байқап, дұрыс нұсқасын айтады.

Мысал: «Суретпен сөз айту».

Мақсаты: Дұрыс дыбыстап сөйлеуге ынталандыру.

Барысы: балаларға суреттер көрсетіледі (мысалы, күн, сүт, алма).

Әр бала суретті атайды, педагог айтылу дұрыстығын қадағалайды.

Сөйлем құрау жаттығулары.

«Сөздерден сөйлем құрастыр»

Мақсаты: Баланың грамматикалық құрылыммен сөйлем құрау дағдысын дамыту.

Барысы: Педагог бірнеше сөз береді: «мысық», «секіреді», «орындық».

Бала осы сөздерді пайдаланып сөйлем құрастырады: «Мысық орындыққа секіреді».

«Суретке қарап сөйлем құра».

Мақсаты: Сөйлеу байланысын дамыту.

Барысы: Балаға әрекет бейнеленген сурет көрсетіледі (мысалы, бала кітап оқып отыр).

Бала сурет бойынша 1–2 сөйлем құрайды: «Бала кітап оқып отыр. Ол тыныш отыр.»

«Сиқырлы қапшық»

Мақсаты: сөздік қорды байыту, зат атауларын бекіту.

Барысы: қапшықтың ішіне әртүрлі заттар салынады (қасық, ойыншық, қалам, доп). Бала қапшықтан бір зат алып, оның атауын атап, қайда және қалай қолданылатынын түсіндіреді.

«Сипаттап көр»

Мақсаты: сын есімдерді меңгерту, заттарды сипаттау қабілетін жетілдіру.

Барысы: балаға алма, шар, жастық сияқты таныс заттар көрсетіледі. Ол заттың түсін, пішінін, көлемін сипаттап айтуы керек: «Алма қызыл, домалақ, тәтті».

«Сөзден сөйлем құра»

Мақсаты: сөйлем құрау дағдысын дамыту, сөз тіркестерімен жұмыс істеу.

Барысы: тәрбиеші бір сөз айтады, бала сол сөзбен сөйлем құрайды. Мысалы: «Кітап» – «Мен кітап оқыдым».

«Дыбысты тауып айт»

Мақсаты: дыбысты дұрыс айту дағдысын дамыту, артикуляцияны түзету.

Барысы: тәрбиеші белгілі бір дыбысты айтады (мысалы, «с»), бала сол дыбыстан басталатын сөздер айтуы керек: «сәбіз, самал, сағат».

«Сурет бойынша әңгіме құра»

Мақсаты: байланыстырып сөйлеуді дамыту, хронологиялық тізбектілікке үйрету.

Барысы: балаға 3–4 суреттен тұратын бірізді оқиға көрсетіледі (мысалы: бала оянды, беті-қолын жуды, таңғы ас ішті). Бала суретке сүйене отырып, әңгіме құрайды.

«Не өзгерді?»

Мақсаты: зейінді дамыту, сөздік қорды нақтылау.

Барысы: баланың алдына 5–6 зат қойылады. Содан соң бала көзін жұмғанда тәрбиеші бір затты алып тастайды немесе орнын ауыстырады. Бала не өзгергенін айтып беруі тиіс.

«Кім жылдам?»

Мақсаты: сөздік жылдамдықты, сөйлеу белсенділігін арттыру. Барысы: тәрбиеші тақырып айтады («Жемістер», «Көлік түрлері»), балалар кезекпен жылдам сөз айтуы керек. Қай бала тоқтап қалса, ойыннан шығады.

«Неге?» деген сұраққа жауап бер»

Мақсаты: себеп-салдар байланысын құру, пайымдау сөйлеуін дамыту.

Барысы: тәрбиеші себеп қажет ететін сұрақ қояды: «Неге балалар серуендейді?», «Неге тісті жуу керек?». Бала өз ойымен жауап беруі керек.

«Сөзден сөз жаса»

Мақсаты: түбір мен жұрнақты ажырату, сөз тудыруға дағдыландыру.

Барысы: тәрбиеші бір түбір сөз береді («оқу»), бала сол сөзден жана сөздер тудырады: «оқушы», «оқытушы», «оқулық».

«Жетпей тұрған сөзді тап»

Мақсаты: сөйлем құрылымын толық түсіну, сөздің орнын тану.

Барысы: тәрбиеші сөйлем айтады, бірақ бір сөзін тастап кетеді: «Анашым дүкенге ... кетті». Бала жетпей тұрған сөзді тауып айтады.

«Көр, тыңда, қайтала»

Мақсаты: артикуляциялық аппаратты жаттықтыру, дұрыс дыбыстауға үйрету.

Барысы: тәрбиеші айна алдына бала мен өзін отырғызып, дыбыстарды немесе сөздерді баяу, нақты айтады. Бала тәрбиешіге қарап, сол дыбысты қайталайды.

Сөздік қорды дамытуға арналған ойындар

Дидактикалық ойындар:

«Кім көп сөз біледі?»

Мақсаты: балалардың сөздік қорын молайту, қолдың ұсақ моторикасын дамыту.

Шарты: «Р», «Ш», «Л» дыбыстарына байланысты сөздер айтып, қыстырғыштарды (прищепка) бір-біріне қыстыру.

«Сиқырлы сандық»

Мақсаты: балалардың сөздік қорын, фонематикалық есту қабілетін және логикалық ойлауын дамыту, ептілік пен тез әрекет етуге үйрету.

Шарты: сиқырлы сандықтың ішінен дөңгелектерді алып, онда бейнеленген суретті атап, ондағы бастапқы және соңғы дыбысты атап, соңғы дыбыстан басталатындай етіп сөздерді ретімен орналастырып, жұлдызды құртты құру, яғни, дөңгелектерді ретімен бір-біріне байлау.

«Алма ағашы»

Мақсаты: «Р», «Л», «Ш», «С» дыбыстарын дифференциациялау. Дыбыстарды бір-бірінен ажыратуға үйрету. «Р», «Л», «Ш», «С» дыбыстарын сөзде бекіту.

Шарты: себеттегі алмада бейнеленген суретті атап «Р», «Л», «Ш», «С» дыбыстарын бір-бірінен ажыратып, алма ағаштарын алмаға толтыру.

«Балық аулайық»

Мақсаты: берілген суреттерді атап, сөйлем құрауға үйрету.

Шарты: балықты аулап, ондығы берілген суреттерді байланыстырып, сөйлем құрау.

«Мен жақсы сөйлеймін»

Мақсаты: балалардың байланыстырып сөйлеу тілін, сөздік қорын дамыту, өз ойын еркін жеткізуге үйрету. Р, Л, Ш дыбыстарын сөйлемде бекіту.

Шарты: ертігіні электрондық қазақ үй құралынан тыңдап, желісі бойынша әңгімелеу.

«Күн мен түн»

Мақсаты: жаңа сөздерді бекіту, есте сақтау қабілетін және көріп қабылдау қабілетін дамыту.

Шарты: берілген сөздерді атап, жоғалған суретті табу.

«Сөз құра»

Мақсаты: сөздік қорын молайту, берілген дыбыстарға сөз құрауға

үйрету, қойылған дыбыстарды сөзде бекіту.

Шарты: берілген дыбысқа сөз құрау.

«Суретті жұмбақтар»

Мақсаты: сөздік қорын, логикалық ойлау қабілетін дамыту.

Шарты: педагог қораптан неше түрлі суреттері бар үлестірімелерді бір-бірден алып шығып, суреттегі бейнені сөзбен сипаттап жасыруды ұсынады. Бастаушы суретті үлестірмені алып, балаларға көрсетпей, ондағы бейнені, затты сипаттап, суреттейді. Балалар түрлі жауаптар айтып, не бейнеленгенін тауып алу керек. Дұрыс жауапты айтқан бала ойынды жалғастырады.

«Көпір»

Мақсаты: сөздік қорын, логикалық ойлауын дамыту, байланыстырып сөйлем құрауға үйрету.

Шарты: заттар бейнеленген суретті үлестірімелерді кезекпен көрсетеді. Балалар екі суреттің арасындағы байланысты орнататын бір сөз ойлау керек. Ол сөз екі затты «байланыстыратын көпір» секілді. Әр бала кезекпен жауап береді. Баланың жауабы негізделген болуы керек. Мысалы, екі сөз беріледі: «қаз» және «ағаш». «Байланыстыратын көпір» қызметін мына сөздер болуы мүмкін: «ұшты» (қаз көлден ұшты). «ойды, кесті» (ағаштан қаз ойды), «тығылды» (қаз ағаштың артына тығылды) т.б.

«Кім тез жетеді»

Мақсаты: тіл байлығын, сөйлеу тілін жетілдіру.

Шарты: Ойыншылар қатар тұрып, мәренің қашықтығын белгілейді. (арақашықтық 8-10 қадам). Әр қадамға тақырып таңдалады. Мысалы, «Әдепті сөздер», т.б. Әр бала әдепті сөз айтса ғана қадам жасай алады. Басқа тақырыптар: «Барлығы дөңгелек», «Барлығы ыстық», «Барлығы дымқыл». «Анаға арналған жылы сөздер», «Мейірімді сөздер» және т.б.

«Іздеу»

Мақсаты: Байланыстырып сөйлеуін, зейінін, байқағыштығын дамыту.

Шарты: Бұл ойынға 5 бала қатысады. Педагог былай дейді: Мен (құрбымды) досымды іздеп жүрмін. Оның көзі көгілдір, шашы ұзын, қою қара, ол мысықтарды жақсы көреді, ал сүтті мүлдем ұнатпайды. Кім бірінші қай бала туралы сөз болғанын тауып алады? Кішкентай балалармен ойнағанда, киімдерін де сипаттауға болады. Демек, ойын тапсырмасы жас ерекшеліктеріне қарай күрделен береді.

«Әңгіме ойлаймыз»

Мақсаты: байланыстырып сөйлеу тілін, зейінін дамыту.

Шарты: педагог сөйлемдерді оқып тұрады. Балалар, сөйлемнің арасына керекті сөздерді қойып отырады. Ол сөздер зат есім, етістік, сын,

сан есімдер болады. Мысалы: "... (Не?) босағада отырып мияулайды. Мысық алдында тұрған тәрелкедегі сүтті ... (не істеді?). Бақта жүрген мысық ...(нені?) ұстап алды. Мысықтың жүні... (қандай?), тырнағы...(қандай?). Мысық марғауларымен ...(қайда?) жатты. Марғаулар допты ...(қалай?) ойнады.

«Сөйлемді толықтыр»

Мақсаты: байланыстырып сөйлеу тілін, сөздік қорын, ойлау қабілетін дамыту.

Шарты: Балалардан сөйлемді аяқтауды өтіну: «Балалар гүлзардағы гүлдерге су құйып жатыр, себебі...». «Ағаштарда бір жапырақ қалмады, өйткені ...», «Аю қыста ұйықтайды, себебі ...» және т.б.

«Шынжыр»

Мақсаты: сөздік қорын, фонетикалық есту қабілетін дамыту.

Шарты: Бұл ойын сөздермен. Бірнеше бала қатыса береді. Бірнеше дауыссыз әріптерді алыңыз, қағазға жазып қойыңыз. Осы үш әріп кездесетін сөздер ойлап табу керек. Кім көп сөз айтады, сол жеңеді. «С», «Ш», «Р».

«Сөздер доминосы»

Мақсаты: сөздік қорын, есте сақтау қабілетін дамыту.

Шарты: Бұл домино ойынының негізінде жасалған. Ойынды жұп не топ болып ойнауға болады. Бірінші қатысушы педагог оқып берген мәтінге қатысты бір сөзді айтып, сөйлем құрайды. Ал, келесі ойыншы осы сөйлем аяқталған сөзден басталатын басқа сөйлем құру керек. Сонымен қатар, бұл сөйлемде де оқып берген мәтінге қатысты фраза не сөз болуы міндетті. Осылайша, кезекпен жылжып отырады. Нәтижесінде қызықты оқиға пайда болады.

«Тізбек»

Мақсаты: сөздік қорды молайтып, шапшаңдыққа баулу

Шарты: Ойынды бастаушы белгілі затты көрсетеді немесе суретін салады. Ал, қатысушылар бұл затпен байланысты барлық нәрсені атауы керек (иісі, пішіні, қолданылуы және т.б.). Ойынды қызықты ете түсу үшін топтар арасында жарыс ұйымдастыруға болады. Көп сөз айтқан топ жеңіске жетеді.

«Соңын тап»

Мақсаты: байланыстырып сөйлеуін, есте сақтау қабілетін дамыту.

Шарты: Ойынның ережесі бойынша қатысушылар оқылған тіркесті жалғастыруы керек. Педагог сөйлемнің басын ғана оқиды. Ал, ойыншы жалғастырады. Үшінші ойыншы сөйлемді жалғастыра алады немесе

бомаса сөйлем аяқталған сөзден басталатын жаңа сөйлем құрауы керек.

СЮЖЕТТІК-РӨЛДІК ОЙЫНДАР:

Сюжеттік-рөлдік ойын сюжет, мазмұн, рөл құрылымдық компоненттеріне ие. Бала тек ойнауға ғана емес, белгілі бір рөлді орындауға да ұмтылады. Әрекетті, рөлдерді, бейнені өзгерту қабілеті, қиялдың күшімен балалар ойын жасайды. Ойында нақты жағдай, кеңістік жоқ. Ойын уақыты ұзақта, қысқа да болуы мүмкін.

Сюжеттік-рөлдік ойынның басты ерекшелігі - импровизация, яғни, балада ойын алдын ала жоспар құрып, болжамай, оның желісімен ешкіммен бөліспей кенеттен, тұтқиылдан туындауы мүмкіндігі. Мұндай ойындар барысында балалар нақты ұйымдастырушылық қатынастарға түседі (балалар ойынның сюжеті туралы келіседі, рөлдерді бөледі), сонымен қатар, олардың арасында күрделі рөлдік қатынастар орнатылады (мысалы: дәрігер мен емделуші, сатушы мен сатып алушы, құтқарушы мен бала).

Сюжеттік-рөлдік ойын – баланың тәуелсіз, еркін әрекеті, онда бала алғаш рет құрдастарымен, ойын серіктестерімен ойнайды, олармен жанашырлық, достық, өзара көмек негізінде қарым-қатынас орнатуды үйренеді, балалар әлеуметтік тәжірибені, адами қатынастар әлемін игереді.

Сондай-ақ, бұл ойын-адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеу мектебі. Ойындардың арқасында балалар өз істеріне баға бере білуге, өзінің сезімін, әрекетін бақылай және басқара білуге, сонымен қатар, жанындағы адамдардың табиғи болмысын қабылдап, ізгі-ниет, ықылас таныта білуге үйренеді. Төмендегі ойындарды жас ерекшеліктеріне қарай күні бойы ойнатуға болады:

«Сән салоны», «Құрылысшы», «Дәріхана», «Мейрамхана», «Супермаркет», «Банк», «Мектеп», «Ферма», «Зауыт», «Шеберхана», «Емхана», «Байланыс орталығы», «Пошта», «Отбасы», «Балабақша», «Ателье», «Өрт сөндіруші», «Полиция», «Зертхана», «Кітапхана», «Музей», «Аэропорт», «Ғарыш», «Телеарна» және т.б.

ҚИМЫЛДЫ ОЙЫНДАР:

«Паравоз»

Мақсаты: Балалардың бірінің артына бірі тіркеліп тұрып паравоз сияқты жүруге, өлең жолдарын қайталап айтуға үйрету.

Қатар-қатар тұрайық,

Кәне, кәне, сұрайық.

Кімнің болса бойы ұзын

Паравозы пойыздың

Кімнің, апай, бойы ұзын

Паравозы ол пойыздың?!

Тәрбиеші бойы ұзын баланы көрсетеді. Сол бала паравоз болып алда тұрады. Ал, қалғандары соның артынан ұстап тұра бастайды.

Ал, паравоз баста алға,

Бәрімізді басқар да!

Пш-пш, пш-пш!-біз кеттік

Жүрісті біз гулетіп

Жүрісті біз гулетіп

Гу-гу, гу-гу, гуілдеп

Қалып қойма бірінде

Пш-пш, пш-пш! – біз кеттік жүрісті біз үдеттік.

«Ұшты-ұшты»

Мақсаты: Ненің ұшатынын, ненің ұшпайтынын, аңғарымпаздыққа тәрбиелейді.

Шарты: Ойынды үй ішінде де сыртта да ойнауға болады. Ойынға қатысушыларға бастаушының сөзін қалт жібермей бағып отыру шарт. Ұшатын құс не зат айтылса, қолдарын жоғары көтереді де, ұшпайтын зат айтылса, тырп етпей отырады. Қателескен бала айып тартып, тақпақ, айтады, не ән салады. Екі рет жаңылса айып шарты, ұлғая түседі.

Ұшты-ұшты сұңқар ұшты (қол көтереді)

Ұшты-ұшты қарға ұшты (қол көтереді)

Ұшты-ұшты арба ұшты (қол көтермейді)

Ұшты-ұшты дауыл ұшты (қол көтермейді)

Ұшты-ұшты ұшақ ұшты (қол көтереді)

Ұшты-ұшты торғай ұшты (қол көтереді)

Ұшты-ұшты жылан ұшты (қол көтермейді)

Осылайша, жүргізілген ойында жаңылмаған ойыншы жеңеді.

«Ақ қоян»

Мақсаты: Балаларды жылдамдыққа, мықтылыққа баулу.

Шарты: Балалар шеңбер жасап тұрады да, ал бір бала ортада қоян болып отырады. Шеңбердегі балалар қол ұстасып қоянды айнала жүріп тақпақ айтады.

Ақ қоян-ау, ақ

Орныңнан тұрсаңшы

Шашыңды тарасаңшы

Бетінді жусаңшы

Әй-әй көйлек кесеңші.

Біреудің қолын үзсеңші - дегенде, қоян болған бала тақпақтағы айтылған қимылды түгел істеп өлең, бітісімен жүгіріп барып шеңберді бұзуға тырысады. Егер бала шеңберді үзсе, өзі шеңберге қосылып тұрады да, үзілген жердегі оң жақтағы бала қоян болады.

«Қасқырлар мен лактар»

Мақсаты: Балаларды жылдамдыққа, ептілікке тәрбиелеу.

Шарты: Аралары 10-15 адым қашықтықта «Қора» мен «Өріс» сызылады.

Ойнаушылар үйлерінде тұрып:

Бөрте, бөрте, бөрте лақ,

Бөрте лақ тым ерке лақ

Кетесің кейде секендеп,

Байламаса көкем кеп — деген сөздерден кейін дүрсілдей жүгіріп «өріске» беттейді. Оларды алаңның ортасында тұрған 2-3 қасқыр қуып береді. Қолға түскендер ойыннан шығып қалып, келесі кіреді. Қасқырлар ұсталмаған балалардан сайланады. Осылайша, ойын жалғасады.

«Қаздар»

Мақсаты: Балалардың музыкалық есту қабілетін дамыту және қаздардың тіршілігімен таныстыру.

Керекті құралдар: (сырнай немесе сылдырмақ).

Шарты: Қысқаша әңгіме: «Қаз өте сақ құс, ол балапан шығарған кезде, ата қаз балапандардың соңында жүреді. Егер қауіп төнсе, ана қаз екеуі екеулеп балапандарын қорғайды. Қаздар көк шалғында шөп жейді».

Барлық балаларға сырнай үлестіріліп, ішінен ата қаз белгіленеді. Балалар шалғында жайылып жүрген қаздарды бейнелеп, баяу сырнай тартады. Тәрбиеші белгісімен қауіп төнгенде, ата қаз сырнайды қатты 2-3 рет тартып, белгі береді. Осы кезде балалар қанат қағып жүгіріп барып, ана қаздың жанына жиналады. Ойын қайталанып, ата қаз сайланады.

«Төбеде доп қуу»

Мақсаты: Балаларды шапшаң дербес қимыл әрекетке үйрету, ұйымшылдыққа тәрбиелеу.

Шарты: Ойынға қатысушылардың барлығы екі топқа бөлінеді. Әр топтың ойыншылары бірінің артына екеуден сапқа тұрады. Ал капитан өз командасының алдында болады. Команда бірінен бірі 3-4 метр жерде тұрады. Капитандар бір-бір волейбол добын алады да, оны екі қолымен төбелеріне көтереді. Жетекшінің «Бастандар» деген командасы бойынша олар допты басынан асыра артындағы ойыншыға, осы әдіспен келесі ойыншыға береді. Ойын одан әрі қарай жүгіреді, сөйтіп өз тобының алдына келіп тұрады. Доп тағы да колонаның соңына кетеді. Ол топ капитандарының қолына екінші рет қайта тигенше ойын осылай айнала береді. Капитан өз орнына келіп, бірінші болып, допты жоғары көтергенде команда ұтып шығады.

«Ақ сандық, көк сандық»

Мақсаты: Күштілікке, шапшаңдыққа, ептілікке баулу.

Шарты: Екі бала бір-біріне арқаларын беріп, қол ұстасып отыру керек.

Ойынды жүргізуші өлеңдетіп:

«Ертең ауылым көшеді,

Уық-буын шешеді.

Қара қойым қашады,

Құмалағын шашады.

Ақ сандық, көк сандық,

Арқан тарт, кілем арт!»

Соңғы «Арт» сөзі балаларға берілген белгі, ол айтылған кезде қол ұстасып отырған балалар тез тұруы керек. Қайсысы қарсыласын арқалап кетсе, арқадағы бала үй жануарларының дауыстарын салуы керек.

«Күн мен түн»

Мақсаты: Балаларды ептілікке, жылдамдыққа, ажыратуға баулу.

Шарты: Балалар бірі «Күн», екіншісі «Түн» тобы болып екіге бөлінеді. Олардың бір-бірінен бөлек, өз үйлері болады. Тәрбиешінің көрсетуі бойынша екі команда да жаттығулар жасап тұрады. Тәрбиеші «Күн» деп белгі берген кезде, сол топтың балалары үйіне жеткізбей қуып жетулері керек. Қолға түскен балалар қуушылар қатарына қосылады. Сөйтіп, ойын осылайша алма-кезек жүріп отырады. Көп бала ұстаған команда жеңіске жетеді.

«Көги-гөк»

Мақсаты: Шапшаңдыққа, ептілікке баулу.

Шарты: Тақпақ айтып, бір қызды «Әже» етіп сайлайды. Қалғандары қаз болады. «Әже» шетке шығып тұрады, басқа ойыншылар қаздай тізіліп, бірінің соңынан бірі ұстап:

Гөк, гөк, көги көк,

Гөк, гөк, көги гөк.

Гөк, гөк, көги гөк, - деп қаздың жүрісіне еліктей ақырын оң мен солға шайқалып, «Әженің» қасына келеді. Бірінші келген балаға беріп: «Жоғалтпандар!» - деп тапсырады. Балалар айнала жүріп, қайтадан қаздай тізіліп «әжеге» келеді.

«Әже»

Әлгің қайда?

Қалды сайда! - деп сұрайды.

Балалар бәрі бірдей.

Әлгің қайда? -

Қалды сайда!-деп жауап береді. Олай болса, сендердің бірінді алып қаламын, деп «әже» балаларға бас салады. Балалар тізбегін жазбай қаша жөнелуі керек. Қолға түскен біреуін «әже» қасына алып қала береді. Ойын барлық балаларды түгел ұстап болғанша қайта жалғаса береді.

«Түлкі мен қаздар»

Мақсаты: Түлкі мен қаздың қимылын жасауға, жылдамдыққа баулу.

Шарты: Балалар залдың бір шетінде тұрады. Олар қаз болып ойнайды. Бір бала түлкі болады. Ол залдың екінші шетінде тұрады. «Түлкінің» қимылын жасап әнді «Түлкі» бастайды. Қаздың қимылын жасап, «Қаздар» оған жауап береді. Ән біткенде «Қаздар» қашады, «Түлкі» қуады. Ұсталған бала «Түлкі» болады.

Түлкі: Қаңқ-қаңқ қалың қаз,

Қашсаң пана табылмас.

Қаздар: Қулықты қой, қу түлкі,

Аузыңды жап әрі қаш!

Түлкі: Мамыр, мамыр, мамыр қаз,

Мамырламай бері бас.

Қаздар: Қой, қой, түлкі, сұм түлкі,

Балапандар әлі жас.

Түлкі: Тыңдамаймын сөзіңді,

Ұстап жеймін қане, қаш.

«Ит пен қоян»

Мақсаты: Шапшаңдыққа, ептілікке баулу.

Шарты: Ойын жазық алаңда ойналады. Бір бала ит болады да, қалғаны қоян болады. Бұдан кейін «ит», «қояндарды» қуып ұстауға тырысады. Өзі ұстаған балалардың барлығын итке айналдарды. Сөйтіп, барлық қояндар итке айналғанша ойын жалғаса береді.

«Аққу-қаздар»

Мақсаты: Балаларды шапшаңдыққа, байқампаздыққа тәрбиелеу.

Шарты: Алаңның бір шетіне қаздар тұратын үй белгіленеді, қарсы шетіне бақташы тұрады. Үйдің бір жақ бүйірінде қасқыр тұратын үңгір болады. Алаңның қалған жері жайылым болады. Бақташы қаздарды жайылымға қуып шығады, олар жайылып жүреді.

Бақташы: Қаздар, қаздар, қаңқылдап,

Барасындар қай жаққа.

Қаздар: Айна көлі жалтылдап,

Жатқан жасыл аймаққа.

Бақташы: Біздің жерге түсе кет,

Түсіп сусын іше кет.

Қаздар: Сіздің жерге түсеміз

Түсіп сусын ішеміз.

Бақташы: Болсын онда жол жайлы!

Қаздар: Бізге ол жаққа болмайды,

Жолды тосып тұр сұр қасқыр.

Бақташы: Олай болса, қалаған,
Жақтарына бар аман.

Қаздар қанаттарын жайып, жайылым арқылы үйлеріне ұшады, ал, қасқыр үңгіршек жүгіріп шығып, оларды ұстауға тырысады. Ұсталған қаздар қасқырдың үңгіріне қарай жүреді. Бірнеше рет жүгірістен кейін қасқырдың ұстаған қаздарын санайды. Ойын 3-4 рет қайталанады.

«Ормандағы аю»

Мақсаты: Жылдамдыққа, ептілікке тәрбиелеу.

Шарты: Алаңның бір жағына аюдың ізі сызылады. Екінші жағына үй белгіленеді, онда балалар тұрады. Тәрбиеші інде отырған аюды таңдап алады. Тәрбиеші «балалар», серуендеуге барыңдар! –дегенде балалар үйден шығып орманға барады. Олар хормен мына өлеңді айтады.

Аю жүрген орманнан

Жидек теремін деп мен барғам

Аю отыр гүрілдеп,

Жарамайды мұның, - деп «Гүрілдеп» дегенде аю балаларды қуады. Аю кімге жетсе, сол ұсталған болады. Үйдің сыртынан асып кеткен балаларды ұстауға болмайды.

«Аюлар мен аралар»

Шарты: Омарта алаңның бір жағында болады. Бір шетте аюдың, араның үңгірі. Ойыншылар тең емес екі топқа бөлінеді. Көпшілігі бал аралары. Белгі бойынша аралар омартадан ұшып шығып бал іздеп, шалғынға қарай ұшады. Олар ұшып кетісімен аюлар омартаға жармасып бал жейді. Тәрбиеші: «Аюлар!» -дегенде аралар омартаға қарай ұшады, ал аюлар үңгіріне қашады. Үлгере алмаған аюды аралар шағып алады. Ара шаққан аюлар келесі ойынға қатыспайды.

«Тым-тырақай»

Шарты: Ойнаушы балалар шеңберге тұрады да, бір баланы санамақ айтып, ортаға шығарады. Балалар тәрбиешінің белгісімен:

Ал, кәнеки балалар,

Бір, екі, үш-деп санаңдар

Бір, екі, үш

Ал, тараңдар – деп жан-жаққа бытырай қашады. Оларды ортада тұрған бала ұстап алу керек. Екі, үш бала ұсталған соң тәрбиеші бір, екі, үш деп санағанша балалар тез шеңбер құрып тұрады. Ойын қайта басталады.

«Кім баяу»

Шарты: Балалар тәрбиешімен бірге жүгіріп келе жатыр. Күтпеген жерден тәрбиеші: «Ал кәне көрелік». Сендердің іштеріңнен кім өте баяу,

аяқтың ұшымен жүре алады. Міне былай-дейді. Балалар аяқтарының ұшын көтеріп, мүмкіндігінше жай жүруге тырысады. Олар сол жүріп келе жатқан бағытта жүруді жалғастыра береді. Содан кейін тәрбиеші білдірмей бір жаққа қарай шегініп: «Ал, енді бәрің де маған қарай жүгіріңдер», - дейді. Балалар тәрбиеші апайға жүгіреді. Тәрбиеші кімнің жақсы орындағанын айтып мадақтайды.

«Соқыртеке»

Шарты: Ойын бастаушы «Соқыртеке» болып белгіленген ойыншының көзін байлап, оны бөлменің ортасына апарып, бірнеше рет шыр-көбелек айналдырады, содан кейін былай деп сұрайды:

Мысық, мысық неде тұрсың?

Күбіде.

Не бар екен күбіде?

Бар боп шықты ашытпа.

Бізді емес, тышқанды ұста.

Осы сөздерден кейін ойынға қатысушылар жан-жаққа тарап қашады, ал «Соқыртеке» оларды қуады. Ол кімді ұстаса, сол «Соқыртеке» болады. Ойын тәртібі: Егер «Соқыртекенің» бір затқа соғылардай қаупі болса, ойыншылар «От»! деп айқай салып, оған ескертеді. Бірақ бұл сөзді «Соқыртекеден» қашып құтыла алмайтын жағдайға ұшыраған ойыншының оның бағытын өзгерту үшін айтуына болмайды. Ойын ережесінде бір заттың артына тығылуға немесе өте алысқа қашып кетугей рұқсат жоқ. Ойыншылар өздерін ұстатпау үшін «Соқыртекеден» жалтырып кете алады, тізе бүгіп немесе төрттағандап жүріп, құтылып кетуіне болады. «Соқыртеке» көзін байлаған орамалды шешпес бұрын, қолға түскен ойыншыны танып, есімін атауға тиіс.

«Доп кімде?»

Шарты: Бір бала жүргізуші болады. Бір бала ортада көзін жұмып тұрады. Қойған балалар шеңбер жасап, қолдарын артына ұстап, иықтарын тақап тұрады (қолдары ішінен қарағанда көрінбеу керек). Сыртта жүрген бала сездірмей, шеңбердің сыртын айналып жүріп, бір баланың қолына ұстатады да өзі алысқа барып тұрады да «болды» дейді. Ортадағы бала көзін ашып, шеңбердің ішінде тұрып, кімде екенін (көзінің т.б) біліп айту керек. Тапса допты алады. Таппаса-басын шайқайды. Сол кезде добы бар бала теріс айналып, допты көрсетеді. Сенде-деген жоғары көтеруі тиіс.

«Қазан доп»

Шарты: Шеңбер жасап тұрып, әрқайсысы аяғының астынан диаметрі 0,5 кішкентай шұңқыр жасап немесе шеңбер сызып, алады да, сол шеңбердің ортасына қолындағы таяқты бір ұшын тигізіп ұстап тұрады. Шұңқырлардың арақашықтығы 1-2 м болады. Ойын бастаушы балалар

айнала тұрған шеңбердің ортасынан иаметрі 1м болатын үлкен шұңқыр немесе шеңбер сызып алып, қолындағы таяғымен кішкентай резеңке, үлкен теннис не хоккей добын балалар тұрған шеңбердің сыртын айнала жылжып, солардың біреуінің қазанына түсіруге әрекеттенеді. Егер балалардың біреуі келе жатқан допты қазанына түсірмеу ниетімен оны кері соғып жіберем деп, шұңқырын бос қалдырып қойса, ойын бастаушы оның шұңқырын иелене қояды. Ал қазансыз қалған әлгі бала ойынды әрі қарай жалғастырады. Егер бастаушы добын ортадағы үлкен қазанға түсірсе, ойыншылардың барлығы да тез орындарын ауыстыруға тиіс. Мынадайда ойын бастаушы да бір орынға ие болып, орынсыз қалған бала, ойын бастаушы болады. Ойын барысында допты тек таяқпен соғып, қазан-шұңқырларды да тек таяқпен қорғау керек. Шұңқырларын таяқпен басып жүруге рұқсат етілмейді.

«Қу түлкі»

Шарты: Балалар бір-біріне бір адымдай ара қашықтықта тұрады (шеңбер жасап). Балалар көздерін жұмып тұрады. Тәрбиеші шеңберді айналып жүріп білдіртпей бір баланы түртеді. Сол бала түлкі болады. Балалар көздерін ашып бір-біріне мұқият қарайды. Қу түлкі сен қайдасың? Үш рет айтқанда қу түлкі ортаға қолын көтеріп мен мындамын деп жүгіріп шығу керек. Барлық балалар жан-жаққа қашады. Қу түлкі ұстап алуы керек.

«Тышқан аулау»

Шарты: Ойыншылар 2 командаға бөлінеді. Аз топ қол ұстасып шеңбер жасайды. Олар тышқан ұстаушылар. Қалғандары тышқандар, олар шеңберді айналып жүреді. Тәрбиеші «қақпаны аш» дегенде шеңбердегі балалар қолдарын босатып жоғарға көтеріп тұрады. Тышқандар өтіп жүреді. Тәрбиеші қол шапалақтағанда, шеңбердегілер қолдарын түсіріп, шеңбер ұстай қою керек. Ішінде қалғандары ұстаған тышқан алады. Олар жиналып шеңбер жасауға дайындалады, олар қақпан жасап тышқан ұстаушы болады. Ойын жалғаса береді.

«Қармақ»

Шарты: Балалар шеңбер жасап тұрады. Шеңбердің ортасында тәрбиеші. Ұшына құм салынған қапшық байланған жіпті төменнен айналдырады. Балалар мұқият қарап тұрады. Өзіне келгенде жіптен секіріп үлгере алмаған бала, ойыннан уақытша шығады. Жіптері кері бағытта да айналдыруға болады. Егер секіру қиын болса, кейін қарай секіріп кетуге болады.

«Қуғыншы»

Шарты: Бір баланы қуғыншылыққа тағайындайды. Қалғандары әр

жерге тұрады. Тәрбиеші 1-2-3 қу дегенде қуғыншы қуады, қалғандары қашады. Қуғыншы қол тигізген бала шетіне шыға ереді. 3-4 бала жиналғанша қуады. Содан соң ойын аяқталады. Қайта қуғыншы дайындалады. Ескерту: Қуғыншы басқа балаларды айыру үшін қуғыншыға белгі беруі керек. Қолына лента немесе киім кигізу (бөлек) т.б.

«Айгөлек»

Шарты: Ойын көгалда, алаңда өтеді. Ойнаушылар көп болса, ойын соншалықты қызық өтеді. Ойнаушылар тең болып екі топқа бөлінеді де арасы 15-20 адымдай қарама-қарсы екі сызықтың бойына қатарға тұрады. Екі жаққа кере созылған бірінің қолдарынан бірі ұстайды. Ойын жүргізуші екі топтың біреуіне кезек береді. Олар барлығы бірге көтеріңкі дауыспен өлеңдетіп:

Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдын жүзі дөңгелек
Теміршіден дем шығар
Үзеңгіден тер шығар
Ақ терек пен көк терек
Бізден саған кім керек?
Екінші топтың ойыншылары жауап береді.
Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек
Теміршіден дем шығар
Үзеңгіден тер шығар
Ақ терек пен көк терек
Бізге мұнда *** керек.

Аты аталған бала жүгірген бетімен шақырған қатардағы ойыншылардың қолдарын жаздырып бұзып өтуі керек. Егер бұзып өте алмай қалса, онда ортаға келіп, өзі қолдарын жаздыра алмаған екі ойыншының ұйғаруымен өнер көрсетеді. Болған соң қайтадан барып тұрады.

Сөздік қорды дамытуға арналған жаттығулар

«Дәл осындайды тауып ал»

Шарты: Педагог қолындағы затты немесе суретін көрсетіп, соған ұқсас заттарды алып келуін сұрайды. Мысалы: қасық немесе қасықтың суретін көрсетсе, оған ұқсас кесе, табақ т.б. әкелуі керек. Демек, топтастыруы керек. Музыкамен жылдамдыққа сүйемелдеуге болады.

«Салыстыр да, атын ата»

Шарты: Педагог балаларды топтағы бар материалдармен ойната алады. Кіші және үлкен заттарды көрсетілген орынға топтастыруды

сұрайды. Бала олардың көлемін салыстырып, атауын дұрыс атап үйренеді.

«Қай ағаштың жапырағы»

Шарты: Серуенде де, топта да ойнатуға болады. Педагог ауладағы ағаштардан жапырақтарын жинап алып, балаларға қай жапырақ қай ағаштыкі екенін ажырату керектігін сұрайды. Балалар зерттеумен, анықтаумен қатар, салыстыруды да үйренеді.

«Бірдей ойыншықты тап»

Шарты: Топтағы орталықтарды пайдалануға болады. Педагог балаларға машина, қуыршақ, т.б. ойыншықтарды тауып, олардың түсінің, көлемінің айырмашылығын айтып сипаттап беруді сұрайды. Бала ерекшелігін байқап, сипаттауды (түсі, көлемі, пішіні), суреттеуді үйренеді.

«Қайсысы көп, қайсысы аз»

Шарты: Топтағы орталықтарды пайдалана отырып, қай сөреде қарындаш көп, қай сөреде қарындаш екенін анықтауды сұрайды. Бала санаумен қатар, салыстыруды да үйренеді.

«Суретті құрастыр»

Шарты: Педагог қолындағы суреттің жартысының топта жасырылғанын айтып, оны табуды сұрайды. Жылдам тауып әкеліп, суретті құрастыру керек және қандай сурет пайда болағын сипаттап, әңгімелеу керек. Балалар құрастырумен қатар, әңгіме құрауды да үйренеді.

«Қандай затқа ұқсайды?»

Шарты: Серуенде ойнатуға болады. Педагог өзімен бірге бірнеше суреттер алып шығып, балаға соған ұқсас заттарды ауладан табуды сұрайды. Балалар анықтаумен қатар салыстыруды да үйренеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің м.а. 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2016 жылы 14 қыркүйекте № 14235 болып тіркелген.

2. Бакраденова, А. Б. Қарым-қатынас баланың ана тілінде сөйлеу дағдыларын дамытудың негізгі шарты ретінде / А. Б. Бакраденова, А. С. Таурбекова, Г. А. Тажинова // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы. - 2023. - № 3 (144).

3. Жиенбаева С.Н., Адамова М.Е., Жубандыкова А.М., Тезекова О. Сәби шақтағы балалардың сөздік қорын дамытудың педагогикалық шарттары// Gumilyov Journal of Pedagogy ISSN: 3080-1710, 2025, №1 (150 193-214 б)

4. Жиенбаева С.Н., Онланбекова Г.О., Сағалиева Ж.К., Стыбаева А.Ш. Мектеп жасына дейінгі балалардың нарративті қабілеті арқылы байланыстырып сөйлеуін дамытудың мүмкіндіктері// Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ХАБАРШЫСЫ. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы ISSN: 2616-6 eISSN: 2663-249 №2(147)/ 2024.- 316-336 б

5. Аймахова С. Мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуда саусақ ойындарының рөлі // Педагогикалық даму. – 2025. - № 1

6. Акылбекова А. Мектепке дейінгі балалардың тілін дамытуда ойын технологиясының маңызы // Altyn bilim kily. – 2023. - № 7.

7. Saira Zhiyenbayeva, Roza Nabuova, Manara Adamova, Zhanar Sagaliyeva, Gulshat Onlanbekkyzy, Nazgul Kozhamkulova. Place of Residence Affects Preschool Children's Speech Development: A Study on Children Living in Apartments and Neighborhoods// 2025 Volume: 5, Journal of Posthumanism No: 1, pp. 175–181 ISSN: 2634-3576 (Print) | ISSN 2634-3584 (Online) posthumanism.co.uk

8. Акылбекова А.М. Мектепке дейінгі балалардың тілін дамытуда ойын технологиясының маңызы // Altyn bilim kily. – 2022. - № 2.

9. А. Б. Салқынбай Қазақ тілі: Сөздік құрам. Сөзжасам Оқу құралы. 2019 ж

10. Еркебаева С.Ж. Мектепке дейінгі балалардың дидактикалық ойындар арқылы тілдік құзыреттілігін жетілдірудің басым бағыттары // Ұлт тағылымы = Достояние нации. – 2012. - № 2.

11. Метербаева К., Искакова А. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі. оқу құралы – Астана : Фолиант, 2017.

12. Метербаева К.М., Жәнәбілова Ү.А. Ойын арқылы мектеп жасына дейінгі балалар тілінің дыбыстық мәдениетін тәрбиелеудің педагогикалық ерекшеліктері // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Хабаршы«Педагогика ғылымдары» сериясы, №1(65), 2020

13.

14. Османова, Г. С. Ойын - бала тілі мен сөздік қорын дамыту құралы // Отбасы және балабақша. - 2014. - № 2.

15. Жарылгасова Б. Дидактикалық ойындардың бала тілін дамытуда атқаратын рөлі // Бала мен балабақша. - 2024.

16. Алимбекова, Г. Ж. Мектепке дейінгі ұйымдардың оқу қызметінде интербелсенді әдістер арқылы балалардың сөйлеу тілін дамыту // "Қайнар" университетінің хабаршысы. - 2020.

17. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін ертегі терапиясы арқылы балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға даярлау: Философия д-ры (PhD) дәрежесін алу үшін дайын. дисс : 8D01201 - Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу / Ж. М. Ақынова ; ғылыми кеңесшілер: И. Р. Халитова, Зеки Өзен ; Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті... – Алматы : [б. ж.], 2023.

18. Ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамыту: Философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация : 6D010100-Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу / М. К. Ибраева ; ғыл. кеңесші.: У. М. Абдигапбарова, Шет елдік кеңесші: Э. В. Онищенко ; Абай атын. Қазақ ұлттық педагогикалық ун-ті. – Алматы : 2017.

19. Основы развития речи / С. С. Быстрова В. С. Торемуратова А. С. Маметекова З. К. Мустафина ; З. К. Мустафина [и др.] ; МОН РК ; Некоммер. АО Холдинг "Кәсіпқор"... – Нур-Султан : [б. и.], 2019. - 129 с. . – Библиогр.

20. Развитие речи у плохо говорящих детей / Реуцкая, Ольга Анатольевна . – Изд. 2-е .. – Ростов н/Д : Феникс, 2013. - 155,

21. Теория и методика развития речи дошкольников : учеб. пособие / Стародубова Н. А. ... – М. : Академия, 2006. - 256 с.– (Высшее профессиональное образование.

22. Игры и упражнения для развития детей общих речевых навыков (3-4 года) / Османова, Гурия Абдулбарисовна Позднякова, Лариса Александровна ... – СПб.: КАРО, 2007.

23. Оспанова, А. А. Балабақшада 2-3 жасар балалардың тілі мен қимыл-қозғалысын дамыту [Мәтін] / А. А. Оспанова // Дефектология. - 2023.

24. Махметова , А. А. Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөздік-логикалық ойлау қабілетінің ерекшеліктері [Мәтін] / А. А. Махметова , А. Ә. Пернебай // Дефектология. - 2022. - № 7 (144).

25. Жакипбекова С. С. Мнемотехника мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамуының қазіргі технологиясы ретінде [Мәтін] / С. С. Жакипбекова, М. Б. Ізтұрғанова // Дефектология. - 2022.

26. Арынтаева, Г. Балабақшада тілдік оқытуды ұйымдастыру [Мәтін] / Г. Арынтаева, М. Т. Кожаканова, А. Е. Ниязова // ПМУ хабаршысы. Филологиялық серия. - 2019.

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	3
Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытудың теориялық негіздері	5
Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын дамыту әдістемесі	8
Мектеп жасына дейінгі балаларда тілдің грамматикалық құрылымын қалыптастыру әдістемесі	13
Байланыстырып сөйлеуді дамыту әдістемесі	24
Тіл кемістіктерін түзету әдістемесі	31
Ата-аналармен ынтымақтастық	42
Қорытынды	52
Қосымша 1	53
Қосымша 2	62
Қосымша 3	65
Пайдаланылған әдебитеттер	78